UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Epävarmuutta ja vaihtelevaa osallisuutta : Selvitys ihmisoikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa

Katsui, Hisayo; Mietola, Reetta; Laitinen, Matti; Honkasilta, Juho; Ritvaniemi, Alma

2023-11-24

http://hdl.handle.net/10138/568669

Katsui, H, Mietola, R, Laitinen, M, Honkasilta, J & Ritvaniemi, A 2023, Epävarmuutta ja vaihtelevaa osallisuutta : Selvitys ihmisoikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa . Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta, Helsinki.

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

Epävarmuutta ja vaihtelevaa osallisuutta

Selvitys ihmisoikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa

Hisayo Katsui, Reetta Mietola, Matti Laitinen, Juho Honkasilta ja Alma Ritvaniemi

Helsingin yliopisto, Helsinki

Sisältö

Politiikkasuositusten yhteenveto 1
Abstrakti 3
Esipuhe 5
Johdanto 6
Selvityksen lähestymistapa ja toteutus 7
Verkkokysely 8
Ryhmähaastattelut 12
Aineiston analyysi 13
Aineistonhallinta ja eettiset kysymykset 13
Tulokset 14
Osallisuus päätöksenteossa 14
Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo 21
Tietoisuus ja tietopohjan lisääminen 28
Esteettömyys ja saavutettavuus 31
Turvallisuus ja vaaratilanteet 37
Eläminen itsenäisesti ja osallisuus 40
Liikkuminen 49
Koulutus 54
Terveys ja kuntoutus 66
Työ ja työllistyminen 72
Riittävä elintaso ja sosiaaliturva 80
Kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoiminta ja urheilu 86
Tärkeimmät edistettävät asiat 93
Puutteet ja rajoitteet 96
Johtopäätökset 97
Lähteet 99
Liitteet 105
Liite 1: Suomenkielinen kyselypohja 105
Liite 2: Tilastollisia verkkokyselytuloksia vammaryhmittäin 113
Liite 3: Tilastollisia verkkokyselytuloksia asuinalueittain 127
Liite 4: Tutkimusryhmä ja työnjako 141

Politiikkasuositusten yhteenveto

Selvitys toteutettiin Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnan (VANE) tilauksesta kesällä ja syksyllä 2023 osana Helsingin yliopiston *Oikeuksien toteutuminen vammaisten ihmisten arjessa* -tutkimushanketta. Se tehtiin tukemaan YK:n vammaisyleissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa ja toimintaohjelmaa kaudella 2024–2027. Selvityksen kohteena olivat vammaisten henkilöiden omat kokemukset arkisissa tilanteissa ja se, miten he näkevät vammaisten ihmisten oikeuksien toteutuvan 2020-luvun alun Suomessa.

Käytännössä selvitys toteutettiin vammaisille henkilöille suunnattuna kysely- ja haastattelututkimuksena, joihin osallistui yhteensä 582 henkilöä. Oletettavasti tutkimukseen osallistuneet henkilöt edustavat verraten hyväosaisia vammaisia ihmisiä ja tilanne on huonompi kuin millaisena se selvityksen tuloksissa näyttäytyy. Tämä tulee tunnistaa tuloksia tulkittaessa ja hyödynnettäessä.

Vammaiset ihmiset tyypillisesti kokevat laaja-alaista eriarvoisuuden kasautumista arjessaan. Kaikkiin selvityksessä tarkasteltuihin toimintasuunnitelman osa-alueisiin liittyi negatiivisia kokemuksia ja huolestuttavan monet kysymykset, etenkin työhön, riittävään elintasoon ja turvallisuuteen liittyvät kysymykset, keräsivät huomattavasti enemmän negatiivisia kuin positiivisia vastauksia. Vastauksissa korostuva palvelujen toteutumisen sattumanvaraisuus kertoo perustavanlaatuisten ihmisoikeuksien toteutumisen epävarmuudesta vammaisten ihmisten arjessa.

Parhaimmillaan vammaispalvelut tukevat vammaisten ihmisten itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden toteutumista, mutta rakenteellisia ja sosiaalisia esteitä on paljon. Vammaispalveluihin liittyvät haasteet sekä päätös- että järjestämisvaiheessa aiheuttavat monen vammaisen ihmisen kohdalla turvattomuuden tunnetta arjessa. Osa vammaisista kokee lähitulevaisuuden pelottavaksi. Pelot liittyvät erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen (sote-uudistus), vammaispalvelulain lykkäämisen ja nykyisen hallituksen talouspolitiikan seurauksiin vammaisten ihmisten kannalta.

Selvityksen tulosten pohjalta voidaan todeta, että monien vammaisten ihmisten oikeuksia loukataan jatkuvasti ja heidän turvallisuuteensa liittyy pahoja puutteita. Vammaisten ihmisten itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutumiseksi selvityksen tulosten pohjalta on laadittu seuraavat politiikkasuositukset:

- Tulevassa toimintaohjelmassa tulee asettaa **konkreettisia muutostavoitteita**.
- Vammaispalvelun myöntämisen lisäksi valtion ja hyvinvointialueiden on huolehdittava myös **myönnettyjen palveluiden saatavuudesta ja laadukkuudesta huomioiden vammaisten ihmisten yksilölliset tarpeet**.
- Yhteiskunnan **rakenteelliset** (rakennetun ympäristön esteellisyys, tiedon ja digitaalisen saavutettavuuden puutteet, vammaispalvelujen riittämättömyys, byrokratia, **myönnettyjen palvelujen toteutumiseen liittyvät puutteet** jne.) ja sosiaaliset esteet (asenne, tietoisuuden riittämättömyys jne.) tulee purkaa.

- Tarvitaan matalan kynnyksen **valitusmekanismi** lähellä vammaisten henkilöiden arjen toimintaympäristöä.
- Monen vammaisen henkilön **mielenterveys** on koetuksella arjessa kasaantuvien syrjinnän- ja eriarvoisuuden kokemuksien takia. Tätä tulee ratkoa puuttumalla sekä kokemuksia tuottaviin juurisyihin, että tarjoamalla mielenterveyttä tukevia palveluita.
- Päätöksenteon tulee pohjautua **jatkuvasti** ja systemaattisesti kerättävään seurantatietoon vammaisten ihmisten elämästä. Tähän on taattava toimivat rakenteet ja resurssit.

Abstrakti

Selvityksessä tarkastellaan vammaisten henkilöiden omia kokemuksia arkisissa tilanteissa ja sitä, miten he näkevät vammaisten ihmisten oikeuksien toteutuneen YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen täytäntöönpanon ja toimintaohjelmakaudella 2020–2023. Selvityksessä pyritään luomaan yleiskuvaa vammaisten ihmisten arjesta analysoimalla temaattisesti yleissopimuksen eri osa-alueita. Ohjaavat kysymykset olivat: 1) miten vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet toteutuvat heidän arjessansa? 2) Mitkä ovat ihmisoikeuksia edistävät tekijät? 3) Mitkä ovat ihmisoikeuksien toteutumista estävät tekijät? 4) Mitä odotuksia vammaisilla ihmisillä on liittyen lähitulevaisuuteen?

Aineisto kerättiin vammaisille henkilöille suunnattuna kysely- ja haastattelututkimuksena kesällä ja syksyllä 2023. Sisällöltään kysely noudatti pitkälti vammaisyleissopimuksen toimintasuunnitelman rakennetta. Kyselyssä käsitellyt sisältöosa-alueet olivat *osallisuus, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo, tietoisuus ja tietopohjan lisääminen, esteettömyys ja saavutettavuus, turvallisuus ja vaaratilanteet, eläminen itsenäisesti ja osallisuus, liikkuminen, koulutus, terveys ja kuntoutus, työ ja työllistyminen, riittävä elintaso ja sosiaaliturva*, sekä *kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoiminta ja urheilu*. Kysymyspatteristo jaettiin kahteen osaan: omakohtaiset kokemukset ja yleiset näkemykset. Verkkokyselyyn osallistui 541 henkilöä, joista 70 % oli itse vammaisia ihmisiä, loput olivat heitä kyselyyn vastaamisessa avustaneita henkilöitä. Selvitystä varten toteutettiin myös 6 ryhmähaastattelua ryhmien kanssa, jotka a) eivät tavallisesti osallistu sähköisiin kyselytutkimuksiin (kuurot ja viittomakieliset ihmiset, kehitysvammaiset ihmiset, ikääntyneet vammaiset ihmiset ja maahanmuuttaneet vammaiset ihmiset) ja b) joiden osallistamiseen on erityisvelvoite (vammaiset lapset ja vammaiset nuoret). Ryhmähaastatteluissa haastateltiin vammaisia ihmisiä ja niihin osallistui 41 henkilöä. Yhteensä selvitykseen osallistujia oli 582.

Selvityksen aineisto on analysoitu yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen viitekehystä ja *eletyn kansalaisuuden* käsitettä käyttäen. Analyysissä vammaisten ihmisten ensikäden kokemukset ovat keskeisiä ja huomioita on kiinnitetty esteiden ja mahdollisuuksien lisäksi myös vammaisten ihmisten moninaisuuteen.

Selvityksen tulokset esitellään raportissa sisältöalueittain seuraavasti: ensin verkkokyselyn tilastot ja näiden analyysi, sekä mahdolliset vastaajien taustatiedon mukaan eritellyt tilastolliset huomiot, joiden jälkeen käydään läpi temaattisesti analysoidut verkkokyselyn avoimet vastaukset ja ryhmähaastatteluaineisto. Kunkin osan lopussa tuodaan esille jokaiseen sisältöalueeseen liittyvät politiikkasuositukset.

Raportin otsikko, *Epävarmuutta ja vaihtelevaa osallisuutta*, pyrkii tavoittamaan selvityksen keskeisimmän tuloksen oikeuksien toteutumisen tilasta vammaisten ihmisten elämässä 2020-luvun alun Suomessa. Samalla kun vastaajien välillä on suuria eroja siinä, miten osallisia he kokevat olevansa ja kuinka laajasti ja usein erilaiset esteet heidän arjessaan vaikuttavat, yhdistää vastauksia kokemus siitä, että vastaajat eivät voi luottaa siihen, että oikeudet toteutuvat. Esteettömyys toteutuu joissakin ympäristöissä, toisissa taas ei lainkaan, liikkuminen saattaa sujua tai sitten saattaa täysin jäädä toteutumatta kuljetuspalvelun tai esteettömän julkisen liikenteen toiminnan pettäessä. Epävarmuus ja vaihtelevuus

viittaavatkin sekä vammaisten ihmisten välisiin eroihin, että koettuun oikeuksien toteutumisen tilanne- ja kontekstisidonnaisuuteen yksittäisen vastaajan elämässä.

Selvityksessä havaittiin monen vammaisen ihmisen oikeuksien olevan vakavasti loukattuina. Verkkokyselyn vastaajista jopa 75 % oli kokenut vammaisuuteen perustuvaa syrjintää viimeisten 12 kuukauden aikana. Vammaiset ihmiset tyypillisesti kokevat laaja-alaista eriarvoisuuden kasautumista arjessaan, ja moni vammainen henkilö kokee moniperustaista syrjintää. Kaikkiin tarkasteltuihin osa-alueisiin liittyi negatiivisia kokemuksia, ja huolestuttavan moni kysymyksistä keräsi enemmän negatiivisia kuin positiivisia vastauksia. Etenkin työ, riittävä elintaso, ja turvallisuus keräsivät paljon negatiivisia vastauksia. Oikeuksien toteutuminen vaihtelevasti kielii perustavanlaatuisten ihmisoikeuksien toteutumisen epävarmuudesta ja sattumanvaraisuudesta vammaisten ihmisten arjessa.

Parhaimmillaan vammaispalvelut tukevat vammaisten ihmisten itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden toteutumista, mutta rakenteellisia ja sosiaalisia esteitä on paljon. Vammaispalveluihin liittyvät haasteet sekä päätös- että järjestämisvaiheessa aiheuttavat monen vammaisen ihmisen kohdalla turvattomuuden tunnetta arjessa. Liian usein omat voimavarat eivät riitä omien oikeuksien puolesta taistelemiseen, sillä tarjolla ei ole toimivaa ja saavutettavaa matalan kynnyksen valitusmekanismia. Tilanteissa, joissa palvelut eivät ole riittävät tai eivät toteudu suunnitellusti, arjen järjestäminen jää vammaisen ihmisen itsensä ja tämän omaisten ja läheisten vastuulle, jolloin sekä vammaisten ihmisten, että heidän omaistensa voimavarat joutuvat koetukselle. Niiden, joiden elämää määrittää jatkuva taisteleminen tarvittavien palveluiden saamisesta ja toimivasta toteutumisesta, arki on raskasta ja toimimatonta. Tämän koetaan vaikuttavan negatiivisesti myös mielenterveyteen.

Selvityksessä käy ilmi, kuinka lähitulevaisuuteen liittyy uhkakuvia nykyisen hallituksen leikkauspolitiikan myötä. Tulosten pohjalta voidaan todeta, että 2020-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa vammaisten ihmisten elettyä kansalaisuutta määrittää oikeuksien toteutumisen epävarmuus ja tilannekohtaisuus.

Selvityksen omakohtaiset kokemukset olivat yleensä positiivisempia kuin yleiset näkemykset oikeuksien toteutumisesta Suomessa. Selvityksen aineistossa luonnollisesti nousevat esiin niiden henkilöiden kokemukset ja näkemykset, jotka tieto selvityksestä on saavuttanut ja joilla on ollut edellytykset osallistua verkkokyselyyn ja ryhmähaastatteluihin. Näin ollen osallistujat edustavat selvityksen viitekehyksessä verraten parempiosaisten ihmisten ryhmää ja tilanteen on syytä olettaa olevan vakavampi, kuin millaisena se näyttäytyy selvityksen tuloksissa. Tämä tulee tunnistaa tuloksia tulkittaessa ja hyödynnettäessä.

Seuraavassa toimintaohjelmassa tulee asettaa konkreettisia muutostavoitteita ja sisällyttää näihin askelmerkkejä (indikaattoreita) ja vastuutahojen nimiä, sillä, kuten tässä selvityksessä käy ilmi, eivät edellisen kauden edistämistavoitteet ole olleet riittäviä muuttamaan tilannetta ja edistämään ihmisoikeuksien toteutumista vammaisten henkilöiden arjessa.

Esipuhe

Haluamme sydämellisesti kiittää selvityksen osallistujia – niin verkkokyselyyn vastanneita kuin ryhmähaastatteluihin osallistuneita ihmisiä. Ilman teidän osallistumistanne ja luottamustanne olisi selvityksen toteuttaminen ollut mahdotonta. Saadaksemme teidän äänenne kuulumaan ja tuodaksemme teidän kokemuksenne esiin sellaisina, kun ne teiltä kuulimme, olemme sisällyttäneet tähän raporttiin mahdollisimman paljon lainauksia kyselyvastauksista ja haastattelutilanteista. Kiitos arvokkaasta osallistumisestanne.

Helsingin yliopiston vammaistutkimuksen tiimi sai VANE:n luottamuksella toteuttaa tämän selvityksen. Kiitos Merja Heikkoselle ja Tea Hoffrénille, jotka avuliaasti ja asiantuntevasti tukivat selvitystyön toteutusta koko hankkeen ajan. Selvityksestä keskusteltiin ja sen alustavia tuloksia esiteltiin kolmesti myös VANE:n virallisissa kokouksissa, joissa VANE:n jäsenet tarjosivat todella hyödyllisiä kommentteja ja neuvoja kriittisestä vammaisuuden näkökulmasta. Arvostamme suuresti VANE:lta saamaamme tukea ja palautetta.

Kiitämme Vammaisfoorumia ja pääsihteeri Anni Kyröläistä yhteistyöstä ja tärkeistä kommenteista loppuraporttimme luonnokseen, sekä Helsingin yliopiston Kimmo Vehkalahtea, kyselytutkimuksen asiantuntijaa, joka auttoi verkkokyselyn kysymysten viimeistelyssä, ja jonka neuvot paransivat kyselytutkimuksemme laatua huomattavasti.

Helsingin yliopiston vammaistutkimuksen tiimin jäsenet osallistuivat tähän tutkimukseen korvauksetta tutkimusavustajaa lukuun ottamatta. Selvityksen aihe on todella tärkeä ja poliittiset vaikutusmahdollisuudet huomattavat. Näin ollen tiimin tutkijat osallistuivat yhteistyöhön omilla resursseillaan. Reetta Mietola, Matti Laitinen ja Juho Honkasilta ovat kaikki Suomen vammaistutkimuksen alan huippuja ja johtavia tutkijoita. Ryhmän tutkimusavustaja ja maisteriopiskelija Alma Ritvaniemi oli todella ahkera ja luotettava. Oli suuri ilo ja kunnia tehdä yhteistyötä teidän kanssanne tässä(kin) hankkeessa.

24.11.2023
Helsingissä

Hisayo Katsui, vastaava tutkija
Vammaistutkimuksen professori
Helsingin yliopisto

Johdanto

Suomi ratifioi YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen (vammaisyleissopimus) vuonna 2016. Suomi on sitoutunut vammaisyleissopimuksen toimeenpanoon kahdessa toimintaohjelmassa, 2018–2019 ja 2020–2023 (STM 2018, 2021), maaraportin määräajan mukaisesti. Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) alainen Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta (VANE) on koordinoinut ohjelmien valtakunnallista toimeenpanoa ja tuottanut seurantaraportin molemmista toimintaohjelmakausista (Hoffrén & Rautanen 2019; tulossa vuonna 2023). Kaudet ovat tuottaneen tavoiteltuja tuloksia: esimerkiksi jälkimmäisessä raportissa kerrotaan, että 110:stä asetetusta toimenpiteestä 80 toteutui, 24 toteutui osittain ja vain 6 jäi toteutumatta. Yleisellä tasolla vammaisten henkilöiden oikeuksia on siis suurelta osin edistetty toimintaohjelmissa esitettyjen tavoitteiden ja toimenpiteiden mukaisesti ohjelmien kausien aikana ja kehityssuunta näyttäisi olevan erittäin positiivinen. Mutta miltä tilanne näyttää vammaisten ihmisten arjessa?

Samojen kausien aikana valtakunnalliset selvitykset ovat toistuvasti todistaneet vammaisten ihmisten karuja kokemuksia Suomessa. Yhdenvertaisuusvaltuutetun selvitys (2016), *Vammaisena olen toisen luokan kansalainen*, avaa jo otsikossaan kuvaavasti vammaisten ihmisten arkipäiväistyneitä kokemuksia syrjinnästä. Selvityksen mukaan vammaisuuteen kohdistuvien negatiivisten asenteiden vuoksi vammaisten ihmisten täysimääräinen yhdenvertaisuus ei toteudu ja vammaiset ihmiset kohtaavat arjessaan jatkuvaa syrjintää. Tietoisuus vammaisten ihmisten oikeuksista on puutteellista etenkin tilanteissa, joissa syrjintää kohdataan. Suomen Vammaisfoorumin vuonna 2018 (Vesala & Vartio 2018) toteuttaman kyselyn tulokset ovat samansuuntaisia. Oikeusasiamiehen vuosikertomuksissa on vuodesta 2014 eteenpäin löytynyt vammaisten ihmisten oikeuksille omistettu osio. Edellisen, vuoden 2021 kertomuksen mukaan, vammaisalan kanteluita saapui yhteensä 300, joista runsaat 218 koskivat sosiaalihuoltoa, eli vammaispalveluiden järjestämistä, ohjauksia ja päätöksiä. Oikeusministeriön Perusoikeusbarometrissa vammaiset ihmiset ovat yksi kohderyhmistä yhdessä kielivähemmistöjen kanssa, ja vertailuissa esiin nousee vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumiseen liittyviä ongelmia muun muassa tiedonsaannissa. Ihmisoikeuskeskus avasi vuonna 2023 vammaisalan sidosryhmille ja asiantuntijoille suunnatun verkkokyselyn. Kyselyn päällekkäinen ajoitus Helsingin yliopiston tutkimusprojektin kanssa oli yksi syistä, minkä takia tässä selvityksessä keskitytään nimenomaan vammaisiin ihmisiin ja heidän omiin kokemuksiinsa ja näkemyksiinsä.

VANE toteutti verkkokyselyselvityksen oikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa myös vuonna 2017. Tämänkertaisen selvitystyömme suunnittelu ja toteutus poikkeaa edellistä selvityksestä seuraavasti: 1) selvitys on tehty vammaistutkimuksen viitekehyksestä käsin ja Helsingin yliopiston vammaistutkimusta edustavien tutkijoiden voimin. Tämä näkyy etenkin aineiston analyysissa, jota on ohjannut *eletyn kansalaisuuden* käsite (Kallio, Bronwyn & Häkli 2020; Jæger Fjetland, Gjermestad & Lid 2022). 2) Selvitys kokonaisuudessaan, mukaan lukien verkkokyselyn vastaajat, on rajoitettu vammaisiin ihmisiin itseensä ja heitä vastaamisessa avustaviin ihmisiin. 3) Kysymyspatteristoa muokattiin niin, että siinä eriteltiin omakohtaiset kokemukset yleisistä näkemyksistä. Käytännössä kyselyssä oli kaksi eri osaa, johon vastaajilla oli mahdollisuus vastata ensin omasta puolesta ja omassa arjessa kertyneeltä kokemuspohjalta, ja sitten perustuen

käsitykseensä vammaisten ihmisten yleiseen tilanteeseen Suomessa. 4) Kyselyyn lisättiin myös tarkentavia ja yksityiskohtaisempia kysymyksiä, taustatietoja ja vastausvaihtoehtoja lisättiin. 5) Kyselyyn lisättiin vammaisten ihmisten turvallisuutta käsittelevä uusi osa-alue. Tämä oli tärkeä lisättävä teema ottaen huomioon viime neljän toimintakauden ajalla tapahtuneet koronapandemian ja Venäjän hyökkäyssodan Ukrainassa. Kyselyä koskevien muutosten lisäksi 6) selvityksessä käytetty tutkimusaineisto on kerätty kahta tutkimusmenetelmää, verkkokyselytutkimusta ja ryhmähaastatteluja, käyttäen. Ryhmähaastattelut toteutettiin kyselyn rinnalla perinteisesti verkkokyselyihin heikosti vastaavien vammaisten ihmisten ryhmien kanssa. 7) Monikielisyys otettiin huomioon niin, että verkkokysely oli avoin kolmella kielellä (suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi) ja ryhmähaastattelut toteutettiin suomen kielen lisäksi tulkkeja hyödyntäen suomalaisella viittomakielellä kuurojen kanssa ja arabian kielellä maahanmuuttaneiden vammaisten ihmisten kanssa.

Raportissa käydään aluksi läpi selvitystyön lähestymistapa ja toteutus, keskittyen erikseen verkkokyselyyn, ryhmähaastatteluihin, aineiston analyysiin, aineiston hallintaan ja eettisiin kysymyksiin. Seuraavaksi esitellään selvityksen tulokset osa-alueittain siinä järjestyksessä, jossa ne myös toimintasuunnitelmissa ja verkkokyselyssä esiintyvät. Tärkeimmät edistettävät osa-alueet on raportissa sijoitettu tulosluvun loppuun. Tuloksien jälkeen käydään läpi tutkimushankkeen puutteita ja haasteita ja sitä, miten muun muassa saavutettavuuteen, edustavuuteen ja resursseihin liittyvät haasteet ovat rajanneet hankkeen toteutusta ja vaikuttaneet selvityksen tuloksiin. Raportti päättyy johtopäätöksiin. Lopusta löytyvät lähdeluettelo, sekä liitteet, jotka sisältävät suomenkielisen kyselypohjan, sekä nostoja vammaryhmittäin ja asuinalueittain puretuista (disaggregoiduista) kyselyn tilastollisista tuloksista.

Selvityksen lähestymistapa ja toteutus

Selvitys toteutettiin VANE:n tilauksesta kesä-joulukuussa 2023 osana Helsingin yliopiston tutkimushanketta, *Oikeuksien toteutuminen vammaisten ihmisten arjessa* (2020–2023). Se tehtiin tukemaan vammaisyleissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa ja toimintaohjelmaa kaudella 2024–2027.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys on vammaistutkimus. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että selvityksessä vammaisuutta käsitellään yhteiskunnallisena ilmiönä, joka perustuu vammaisten ihmisten ja ympäristön väliseen vuorovaikutukseen vammaisyleissopimuksen mukaisesti. Selvityksessä tarkastelu on kohdistunut vammaisten ihmisten kokemuksiin, näkemyksiin, sekä niihin ympäristön tekijöihin, jotka estävät ja mahdollistavat vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumisen yhdenvertaisesti. Tarkastelu on rajattu Suomen hallituksen viimeisin vammaisyleissopimuksen toimintasuunnitelman voimassaolokaudelle (2020–2023). Selvityksessä kerättiin tietoa vammaisten henkilöiden omista kokemuksista arkisissa tilanteissa, sekä siitä, miten he näkevät vammaisten ihmisten oikeuksien yleisesti toteutuvan 2020-luvun alun Suomessa. Selville haluttiin saada, miten vammaiset henkilöt kokevat oikeuksiensa toteutuvan, millaiset asiat he näkevät suurimpina esteinä oikeuksien

toteutumiselle ja millaisten asioiden edistämisen he näkevät oikeuksiinsa liittyen tällä hetkellä tärkeimpänä. Ohjaavat kysymykset olivat:

1) Miten vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet toteutuvat heidän arjessansa?
2) Mitkä ovat ihmisoikeuksia edistävät tekijät?
3) Mitkä ovat ihmisoikeuksien toteutumista estävät tekijät?
4) Mitä odotuksia vammaisilla ihmisillä on liittyen lähitulevaisuuteen?

Selvitys toteutettiin kysely- ja haastattelututkimuksena kesällä 2023. Se suunnattiin vammaisille henkilöille. Tapauksissa, joissa henkilö tarvitsi apua omista kokemuksista kertomiseen, tutkimukseen saattoivat osallistua myös avustavat henkilöt, esimerkiksi vammaisten lasten huoltajat. Tämä lähtökohta oli erittäin tärkeä tutkimukselle, jossa keskeistä ovat vammaisten henkilöiden omat kokemukset. Kiinnitimme tutkimuksen suunnittelussa ja toteutuksessa myös erityistä huomiota vammaisten ihmisten moninaisuuteen, jotta osallistumien olisi mahdollisimman esteetöntä. Aineisto kerättiin kahdella tutkimusmenetelmällä: 1) verkkokyselyllä ja 2) ryhmähaastatteluilla.

Verkkokysely

Kysely toteutettiin Webropol-kyselynä suomen, ruotsin ja englannin kielillä 19.6.–20.8.2023. Kyselyä jaettiin eteenpäin VANE:n sähköpostilistojen ja X-tilin (entinen Twitter) kautta. Siitä välitettiin tieto lukuisille vammaisjärjestöille ja ilmoitettiin muun muassa Suomen Vammaistutkimuksen seuran ja tutkimusryhmän henkilökohtaisessa sosiaalisessa mediassa. Kyselyä oli luvallista jakaa eteenpäin.

Niin kyselyn sisällöllistä kuin teknistä toteutusta rajoittivat kiireinen tutkimusaikataulu ja rajallinen budjetti. Vaikka verkkokyselystä pyrittiin tekemään mahdollisemman ja saavutettava, ei tämä täysin toteutunut yleiskielisen Webropol-alustan puutteiden vuoksi. Esimerkiksi näkövammaisten henkilöiden saavutettavuuden takaamiseksi kyselyä testasivat ennen sen julkaisua muutamat sokeat henkilöt, mutta tästä huolimatta myös palautteessa ilmeni, ettei alusta ollut yhdenvertaisesti saavutettava kaikille näkövammaisille vastaajille. Kuten edeltävällä kaudella (Hoffrén 2017), kyselyssä esiin nousseiden asioiden lisäksi toimintaohjelmatyössä on tärkeää tiedostaa, ettei kaikilla vammaisilla henkilöillä ole ollut yhtäläisiä valmiuksia ja mahdollisuuksia vastata kyselyyn.

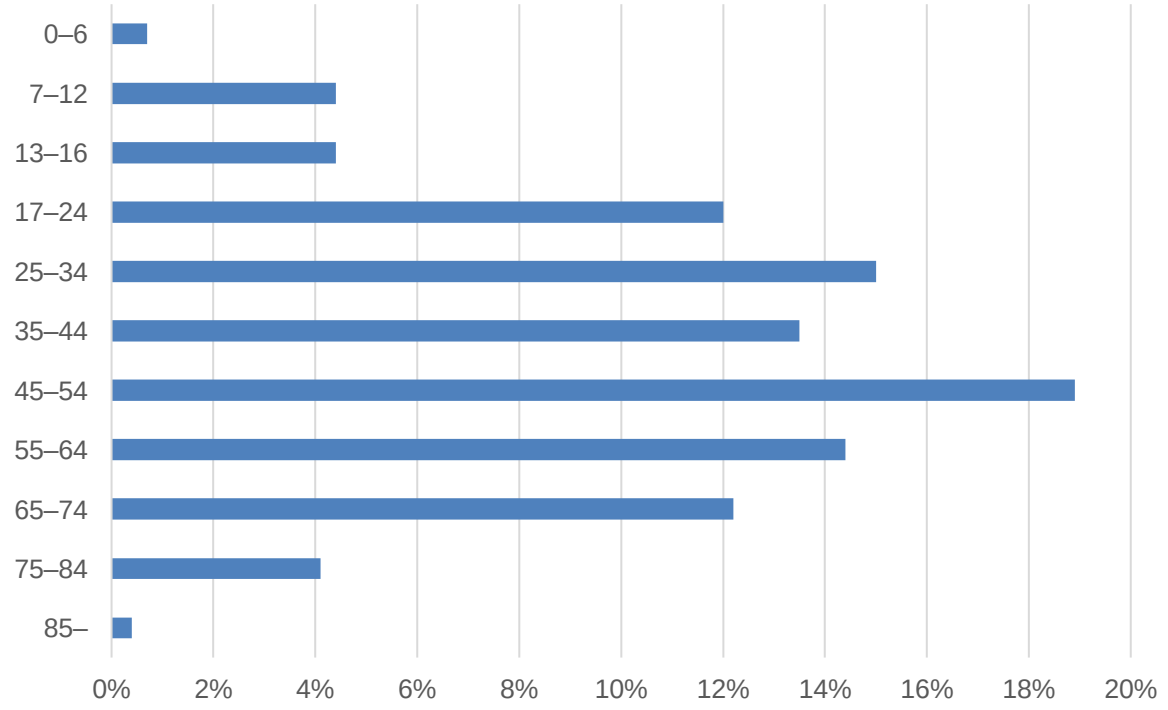
Rakenteeltaan kysely oli jaettu kahteen osaan (ks. Liite 1). Ensimmäisessä osassa kysymykset koskivat henkilökohtaisia kokemuksia oikeuksien toteutumisesta vastaajan omassa arjessa. Toisessa osiossa kysyttiin vastaajan näkemyksiä vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumisesta yleisesti Suomessa. Molemmat osuudet suunnattiin vammaisille henkilöille. Vastaaja saattoi halutessaan vastata vain kyselyn ensimmäiseen osioon. Ensimmäisessä osassa oli 22 kysymystä, joista 12 oli monivalintakysymyksiä ja 10 avoimia kysymyksiä. Avoimia kysymyksiä lukuun ottamatta kaikki ensimmäisen osan kysymykset olivat pakollisia. Toisessa osassa kysymyksiä oli 27: 13 monivalintakysymystä ja 14 avointa kysymystä. Osan kaksi kysymykset eivät olleet pakollisia. Kummassakin osassa monivalintakysymykset saattoivat sisältää useampia alakohtia.

Sisällöltään kysely noudatti pitkälti toimintaohjelman suunniteltua rakennetta. Kyselyssä käsitellyt toimintaohjelman sisältöosa-alueet olivat *osallisuus, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo, tietoisuus ja tietopohjan lisääminen, esteettömyys ja saavutettavuus, turvallisuus ja vaaratilanteet, eläminen itsenäisesti ja osallisuus, liikkuminen, koulutus, terveys ja kuntoutus, työ ja työllistyminen, riittävä elintaso ja sosiaaliturva*, sekä *kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoiminta ja urheilu*. Toimintasuunnitelman kansainvälistä yhteistyötä koskeva sisältöalue rajautui tarkastelun ulkopuolelle. Jokaisesta alueesta esitettiin ainakin yksi monivalintakysymys, jolla pyrittiin hahmottamaan sitä, kuinka hyvin kullakin osa-alueella oikeudet toteutuvat, sekä ja avoin kysymys, jossa vastaajia pyydettiin arvioimaan, mitkä ovat suurimmat esteet vammaisten oikeuksien toteutumiselle. Osallisuutta, tietoisuutta ja tietopohjaa, sekä turvallisuutta ja vaaratilanteita käsiteltiin vain yleisellä tasolla, jolloin niitä koskevat kysymykset löytyivät yksinomaan osasta kaksi. Toisen osan lopussa pyydettiin valitsemaan kaksi käsitellyistä osa-alueista, jotka vastaajat näkivät tärkeimpinä edistettävinä seuraavan kauden aikana.

Kyselyssä vastaajilta kerättiin taustatietoina ikäryhmä, sukupuoli, asuinalue ja -paikkakunta, koulutus- ja/tai työmarkkina-asema, toimintakykyyn vaikuttavan vamman tyyppi, sekä tieto siitä, vastasiko kyselyyn vammainen henkilö itse, vai tämän läheinen tai tätä avustava henkilö. Tiedot sukupuolesta, asuinpaikkakunnasta, koulutus- tai työmarkkina-asemasta ja/tai vammatyypistä saattoi halutessaan jättää antamatta ja näistä kahteen jälkimmäiseen saattoi valita useamman vastausvaihtoehdon.

Kyselyyn vastasi yhteensä 541 henkilöä, joista 81 prosenttia vastasi myös toiseen, yleisiä näkemyksiä tarkastelevaan osuuteen. Vastaajista 70 prosenttia on itse vammaisia ja loput 30 prosenttia avusti vammaista henkilöä vastaamisessa tai vastasivat vammaisen läheisen puolesta. Ikäryhmistä parhaiten edustettuina ovat aikuiset työikäiset, eli 25–64-vuotiaat. Suomen väestön rakenteeseen verrattuna (Tilastokeskus 2023) selvityksen tilastoissa aliedustettuja ovat kaksi nuorinta ja vanhinta ikäryhmää (erityisesti 0–6 ja 85–, mutta myös 7–12 ja 75–84). Ikärakenteeseen verratessa reilusti edustusta ovat saaneet ikäryhmät 45–54 ja 17–24. Viime kauden selvitykseen verrattuna ikäjakauma on hiukan tasaisempi, ja erityisesti alle 25-vuotiaita vastaajia on tällä kertaa enemmän: 22 prosenttia, viimeksi 4 prosenttia.

Kuvio 1: Ikäryhmät

Taulukko 1: Ikäryhmät

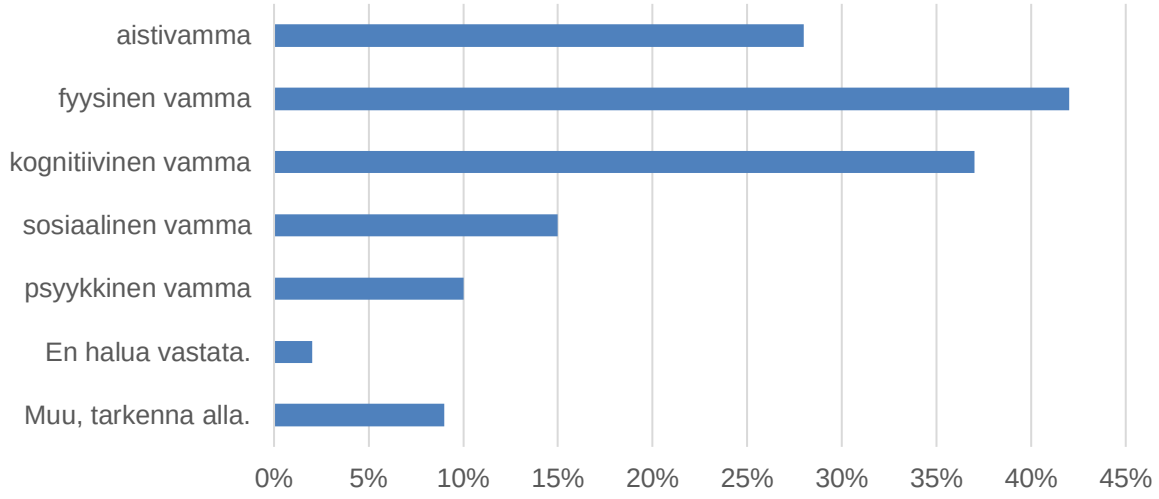
Ikäryhmä	%	n
0–6	0,7 %	4
7–12	4,4 %	24
13–16	4,4 %	24
17–24	12,0 %	65
25–34	15,0 %	81
35–44	13,5 %	73
45–54	18,9 %	102
55–64	14,4 %	78
65–74	12,2 %	66
75–84	4,1 %	22
85–	0,4 %	2

Vastaajista 62 prosenttia on naisia, 35 prosenttia miehiä, 1 prosenttia muunsukupuolisia ja 2 prosenttia jätti vastaamatta kysymykseen. Mitä tuli maantieteelliseen monimuotoisuuteen, vastaajista 47 prosenttia asuu Etelä-Suomessa, 26 prosenttia Länsi-Suomessa, 10 prosenttia Itä-Suomessa, 9 prosenttia Pohjois-Suomessa ja 8 prosenttia Keski-Suomessa.

Alueiden asukasmääriin verrattuna edustus on melko tasaista, joskin Itä- ja Pohjois-Suomessa on vastattu hiukan huonommin. 92 prosenttia vastaajista vastasi kyselyyn suomen kielellä ja ruotsin- (n = 32) ja englanninkielisiä (n = 4) vastauksia saatiin vain vähän.

Elämätilanteeltaan vastaajista 56 prosenttia on eläkeläisiä, 23 prosenttia työssäkäyviä, 17 prosenttia koululaisia tai opiskelijoita, 6 prosenttia työttömiä ja 10 prosenttia kuvaili elämäntilannettaan omin sanoin jollain muulla tavalla. Kysymykseen sai valita useamman vaihtoehdon ja yhteensä kyselyyn osallistuneet 541 vastaajaa jättivät 611 vastausta. Vastaajilta kysyttiin myös minkä tyyppinen vamma heidän toimintakykyynsä vaikuttaa. Myös tähän kysymykseen sai valita useamman vaihtoehdon ja yhteensä vastauksia jätettiin 772. Fyysinen vamma on vastaajista 42 prosentilla, kognitiivinen vamma 37 prosentilla, aistivamma 28 prosentilla, sosiaalinen vamma 15 prosentilla, psyykkinen vamma 10 prosentilla ja 9 prosenttia kuvaili vammaansa omin sanoin joillakin muulla tavalla.

Kuvio 2: Mikä toimintakykyysi vaikuttava vamma sinulla on?

Taulukko 2: Mikä toimintakykyysi vaikuttava vamma sinulla on?

Toimintakykyyn vaikuttava vamma	%	n
aistivamma (esim. näkövamma, kuulovamma)	27.9 %	151
fyysinen vamma (esim. liikuntavamma, lyhytkasvuisuus)	42,1 %	228
kognitiivinen vamma (esim. kehitysvamma, aivovamma)	36,6 %	198
sosiaalinen vamma (esim. autismikirjo)	14,8 %	80
psyykkinen vamma (esim. pitkäaikainen mielenterveyden häiriö)	10,4 %	56
En halua vastata.	1,7 %	9
Muu, tarkenna alla.	9,2 %	50

Ryhmähaastattelut

Haastattelututkimus toteutettiin ryhmähaastatteluina niiden ryhmien kanssa, jotka a) eivät tavallisesti osallistu sähköisiin kyselytutkimuksiin ja b) joiden osallistamiseen on erityisvelvoite. Näitä ryhmiä ovat 1) vammaiset lapset ja nuoret, 2) kuurot ja viittomakieliset ihmiset, 3) kehitysvammaiset ihmiset, 4) ikääntyneet vammaiset ihmiset, ja 5) maahanmuuttaneet vammaiset ihmiset. Haastattelut toteutettiin kuutena ryhmähaastatteluna kesä-lokakuun aikana. Haastattelutilaisuudet järjestettiin pääasiassa pääkaupunkiseudulla, mutta haastateltavia tavoitettiin myös muilta paikkakunnilta. Osa haastatteluista toteutettiin etäyhteyksin, osa paikan päällä järjestetyssä tilaisuudessa. Haastateltavia oli ryhmää kohden 2–20 henkeä. Haastateltavien henkilöiden lisäksi haastattelutilanteisiin osallistui haastatteleva tutkija tai tutkijoita, tutkimusavustaja, sekä toisinaan tulkki tai tulkkeja. Kehitysvammaisten ihmisten haastattelussa läsnä oli myös osallistujien henkilökohtaisia avustajia. Haastattelut kestivät kahdesta tunnista vajaaseen kolmen tuntiin, keskimäärin kestoaika oli vähän yli kaksi tuntia.

Taulukko 3: Haastatellut ryhmät

Ryhmä	henkilömäärä
Vammaiset lapset	2
Vammaiset nuoret	2
Kuurot ja viittomakieliset ihmiset	5
Kehitysvammaiset ihmiset	20
Ikääntyneet vammaiset ihmiset	7
Maahanmuuttaneet vammaiset ihmiset	5

Haastatteluissa, kuten kyselyssä, tavoitteena oli selvittää oikeuksien toteutumista kuulemalla, miten vammaiset henkilöt kokevat heille tärkeiden asioiden toteutuvan omassa arjessansa. Ryhmähaastattelujen teemat seurasivat osittain kyselytutkimuksen aiheita: kysymykset ja keskustelut keskittyivät pitkälti henkilökohtaisiin kokemuksiin ja yleisiin näkemyksiin siitä, millaiset asiat toimivat Suomessa ja toisaalta mitkä eivät toimi, sekä siihen, millaisia toiveita ja huolia vammaisilla henkilöillä on liittyen tulevaisuuteen. Rinnalle nostimme teemoja, joiden avulla pyrimme saamaan esiin kunkin ryhmän oikeuksien toteutumista koskevat erityispiirteet. Esimerkiksi kielivähemmistöön kuuluvilta ihmisilta kysyttiin vammaispalvelun saatavuutta omalla äidinkielellä.

Haastateltavien rekrytoinnissa käytettiin tutkimustiimin jo olemassa olevia verkostoja Suomessa, mukaan lukien vammaisjärjestöjä. Rekrytoinnissa ja haastattelujen suunnittelussa huomioitiin osallistujien äidinkielet ja muut erityispiirteet, esimerkiksi viittomakielisiä ihmisiä haastateltiin suomalaisella viittomakielellä ja maahanmuuttaneita vammaisia ihmisiä arabian kielellä tulkkien avulla. Ryhmähaastattelut litteroitiin ja analysoitiin temaattisesti. Raportissa haastattelumateriaaleja tarkastellaan yhdessä kyselyvastausten kanssa.

Aineiston analyysi

Helsingin yliopiston tutkimusryhmä edustaa vammaistutkimuksen tieteenalaa. Vammaistutkimus on myös tämän selvityksen lähtökohta. Se on monitieteinen ala, jonka piirissä tehdään yhteiskuntatieteellistä, humanistista, kasvatustieteellistä ja oikeustieteellistä tutkimusta. Vammaistutkimuksen kohteena ovat vammaisten ihmisten näkökulmat, sekä vammaisuuden yhteiskunnalliset merkitykset ja vaikutukset, jotka eivät rajoitu pelkästään vammaisiin henkilöihin. Vammaistutkimuksessa käsitellään myös vammaisten ihmisten ja muun väestön välistä eriarvoisuutta. Vammaistutkimuksen vaikutusala ei siis ole yksinomaan akateeminen, vaan tutkimustyö heijastuu myös yhteiskunnan rakenteisiin ja ihmisten elämiin.

Vammaistutkimuksen viitekehyksen lisäksi tämän tutkimuksen aineiston analyysissä käytettiin keskeisenä käsitteenä ihmisoikeuksia (Katsui & Kumpuvuori 2008). Työkaluna hyödynnettiin YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimusta (YK 2006). Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että aineiston pohjalta analysoitiin, miten vammaisten ihmisten oikeuksia toteutetaan tai ei toteuteta Suomessa. Lisäksi huomiota kiinnitettiin yksilöllisiin tarpeisiin, sillä vammaisten ihmisten tarpeet ovat erilaisia riippuen heidän henkilökohtaisista piirteistänsä ja heidän ympäristönsä ulottuvuuksista.

Vammaistutkimuksen ja ihmisoikeuksien ohella tässä selvityksessä käytetään myös eletyn kansalaisuuden käsitettä. Eletty kansalaisuus lähestyy kansalaisuutta elettynä, ruumiillisena, relationaalisena ja ei-oikeudellisena asemana. Sen avulla voidaan rakentaa ymmärrystä siitä, miten kansalaisuus tosiasiassa näyttäytyy ja tulee koetuksi sosiaalisessa, kulttuurisessa ja materiaalisessa ympäristössä (Kallio, Bronwyn & Häkli 2020; Jæger Fjetland, Gjermestad & Lid 2022). Selvitystyössä keskeinen kysymys on se, miten ihmiset, tässä tapauksessa vammaiset ihmiset, neuvottelevat heidän oikeuksistaan, velvollisuuksistaan, identiteeteistään ja kuuluvuudestaan arkielämässään.

Aineistonhallinta ja eettiset kysymykset

Tutkimukseen osallistuville henkilöille jaettiin tietosuojailmoitus ja tiedot tutkimuksen tavoitteista, suoritustavasta ja aineiston käyttötarkoituksesta. Vapaaehtoisuus ja mahdollisuus vetäytyä tutkimuksesta ilman seuraamuksia olivat osallistumisen pääperiaatteet. Kukaan ei kuitenkaan vetäytynyt tutkimuksesta.

Tutkimuksen toteutuksessa noudatettiin GDPR:n (EU:n tietosuoja-asetus) periaatteita ja kyselytutkimusaineiston keruussa käytettiin tietoturvallista Webropol-alustaa. Yksityisyyden turvaamiseksi verkkokyselyssä ei kerätty vastaajien nimiä ja avointen kysymysten vastauksista poistettiin mahdollisia henkilötunnisteita sisältävät tiedot ennen aineiston analysointia. Osassa ryhmähaastatteluja käytettiin Zoom- tai Teams-alustoja. Haastattelut tallennettiin ääni- tai videotiedostona kaikkien osallistujien luvalla ja tallenteet tuhottiin heti litteroinnin jälkeen. Haastattelujen pohjalta litteroiduissa tekstitiedostoissa nimet ja muut tunnistetiedot oli vaihdettu jo ennen aineiston analysointia. Kuurojen ryhmähaastatteluun osallistuneet henkilöt halusivat tarkistaa litteroinnin haastattelun jälkeen ja korjasivat tekstitiedostoon joitakin tulkkauksessa tulkinnan varaiseksi jääneitä asioita jälkikäteen.

Vammaisten lasten haastattelun osallistujilta suostumus tutkimukseen osallistumiseen pyydettiin sekä lapsilta itseltään, että heidän vanhemmiltaan. Vammaisten lasten, kehitysvammaisten ihmisten ja maahanmuuttaneiden vammaisten ihmisten haastatteluissa käytettiin mahdollisimman konkreettista yleiskieltä ja pyrittiin välttämään erikoistermejä.

Kunkin ryhmän kanssa keskityttiin haastattelutilanteessa niihin asioihin, joita he itse halusivat tuoda keskustelussa esiin. Tämä periaate seurasi toisaalta tutkimuseettisestä harkinnasta, eli haastatteluissa kunnioitettiin osallistujien asettamia rajoja sille, mistä he ovat valmiita keskustelemaan. Toisaalta haastateltavien oletettiin nostavan keskusteluun juuri kyseisen ryhmän kannalta olennaisia teemoja.

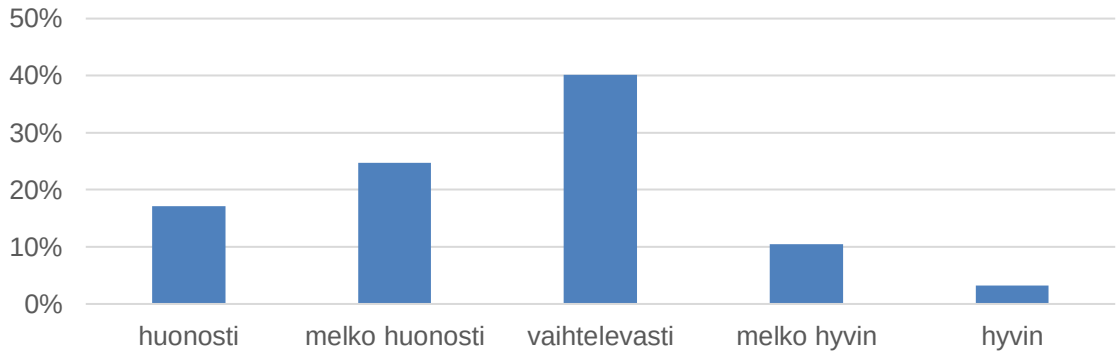
Tulokset

Seuraavaksi esitellään selvityksen tulokset osa-alueittain siinä järjestyksessä, jossa ne vammaisyleissopimuksen toimintasuunnitelmassa ja verkkokyselyssä esiintyvät. Tärkeimmät edistettävät osa-alueet on raportissa sijoitettu tulosluvun loppuun. Kutakin osa-aluetta käsittelevässä osassa käydään läpi niin kysely- kuin haastattelutulokset niin, että laadulliset ja tilastolliset tulokset tarkastellaan dialogissa toistensa kanssa. Lisäksi jokaisen osan loppuun on sijoitettu lyhyt, korostettu kappale, jossa listataan tiiviisti tulosten pohjalta laaditut politiikkasuositukset. Raportin kuvioista ja taulukoista on poislaskettu "ei koske minua/en osaa sanoa”-vastausvaihtoehto.

Osallisuus päätöksenteossa

Kyselyssä kysyttiin, kuinka hyvin vastaajien mielestä vammaisten henkilöiden osallistaminen toteutuu. Avoimissa kysymyksissä kysyttiin keskeisimpiä esteitä osallistumiselle.

Kuvio 3: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin osallistaminen toteutuu Suomessa (kysymys 2.1)

Taulukko 4: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin osallistaminen toteutuu Suomessa (kysymys 2.1)

Vastaus	%	n
huonosti	17,1 %	75
melko huonosti	24,7 %	108
vaihtelevasti	40,2 %	176
melko hyvin	10,5 %	46
hyvin	3,2 %	14

Vajaa 42 prosenttia vastaajista arvioi osallistamisen toteutuvan Suomessa melko huonosti tai huonosti ja reilu 40 prosenttia arvioi osallistamisen toteutuvan vaihtelevasti.

Verkkokyselyn avoimissa vastauksissa tulee näkyväksi, että vastaajille osallisuuden kysymys limittyy kysymykseen julkiseen elämään osallistumisesta. Nämä eivät tietenkään ole täysin erotettavissa: vammaisten ihmisten osallisuuden toteutuminen riippuu viime kädessä siitä, onko vammaisilla ihmisillä yksilötasolla mahdollista osallistua. Useissa vastauksissa nostetaan esiin saavutettavan tiedon merkitys (tieto tapahtumista, osallistumisen väylistä, sisältöä koskeva tieto), tuki osallistumiselle (avustajatuntien määrä, liikkuminen) ja osallistamisen saavutettavuus (tilojen esteettömyys ja kuulemiskäytäntöjen saavutettavuus) osallisuuden toteutumisen yksilötason ehtoina.

Vampan kiellettyä matkat, henk koht avustajan tunnit, rajoittavat vammaisten yhteiskunnallista osallistumista. (Verkkokysely)

Usein tilaisuudet ovat ei-esteettömissä paikoissa. (Verkkokysely)

Vastaajat ovat tunnistaneet moninaisia vammaisten ihmisten osallistamisen esteitä. Näitä voidaan ryhmitellä siten, että ne kiinnittyvät osallistamisen eri vaiheisiin: osaan esteistä törmätään ennen, kun osallistamista edes lähdetään tekemään, osa esteistä liittyy osallistamisen institutionalisoituneisiin rakenteisiin ja käytäntöihin ja osa osallistamisen vaikutuksiin eli siihen tuottaako osallistaminen lopulta osallisuutta.

Jotta osallistaminen voi edes käynnistyä tulee viranhaltijoiden ja muiden päätöksentekijöiden ymmärtää osallistamisen velvoite ja toisaalta tunnistaa, että vammaiset ihmiset ovat kyvykkäitä osallistumaan. Kyse on siis velvoitteiden ymmärtämisestä, vammaisoikeuksia ja vammaisuutta koskevasta tiedosta ja asenteista. Vastauksissa toistuu näkemys, että ei-vammaiset viranhaltijat ja päättäjät eivät tiedä velvoitteesta, tai eivät yksinkertaisesti välitä tämän toimeenpanosta.

Varmaan päättäjien kiinnostamattomuus tai tietämättömyys. (Verkkokysely)

Osallistamisen velvoite ei ole vielä täysin ymmärretty joka hallinnossa ja eri tasoilla. Esteenä se, ettei asiasta tiedetä, eikä täysin ymmärretä mistä on kyse. (Verkkokysely)

Monissa vastauksista vammaisiin ihmisiin kohdistettavan osallistamisen puuttumista tai vähyyttä selitettiin negatiivisilla asenteilla. Vastausten mukaan vammaisia ei joko nähdä yhdenvertaisesti kansalaisina, eli heidän yhdenvertaista oikeuttaan osallistumiseen ei tunnusteta, tai vaihtoehtoisesti heitä ei nähdä kykenevinä osallistumaan. Vastauksissa toistuivatkin negatiiviset vammaisuutta koskevat stereotypiat. Muutamassa vastauksessa osallistumisen puutteellisuutta selitettiin myös sillä, että vammaiset ihmiset ovat sisäistäneet nämä negatiiviset asenteet, jolloin ”ei osata nähdä itseä osallistuvana ihmisenä”.

Vammaisten henkilöiden aliarvostaminen. [Nedvärderande av personer med funktionsnedsättningar.] *(Verkkokysely)*

Vanhat ja luutuneet käsitykset vammaisten älynlahjoista ovat yksi este. Tosi moni päättäjä ei edes tule ajatelleeksi, että vammaisia tulisi kuunnella ja ottaa mukaan päätöksentekoon. Esim. kunnanvaltuustoon ja -hallitukseen, sekä lautakuntiin ei myönnetä edes vammaisneuvoston nimetyn jäsenen läsnäolo- ja puheoikeutta vammaisia koskevissa asioissa. Yllättävän monissa kuntien ja kaupunkien päätettävissä olevissa asioissa tarvitsisi kuunnella vammaisten kantaa niihin. Tarvittaisiin uusia katsantotapoja. Tässä on iso asennemuutostarve!!!! (Verkkokysely)

Vammaisia ei nähdä yhteiskunnan oikeina jäseninä. (Verkkokysely)

Muutamissa vastauksissa – kuten myös edellä – tulee esiin se, että tiedon puute sekä asenteellinen tai vääristynyt ymmärrys vammaisuudesta (yhteiskunnallisena ilmiönä) myös ohjaa sitä, miten osallistamisvelvoite ymmärretään ja tätä kautta sitä, kuinka hyvin osallistuminen toteutuu. Näissä vastauksissa viitataan siihen, että jotkin asiat (kunnallisessa tai valtakunnallisessa päätöksenteossa) ymmärretään vammaisia koskettaviksi asioiksi ja täten sisältyvän osallistamisen piiriin, kun taas monet kaikkia kansalaisia tai kuntalaisia koskevat asiat jäävät osallistamisvelvoitteen ulkopuolelle. Tämä kielii siitä, että vammaiset nähdään jonkinlaisina erityiskansalaisina, joiden elämänpiiri ja täten ’heitä koskettavat asiat’ rajautuvat toisin kuin ei-vammaisilla kansalaisilla ja kuntalaisilla.

Useinkaan ei yleisiä linjoja koskevissa asioissa riittävästi oteta huomioon vammaisten henkilöiden näkökulmaa. (Verkkokysely)

Siirryttäessä tarkastelemaan rakenteita ja käytäntöjä esiin nousee toisaalta erilaisia osallistavia käytäntöjä tarkastelevasta kriittisestä demokratiatutkimuksesta tuttuja teemoja

(esim. Meriluoto & Litmanen 2019), toisaalta myös erityisiä vammaisuutta koskettavia teemoja. Useissa vastauksissa toistuu huomio rakenteiden puutteellisuudesta. Vammaisjärjestöt osallistamisen väylänä tuntuvat olevan monille vastaajille tuttuja, mutta näiden rinnalle muutamat vastaajat peräänkuuluttavat myös muita osallistumisen väyliä. Moninaisuus nähdään toisaalta tärkeänä siksi, että kaikkien vammaisten kansalaisten ääni ei välity järjestöjen kautta (eivät toimi järjestöjen piirissä), toisaalta siksi, että moninaiset väylät nähdään itsessään tärkeänä osana vuorovaikutteista ja osallistavaa demokratiaa. Moninaisten osallistamisen väylien ja täten rakenteiden uudistamisen peräänkuuluttamisen voi tulkita niin, että vastaajat ajattelevat, että osallistaminen todennäköisesti lisääntyy, jos päätöksentekijät ja vammaiset kansalaiset löytävät toisensa. Tämä edellyttää sekä moninaisia osallistamisen rakenteita ja käytäntöjä että molemmille osapuolille tietoa siitä, missä nämä foorumit ovat – miten päätöksentekijä tavoittaa vammaiset kansalaiset ja mitä kautta vammainen ihminen pääsee vaikuttamaan. Lisäksi muutama vastaus heijasti näkemystä, että viimekädessä osallistumisen toteutumista tulisi mitata sillä, kuinka hyvin vammaiset ihmiset ovat edustettuina demokratian eri instituutioissa – niin virkahenkilöstössä, kunta- ja maakuntatason päättäjissä kuin eduskunnassa.

Virkamiehet ja päättäjät eivät tiedä kanavia, joiden kautta tavoittaa kiinnostuneita. (Verkkokysely)

Osallistaminen jo kertoo terminä aika paljon. Se on ylhäältäpäin tulevaa toimintaa. Ongelma on se, että se osallistaminen tapahtuu niin paljon vammaisjärjestöjen kautta, sillä iso osa vammaisista ei ole niiden toiminnan tai edes tiedotuksen piirissä mukana. Olisi tärkeää yrittää tavoittaa ihmisiä myös suoraan kaikkialta missä meitä voi olla, aina laitoksista ja asumisyksiköistä kirjastoihin, yliopistoihin ja työpaikoille asti. (Verkkokysely)

Katsokaa eduskuntaa, ketään vammaista ei ole valittu. [Se bara på riksdagen, ingen med funktionsnedsättning invald.] *(Verkkokysely)*

Vammaisjärjestöt saavat vastauksissa sekä arvostusta, että kritiikkiä, erityisesti vastauksissa toistuu kriittinen keskustelu siitä, keitä järjestöt edustavat ja mikä on ei-vammaisten ihmisten asema vammaisjärjestöissä (Krantz, Melander & Bahner 2023). Edustavuuden kysymys koskee toisaalta sitä, kuinka hyvin järjestöjen jäsenistöt/kohderyhmät kattavat ja vastaavat moninaisia vammaryhmiä, eli onko jokaiselle vammaiselle henkilölle olemassa hänen oikeuksiaan ajava ja valvova järjestö. Toisaalta kyse on siitä, kuka järjestön sisällä määrittää sen, millaisia asioita järjestö ajaa, eli kenen äänellä järjestö puhuu.

Vammaisjärjestöt kattavat niin suuren ja kirjavan joukon, eli aina jää jonkun osa-alueen ryhmittymä ”jalkoihin”. (Verkkokysely)

Paikalliset järjestöt eivät ota tapahtumiinsa ”liian vammaisia” henkilöitä. Erilaiset tapahtumat järjestetään yleensä hyvin lievästi vammaisille henkilöille. (Verkkokysely)

Oltiin valmiita taistelemaan oikeuksiemme puolesta. Ja se ei tarkoittanut sitä, että taistelemme omien oikeuksien, vaan meidän kaikkien yhteisten oikeuksien ja tavoitteiden puolesta. Itsenäisen elämän mahdollisuudesta, jokaiselle oman näköinen. Niin mua kauhistuttaa, että tällä hetkellä tuntuu itselle siltä, että mennään rajusti taaksepäin. (Ikääntyneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Erittäin vahva käytäntöjä ja rakenteita koskeva kritiikki kohdistuu ns. näennäisosallistamiseen. Vastauksissa toistuu näkemys, että vammaisia ihmisiä kyllä osallistetaan, mutta tästä osallistamisesta ei seuraa mitään. Tätä selitetään toisaalta sillä, että päätöksentekoa ohjaavat muut prioriteetit, ja erityisesti raha/talous toistuu tällaisena vammaisten ihmisten oikeudet ja päätöksenteon demokraattisuuden sivuuttavana prioriteettina. Toisaalta näennäisosallistamisen nähdään seuraavan siitä, että vammaiset ihmiset otetaan mukaan (esim. vammaisneuvostojen tai järjestöjen kuuleminen) liian myöhäisessä vaiheessa päätöksentekoprosessia. Ja jos vammaisten osallistujien näkemys ei sovi jo pitkälle edistyneeseen suunnitelmaan, ei tällä ole vaikuttavuutta prosessiin. Tämä näennäisosallistamisen kritiikki näyttäytyy aineistossa jopa kyynistymisenä osallistamiseen, mikä voi johtaa päätöksentekojärjestelmää koskevan luottamuksen haurastumiseen, kun koetaan, että osallistumisella – edes järjestöjä tekemällä – ei pystytä vaikuttamaan päätöksiin.

Järjestökentällä tehdään hyvää työtä, mutta päätöksenteossa jäädään jalkoihin. (Verkkokysely)

Vammaisia kuullaan nimellisesti päätöksenteossa, mutta he eivät oikeasti voi vaikuttaa. Päätökset tehdään ilman heidän kokemuksia. (Verkkokysely)

Monesti on kokemusasiantuntijana paikallisessa työssä nähnyt sitä, että on joku hanke tai kehitystyö tai palvelu, jota tehdään, ja sitten se edistyy hyvin, ja sitten vaiheessa neljä päätetään, että nyt kokemusasiantuntija tähän mukaan. Ja sitten saadaan tunti puhuttua niiden kanssa ja todetaan, että ahaa, no, ei tää ollut yhtään sellainen mitä piti olla, mutta jatketaan silti eteenpäin. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Asiat tuodaan vammaisneuvostoon useimmiten vasta kun asiat on jo pitkälle suunniteltu ja annetaan vain mahdollisuus lausuntoon, joka ei yleensä johda mihinkään. Jos oikeasti osallistettaisiin, olisi otettu vammaiset jo mukaan valmistelussa. Tähän omalla alueella hieman parannusta näyttäisi kyllä olevan tulossa. (Verkkokysely)

Osallistamiskäytäntöjä koskevassa kritiikissä tuodaan esiin varsin yleisiä saavutettavuuteen ja esteettömyyteen koskevia puutteita, jotka käytännössä estävät osallistumisen toteutumisen. Materiaaleja ei toimiteta osallistujille saavutettavassa muodossa, tilaisuuksia järjestetään esteellisissä ympäristöissä. Tällaiset esimerkit kielivät siitä, että erilaisten osallistamisinnovaatioiden ja -ratkaisujen kohdalla on tarvetta näiden kriittiseen arviointiin saavutettavuuden näkökulmasta, samoin kuin yleisen esteettömyystietoisuuden vahvistamiseen organisaatioissa, joihin osallistamisvelvoite kohdistuu. Näiden lisäksi aineistossa tuodaan esiin näkemyksiä, joissa kritiikin voi tulkita kohdistuvan laajemmin sellaiseen ableistiseen toimintakulttuuriin, jossa aktiivisen osallistuvan kansalaisen oletetaan olevan keholtaan ja mieleltään varsin vaativaan institutionaalisen politiikan kulttuuriin sopiva. Nuorten ryhmähaastattelussa tuotiin esiin, että on myös ristiriitaista, että vammaisten oikeuksien ajaminen jää usein ainoastaan vammaisten ihmisten omalle vastuulle, ja että heidän edellytetään käyttävän resurssejaan osallisuuden vaatimiseen samalla kun valtaa pitävät henkilöt, jotka ovat etuoikeutetummassa asemassa, eivät tunnista ja käytä omia mahdollisuuksiaan poistaa osallistumisen esteitä ja edistää oikeuksia.

Tiedon saanti saavutettavassa muodossa ja niin ajoissa, että ehtii vaikuttamaan. (Verkkokysely)

Kun soteuudistusta valmisteltiin tässä joitain vuosia sitten, ja vammaisjärjestöjä ja vammaisia pyydettiin keskustelutilaisuuksiin kertomaan omista tarpeistaan, niin kolme ensimmäistä tällaista tilaisuutta, mitä täällä [kaupungissa] järjestettiin, niin ne oli järjestetty alun perin esteellisiin tiloihin. Eli pyydetään vammaisia, just pyörätuolilla, sähköpyörätuolilla kulkevia, ja järjestetään semmoisiin tiloihin, missä on viis porrasta esimerkiksi sinne tilaan. Ja sit sanotaan vaan, että no kyllä vahtimestarit voivat nostaa sitten tämmöisen sähkärin sitten sinne. Että aivan kummallista. Mutta onneksi saatiin sitten muutettua nämä esteettömiksi ennen tilaisuuksien alkamista. Mutta vaati siis aktiivisuutta meidän vammaisten osalta. Miksi viranomaiset eivät ymmärrä, että vammainen on vammainen, ja silloin ei saa olla esteellisiä tiloja, jos pyydetään vammaisia osallistumaan. (Ikääntyneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Sen [osallistumisen] ei pitäisi olla silleen päin, että se on jotenkin tosi raskasta, ja [sen täytyy] lähteä nimenomaan sitten itsestä se halu tehdä jotain asioita. Pitäisi olla ehkä just toisin päin, että ne, joilla on oikeasti valtaa ja voimavaroja, niin [ne] käyttäisi niitä siihen, että tulisi vastaan. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Ainakaan puhevammaisia henkilöitä ei kuulla. He ovat usein aliedustettuina vaikkapa valtakunnallisissa tai paikallisissa vammaisneuvostoissa tai kokevat enemmän syrjintää. Mm. puheenvuoroille pitäisi varata normaalia pidempi aika, antaa mahdollisuus ennakkovalmistautumiseen jne. (Verkkokysely)

Aineistossa nousi esiin myös huoli vammaisten ihmisten osallistumisen haurastumisesta. Osallistumista nähtiin haastavan sekä kansalaisten poliittisessa osallistumisessa tapahtuvat

muutokset että osallistumisen rakenteisiin vaikuttavat tekijät (Ruuskanen ym. 2020). Huolta herätti järjestöjen tulevaisuus. Järjestöjen nähdään kamppailevan jäsenien sitouttamisen kanssa, erityisesti uusien (nuorten) vammaisten ihmisten saaminen mukaan toimintaan herätti huolta. Vastaavasti kehitysvammaisten ihmisten ryhmähaastattelussa osallistujat toivat esiin huolensa siitä, että Me Itse ry:n toiminta ainoana kehitysvammaisten ihmisten omana järjestönä on hauras rahoitukseen liittyvän epävarmuuden vuoksi. Tätä koskevassa keskustelussa tuli näkyväksi se, miten järjestön valtakunnallisen edunvalvontatoiminnan lisäksi järjestöllä ja sen paikallisryhmällä on jäsenille tärkeä merkitys ympäristönä, jossa jäsenet tapaavat toisiaan, saavat tietoa ja keskustelevat vammaisoikeuksista ja kehitysvammaisten ihmisten yhteiskunnallisesta asemasta. Järjestötoiminta on siis hyvin tärkeä eletyn kansalaisuuden foorumi samalla kun se tuottaa näin jäsenilleen konkreettisia työkaluja oman kansalaisuutensa sanoittamiseen.

Yhteenveto: *Selvityksen vastaajista 82 prosenttia vastasi osallisuuden päätöksenteossa olevan heikkoa (toteutuu huonosti/melko huonosti/vaihtelevasti). Avovastauksissa vastaajat arvioivat osallistamisen toteutumista usein sen perusteella, onko osallistuminen mahdollista heille, heitä suoraan koskevissa asioissa ja ympäristöissä. Toisaalta monissa vastauksissa tuotiin esiin myös näkemyksiä liittyen osallistumisrakenteisiin ja käytäntöihin yleisemmin. Vammaisjärjestöt saivat vastauksissa sekä kiitosta että kritiikkiä, erityisesti avovastauksissa pohditutti järjestöjen toiminnan vaikuttavuus ja edustavuuden toteutuminen. Vastaajat toivat esiin tarpeen moninaistaa osallistumista, tuomalla vakiintuneiden rakenteiden (vammaisjärjestöt, vammaisneuvostot) rinnalle uusia väyliä ja foorumeita vammaisten kansalaisten kuulemiseen. Osallisuuden vahvistaminen edellyttääkin esteettömyyden ja saavutettavuuden kattavaa huomioimista kaikilla yhteiskunnan tasoilla tapahtuvassa kansalaisten osallistamisessa. Lisäksi vammaisten ihmisten vahva osallisuus edellyttää osallistumiselta vaikuttavuutta: kokemukset ns. näennäisosallistamisesta eivät kannusta osallistumaan ja vahvistavat kokemusta marginaaliin työnnetystä kansalaisuudesta.*

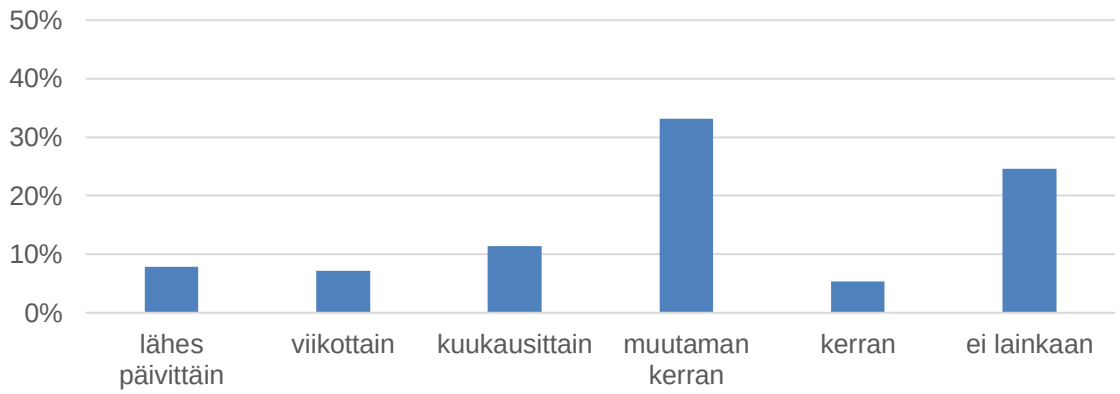
Politiikkasuositukset: *Vammaisten ihmisten osallistamista tulee kehittää huomioiden toisaalta yleiset kriittiset huomiot koskien osallistamiskäytäntöjen ja rakenteiden puutteita, toisaalta vammaisuuteen liittyvät erityiskysymykset ja -tarpeet. Osallistamista toteuttavilla tahoilla tulee olla tarvittava saavutettavuutta ja esteettömyyttä koskeva osaaminen ja nämä tulee huomioida kaikissa kansalaisia*

osallistavassa toiminnassa. Vammaisten ihmisten osallistumisen rakenteita tulee moninaistaa niin, että yhä useampi vammainen henkilö osallistuu yhä moninaisempiin kansalaisia koskettaviin päätöksentekoprosesseihin yhteiskunnan eri tasoilla. Vammaisjärjestöjen ja vammaisneuvostojen rinnalle tarvitaan suorempia osallistumisenväyliä. Järjestöjen toimintaedellytyksiä koskevia päätöksiä tekevien tahojen tulee olla tietoisia YK:n vammaisoikeuksien sopimuksen vammaisjärjestöille tuottamasta erityisasemasta ja sopimuksen näihin kohdistamasta osallisuutta koskevasta erityisvelvoitteesta.

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

Kyselyssä kysyttiin, ovatko vastaajat kokeneet vammaisuuteen perustuvaa syrjintää viimeisten 12 kuukauden aikana. Kysyttiin myös, kuinka hyvin vastaajien mielestä vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuvat, jolloin heitä pyydettiin arvioimaan a) vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden, b) vammaisten lasten oikeuksien ja c) vammaisten naisten oikeuksien toteutumista. Avoimissa kysymyksissä kysyttiin, millaisissa tilanteissa tai kenen taholta syrjintä tyypillisesti tapahtuu, ja mitkä ovat vastaajien mielestä keskeisimmät haasteet yhdenvertaisuuden toteutumiselle.

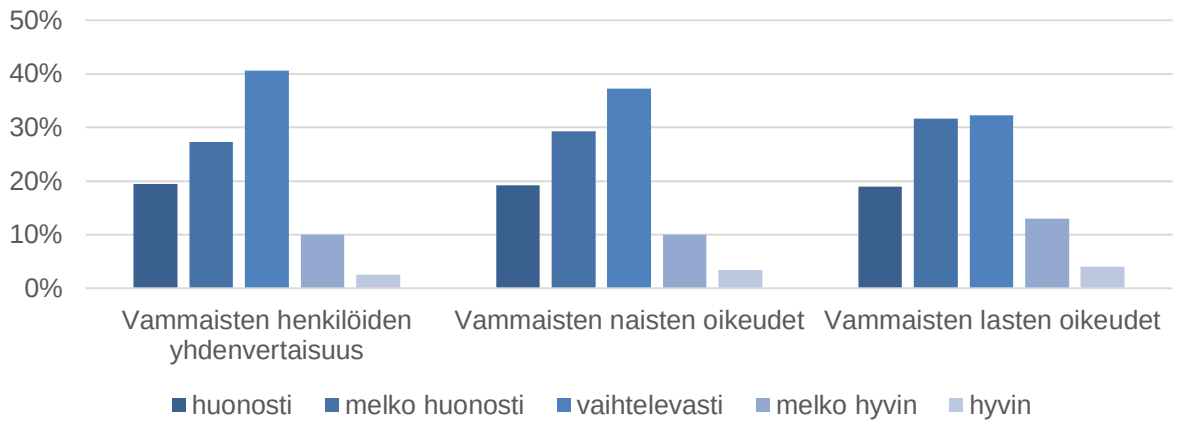
Kuvio 4: Henkilökohtaiset kokemukset vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä omassa arjessa viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.1)

Taulukko 5: Henkilökohtaiset kokemukset vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä omassa arjessa viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.1)

Vastaus	%	n
lähes päivittäin	7,8 %	42
viikoittain	7,2 %	39
kuukausittain	11,4 %	62
muutaman kerran	33,1 %	179
kerran	5,4 %	29
ei lainkaan	24,6 %	133

Kuvio 5: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuvat Suomessa (kysymys 2.3)

Taulukko 6: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuvat Suomessa (kysymys 2.3)

Aihealue	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus (%, n)	19,5 % (82)	27,3 % (115)	40,6 % (171)	10,0 % (42)	2,6 % (11)
Vammaisten naisten oikeudet (%, n)	19,2 % (57)	29,3 % (95)	37,3 % (97)	10,0 % (39)	3,4 % (12)
Vammaisten lasten oikeudet (%, n)	19,0 % (67)	31,7 % (104)	32,3 % (132)	13,0 % (35)	4,0 % (12)

Vastaajista valtaosa on kokenut vammaisuuteen perustuvaa syrjintää viimeisten 12 kuukauden aikana. Jatkuvaa, lähes päivittäistä, viikoittaista tai kuukausittaista syrjintää on

kokenut vastaajista joka neljäs. Myös Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuoden 2022 vuosikertomuksessa käy ilmi, että selkeästi yleisin syrjintäperuste syrjintäyhteydenottoihin on vuosina 2022 ja 2021 ollut vammaisuus (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2022:13). Vuosikertomuksessa huomataan vammaisuuteen perustuvan syrjinnän lisääntyneen vuoden 2022 aikana.

Yleisellä tasolla yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon arvioidaan toteutuvan huonosti. Kaikkien kolmen tarkastellun aihealueen (vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden, vammaisten naisten oikeuksien ja vammaisten lasten oikeuksien) kohdalla lähes puolet vastaajista arvioi tilannetta melko huonoksi tai huonoksi. Vammaisten lasten oikeuksien kohdalla negatiivisten arvioiden määrä yltää jo yli puoleen vastaajista. Toisaalta lasten oikeuksien kohdalla myös positiivisia arviota (melko hyvin/hyvin) on muita kahta aihealuetta enemmän.

Vastaajat, joilla on sosiaalinen tai psyykkinen vamma, vastasivat kokeneensa syrjintää keskimääräistä useammin (ks. Liite 2, Taulukko 5). He myös arvioivat yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutuvan huonoiten kaikilla tarkastelluilla aihealueilla. Syrjinnän psykososiaaliset vaikutukset nousivat esiin myös avoimissa vastauksissa ja ryhmähaastatteluissa:

> *Meitä kiusataan ja meitä ei hyväksytä. Sitten asialle ei tehdä mitään. Ja sitten se, kuinka paljon me joudutaan maskaamaan[1]. Siinä me voidaan niin huonosti. (Vammaisten lasten ryhmähaastattelu)*

Haastattelutilanteissa ja avoimissa kysymyksissä kuvattiin, että ”[tilanne on] parantunut viimeisten 100 vuoden aikana, mutta paljon on vielä tehtävää ja parannettavaa. [*Blivit bättre sedan 100 år tillbaka men mycket kvar att göra och förbättra*]”. Kuten myös tilastotieto kuvaa, on enemmistöllä vastaajista käsitys, ettei yhdenvertaisuus toteudu sen paremmin omassa arjessa, kuin yleisesti vammaisten ihmisten elämissäkään.

Vammaispalvelut, joiden tarkoitus olisi kaventaa eroja ja eriarvoisuutta, eivät vastaajien mielestä toimi hyvin. Kritiikkiä saavat etenkin henkilökohtaista avustusta ja kuljetusta järjestävät palvelut. Esiin nousivat jatkuvasti palvelujen riittämättömyys ja huono saavutettavuus. Etenkin ikääntyneet vammaiset ihmiset ovat huolissa siitä, että heidän vammaispalvelunsa ja kuntoutusmahdollisuutensa loppuivat eläkeikään tullessa:

> *Tosta ikäsyrjinnästä, niin se mun mielestä on erittäin yleistä. Just kun hakee vammaispalveluja niin todetaan, että no kun sä oot noin vanha, niin ei sulle kuulu*

[1] Maskaamisella viitataan tässä ei-vammaista ihmistä esittämiseen. Sana tulee englannin kielen ilmaisusta *autism masking*, joka on arjessaselviytymisstrategia monille autismikirjolla olevalle ihmisille.

enää vammaispalvelut, sulle kuuluu nyt vanhuspalvelut. (Ikääntyneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Eriarvoisuuden yksi ulottuvuus on se, että vammaiset ihmiset eivät ole yhdenvertaisessa asemassa keskenään. Vammatyypin lisäksi vaikuttavana tekijänä tuotiin esiin henkilön omat lähtökohdat ja resurssit toimia yhteiskunnassa ja esimerkiksi suhteessa palvelujärjestelmään. Vammaisten nuorten haastattelussa keskusteltiin siitä, miten esimerkiksi erilaisten tukien ja palveluiden hakemisessa koulutuksesta on ihan konkreettista etua, kun osaa täyttää erilaisia hakemuksia. Osa näistä asemien eroista voi liittyä myös siihen, millainen ymmärrys vammaisella henkilöllä on siitä, millaisia palveluita on tarjolla. Nuoret toivat esiin, että heidän kohdallaan palveluiden saamiseen on vaikuttanut oman aktiivisuuden ja koulutuksen myötä karttuneen osaamisen lisäksi sosiaaliset verkostot, joista tietoa eri palvelu- ja tukityypeistä on välittynyt itselle.

Se ylipäätään, että on yliopistossa, kertoo siitä, että on valmiuksia kirjoittaa vaikka pidempiä tekstejä. Niin se on ainakin semmoinen, mitä on kuullut ihan hirveästi, että ihmiset ei saa niitä kaavakkeita täytettyä. Se on ihan klassikko, että ihmisillä jää palvelut saamatta sen takia, että ne ei saa täytettyä Kelan lappuja, mikä on mun mielestä vaan ihan hirveätä. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Musta tuntuu, että niitä toimivia palveluita jopa on olemassa, mutta kukaan ei tiedä niistä. Henkilökunta ei edes itse tiedä niistä ja sitten niitä just pitää kaivaa jostain. Sit jossain mielenterveysmessuilla yhtäkkiä törmää johonkin palveluun, tai sä kuulet puskaradiossa, tai joltain toiselta läheiseltä, että ne on hyötynyt tämmöisestä palvelusta, ja sitten sä vaan kuulet, että ai, tämmöistä voisi olla mahdollista saada. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Kuntien väliset erot ja eriarvoisuus palvelun, etenkin vammaispalvelun päätöksissä ja toteutuksissa, ovat iso huolenaihe monelle osallistujalle:

Sit kun olin muuttanut [kaupungista toiseen], alkoi kaikenlaiset ongelmat. Minulta on otettu pois se [vanhassa kotikaupungissa myönnetty] apuväline. Sit olen ollut noin puolitoista vuotta kotona liikkumatta, koska minulla ei ollut sitä apuvälinettä, joka helpotti elämää. (Maahanmuuttaneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Tasapäistäminen ei nytkään toimi. Toisessa kaupungissa annetaan toista monissa asioissa, sosiaalipuolen asioissa ja terveysasioissa. Niin viranhaltijat tekee yksilöpäätöksiä ja ne on usein, mun mielestä, ihan laittomia. (Ikääntyneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Itsemääräämisoikeus ei toteutunut monen vastaajan kohdalla. Ongelmia tämän osalta tuotiin esiin sekä palvelun toteuttamisessa, jolloin palvelunkäyttäjän tahto ei tule kuulluksi esimerkiksi arkisessa vuorovaikutuksessa ammattilaisen kanssa, että valinnan mahdollisuuksissa palveluiden välillä. Siinä missä uuden vammaispalvelulain myötä useiden vammaispalvelujen katsotaan olevan subjektiivisia oikeuksia, jolloin todettuun tarpeeseen on hyvinvointialueiden resursseista riippumatta löydettävä asianmukainen palvelu, ei laki takaa myönnetyn palvelun toimivuutta ja laadukkuutta. Nykytilanteessa vaihtoehtoja esim. palveluntuottajan tai palvelumuodon osalta on usein rajoitetusti tarjolla monille vammaisille ihmisille, etenkin kehitysvammaisille ihmisille (Katsui, Valkama & Kröger 2019). Vastaajat näkivät palveluihin liittyvät haasteet rakenteellisina ja systemaattisina ongelmina.

Kotona, jossa asun arkisin, jotkut työntekijät kohtelevat minua epäkunnioittavasti ja laativat sääntöjä, jotka ovat vastoin valinnanvapauttani. [In my home, where I live during the week, some staff treat me without respect and make rules that are against my freedom to choose.] *(Verkkokysely)*

Esteet ovat rakenteellisia ja asenteellisia. Kokonaisuutena se, ettei vammaisten oikeuksia nähdä ihmisoikeuksina, vaan elämä määräytyy palvelujen kautta. (Verkkokysely)

Kunnat rikkovat järjestelmällisesti näkövammaisten oikeuksia laiminlyömällä esteettömyyttä, saavutettavuutta, sekä velvoitettaan osallistaa vammaiset heitä koskevaan päätöksentekoon. (Verkkokysely)

Kuurot haastateltavat toivat esiin heille erityisiä haasteita. Kritiikki kohdistui KELA:n tulkkauspalvelun kankeuteen. Samalla korostettiin oralistisen yhteiskunnan käytäntöihin liittyviä eriarvoisuuden kokemuksia. Asia nousee esiin myös Katsuin ja muiden (2021) selvityksessä.

Kuuleva pystyy vaan soittamaan ja hoitamaan ne asiat, mutta meidän täytyy miettiä kauhean monen sovelluksen tai muun kautta, että millä tavalla sen asian saa hoidettua. Sillä tavalla ei olla kyllä samalla viivalla, että meidän on aika paljon enemmän nähtävä vaivaa niiden asioiden hoitamiseen ja siihen menee energiaa. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

Monelle vammaiselle ihmiselle aika ja yhteiskunnan ”normaalitahti” voi olla ongelmallinen. Kun oma toiminta ei mahdu sosiaalisesti rakennettuun ajan normiin ja käytäntöön, aiheuttaa sen käsite kokemuksia toiseudesta (*crip time*) (ks. Ljuslinder, Ellis & Vikström 2020; McRuer 2006).

Ihmiset eivät ymmärrä fyysisiä rajoitteita. Esim. koiranulkoiluttaja sanoo: yritä kovemmin, niin kyllä se siitä. Vammojen johdosta liikun hitaasti kuin mittarimato. Sanotaan: reipasta mieltä, niin liikut nopeammin. Vammani tekee minusta erittäin hitaan. Jos yritän kiiruhtaa, niin silloin käy huonosti. (Verkkokysely)

Monet vastaajat toivat esiin, että arjen kokemuksiinsa vaikuttavat vammaisuuden lisäksi muut sosiaaliset eronteot, kuten maahanmuuttajatausta, ikä tai sukupuoli. Esimerkiksi monet maahanmuuttaneet vammaiset ihmiset ovat eriarvoisessa asemassa puuttuvan kielitaidon ja Suomen kansalaisuuden takia ja vammaisten naisten työllistymisen kerrottiin olevan erityisen haastavaa.

Lääkäri teki lääkevirheen (…) mutta minulla ei ollut oleskelulupaa, eikä suomen kieltä. En tiennyt miten voisin valittaa tästä asiasta (…) en voinut tehdä mitään, koska ei ollut oleskelulupaa, enkä tuntenut noita oikeuksia, eikä ollut suomen kieltä. (Maahanmuuttaneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Vammasen naisen ja vammasen miehen välinen syrjintä on aivan ilmiselvää, jos ajattelee esimerkiksi työmarkkinoita (…) Jos vammainen nainen on pyörätuolissa ja verrataan vammaista miestä, joka on pyörätuolissa, niin se on ihan huomattavasti uskottavampi kuin vammainen nainen silloin, kun lähdetään työmarkkinoille meneen. (Ikääntyneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Kun vammaiset ja vanhukset niputetaan yhteen palvelussa, se heijastaa jo sinällään sitä ajattelua, että vammainen ihminen, olitpa minkä ikäinen tahansa, niin sut niputetaan siihen vanhusten ryhmään. Ja silloin jollakin lailla sun oma elämäsi ei ole enää hallinnassa, ainakaan länsimaisen ajattelun mukaan, vaan sä olet jo vähän niin kun tuolla, ja muut tietää asiasi paremmin, kuin sinä itse. (Ikääntyneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Tunnetta eriarvoisuudesta lisää myös kokemus siitä, että virkahenkilöt tekevät eriarvoistavia ja perusteettomia päätöksiä. Maahanmuuttaneet vammaiset ihmiset kertoivat tämän johtaneen jopa siihen, että tieto palvelusta halutaan piilottaa muilta oman positiivisen päätöksen saannin edistämiseksi:

Jotkut [kaverit] ei silleen tahallaan kerro näistä palveluista. (…) Palvelun saaminen riippuu täysin työntekijästä, joillekin annetaan enemmän palveluita ja toisille annetaan vähemmän palveluita. Vaikka molemmilla on sama sairaus tai sama vamma, silti jotkut saavat enemmän hyviä palveluita kuin toiset. (Maahanmuuttaneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Eräässä toimistossa, siellä on valmiiksi asenne sellainen, että mitään ei myönnetä ja kaikki kielletään. Ja ainoa hyvä henkilö, jonka siellä olen tavannut ja joka on auttanut mua, on ollut toimintaterapeutti. Mutta varsinainen sosiaalityöntekijä on ollut ihan härski ja sanonut mulle suoraan päin naamaa, että minä päätän näistä asioista, eikä kuuntele ollenkaan, eikä todella osaa asennoitua vammaisten tarpeisiin. (Ikääntyneiden ihmisten ryhmähaastattelu)

Vammaiset ihmiset kokivat, että olemassa olevat valitusmekanismit eivät toimi hyvin. Lisäksi nähtiin, että vammaisjärjestöjen vaikutusmahdollisuudet palvelujärjestelmän rakenteellisiin ja kulttuurisiin epäkohtiin ovat heikot. Tämä tunnistettiin myös Yhdenvertaisuusvaltuutetun selvityksessä (2016), jossa esitettiin tarvetta matalan kynnyksen valitusmekanismille.

Tulee paljon kielteisiä päätöksiä, joita ei saa oikaistua tavallisella oikaisupyynnöllä, vaan on pakko mennä oikeuteen, jotta saisi oikeutta itselleen. Ja se on taas monille hyvin raskas reitti saada sitä apua ja tukea, mitä lain mukaan pitäisi saada. (Ikääntyneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Tuntuu, että ei oikein uskalla yksin omalla naamallaan viedä julkiseksi esim. lehteen tai oikeuteen sitä asiaa. Sitä on niitten asioiden kanssa yksin. Pitäisi olla joku taho, johon ottaa yhteyttä. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

[Vammaisjärjestö] menee kauhean varovaisesti eteenpäin. Pelätään ehkä sitä rahoittajan reaktiota ja muuta. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

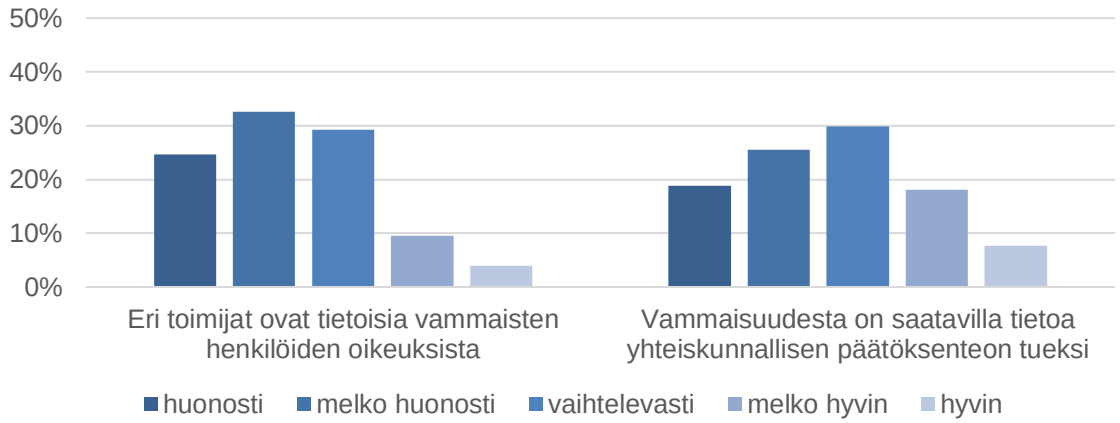
Yhteenveto: *Vammaisten ihmisten yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuvat selvitysten tulosten pohjalta Suomessa heikosti. Vastaajista 75 prosenttia oli kokenut syrjintää viimeisten 12 kuukauden aikana. Joka neljännen kohdalla koettu syrjintä oli ollut jatkuvaa (vähintään kuukausittaista). Lisäksi yli 80 prosenttia vastaajista arvioi niin vammaisten ihmisten yhdenvertaisuuden kuin vammaisten lasten ja naisten oikeuksien toteutuvan heikosti (huonosti/melko huonosti/vaihtelevasti). Selvityksen mukaan vammaisuuteen kohdistuvien negatiivisten asenteiden vuoksi vammaisten ihmisten täysimääräinen yhdenvertaisuus ei toteudu ja vammaiset ihmiset kohtaavat arjessaan jatkuvaa syrjintää. Tietoisuus vammaisten ihmisten oikeuksista on puutteellista etenkin tilanteissa, joissa syrjintää kohdataan. Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvoisuuden kokemuksien sijaan vastauksissa keskeiseen rooliin nousivat kokemukset rakenteellisesta, systemaattisesta ja asenteellisesta eriarvoisuudesta.*

Politiikkasuositukset: *Tasa-arvo kuuluu kaikille, myös vammaisille ihmisille. Tällä hetkellä vammaisten ihmisten vammaisuuteen perustuva syrjiminen on liian helppoa. Vammaisten ihmisten yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon kehittämiseen tarvitaan lisää kunnianhimoa. Jotta vammaisten ihmisten syrjimiseen voitaisiin tosiasiallisesti puuttua, on lainsäädäntöä uudistettava niin, että vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä seuraa asianmukainen rangaistus. Erityistä huomiota on kiinnitettävä oikeuksien toteutumiseen niiden vammaisten ihmisten kohdalla, jotka kokevat moniperusteista syrjintää. Tämän saavuttamiseksi tarvitaan perustavanlaatuista asennemuutosta sekä palveluissa että laajemmin yhteiskunnassa.*

Tietoisuus ja tietopohjan lisääminen

Kyselyssä kysyttiin, kuinka hyvin vastaajien mielestä tietoisuus ja tietopohjan lisääminen toteutuvat ja pyydettiin arvioimaan a) toimijoiden tietoisuutta vammaisten henkilöiden oikeuksista ja b) kuinka hyvin vammaisuudesta on saatavilla tietoa yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi. Avoimissa kysymyksissä kysyttiin keskeisimpiä tietoisuuteen ja tietopohjaan liittyviä puutteita.

Kuvio 6: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin tietoisuus ja tietopohjan lisääminen toteutuvat Suomessa (kysymys 2.5)

Taulukko 7: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin tietoisuus ja tietopohjan lisääminen toteutuvat Suomessa (kysymys 2.5)

Aihealue	huonosti	melko huonosti	vaihtele vasti	melko hyvin	hyvin
Eri toimijat ovat tietoisia vammaisten henkilöiden oikeuksista (%, n)	24,7 % (104)	32,6 % (137)	29,2 % (123)	9,5 % (40)	4,0 % (17)
Vammaisuudesta on saatavilla tietoa yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi (%, n)	18,8 % (78)	25,5 % (106)	29,9 % (124)	18,1 % (75)	7,7 % (32)

Eri toimijoiden nähdään olevan huonosti tietoisia vammaisten henkilöiden oikeuksista. Yli puolet (57 %) vastaajista arvioi tietoisuuden olevan huonoa tai melko huonoa. Tämän lisäksi vajaa 30 prosenttia arvioi toimijoiden tietoisuuden vaihtelevan. Vammaisuudesta ei myöskään nähdä olevan saatavilla riittävästi tietoa päätöksenteon tueksi. Vastaajista 44 prosenttia arvioi saatavuuden olevan huonoa tai melko huonoa ja 30 prosenttia vaihtelevaa.

Ymmärrys siitä, mitä vammaisuudella tarkoitetaan, on monen vastaajan mielestä heikkoa tai ymmärryksen nähdään puuttuvan täysin. Yhteiskunnassa vammaisuus ymmärretään edelleen lääketieteellisenä asiana ja siksi korjattavana vikana.

> *Ei ymmärretä mitä vammaisuus on. Ei nähdä vammaisuuden sosiaalista mallia, vaan ajatellaan vammaa stabiilina objektin fyysisenä ongelmana. Muut "vammat" ovat monen mielestä kuntoutettavissa pois. (Verkkokysely)*

> *Suomessa ei puhuta tarpeeksi vammaisista, vaan aihe on lähes täysin hyssytelty hiljaiseksi yhteiskunnassa. Eikä kerätä tarpeeksi tilastotietoa tai tietoa vammaisista ylipäänsä. Meitä on kymmeniä tuhansia, mutta olemme niin näkymätön vähemmistö, että yhteiskunta on edelleen hyvin fyysisesti esteellinen ja saavutettavuudessa on kaikkialla puutteita, etenkin tiedon suhteen, eikä tätä haasteta tai nähdä tärkeänä muuttaa. Typerä suomalaisen sisun ja pärjäämisen eetos tarkoittaa sitä, että yhteiskunnan eriarvoistavilla rakenteilla ei ole painetta muuttua yhdenvertaisimmiksi. (Verkkokysely)*

Tietoisuuden, ja näin myös ymmärryksen ja yhdenvertaisuuden parantamista tiedotuksen ja näkyvyyden kautta pidettiin tärkeänä. Muun muassa vammaiset lapset näkivät mahdollisina ratkaisuina opettajakoulutuksen kehittämisen ja painottivat edustavamman ja kattavamman mediarepresentaation tärkeyttä:

Esimerkiksi opettajien tai terveydenhuollon ammattilaisten koulutukseen tulisi [sisällyttää] pakollisena se, että opetetaan neuroepätyypillisyydestä ja autismista. (Vammaisten lasten ryhmähaastattelu)

Ja myös se, että vaikka elokuvissa ja sarjoissa tai kirjoissa tulisi [olla] enemmän, neuroepätyypillisiä hahmoja – muita kuin semmoisia valkoihoisia poikia, jotka on obsessoituneita dinosauruksiin ja juniin. Se on stereotypia, [joka pitäisi] heittää roskiin. (Vammaisten lasten ryhmähaastattelu)

Huolta herätti se, ettei virkahenkilöiden laintuntemus ole riittävää ja näin vastaa heidän vastuuasemaansa:

Lakien tuntemattomuus, eikä niitä noudateta, kun virkavastuuseen ei joudu, vaikka rikkoo lakeja kuinka paljon. (Verkkokysely)

Ongelma on se, että kunnat ja kaupungit ja viranomaiset tekevät tavallaan virheitä ja laiminlyöntejä. Jopa rikkovat lakia, mutta heille ei seuraa siitä mitään. Ei ole mitään sanktiota, he eivät saa sakkoja, ei seuraa mitään rangaistuksia. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

Toisaalta myöskään vammaisilla ihmisillä, etenkin maahanmuuttaneilla vammaisilla ihmisillä, ei itselläkään ole tarpeeksi tietoa omista oikeuksistaan:

Sosiaalityöntekijät eivät koskaan kerro, että olen oikeutettu vaikka kuljetuspalveluun tai avustajaan. Minä joudun itse kaivamaan sen tiedon jostain, ja sitten pyytämään sen jälkeen sen palvelun. (Maahanmuuttaneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Koska olen maahanmuuttaja, niin ei ole suomen kieltä, niin en tietenkään tunne näitä oikeuksia ja palveluita. (Maahanmuuttaneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

***Yhteenveto:** Selvityksen tulosten pohjalta voidaan todeta, ettei tietoisuuden ja tietopohjan lisäämisen nähdä olleen riittävää kuluneen kauden aikana. Vastaajista 87 prosenttia arvioi eri toimijoiden tietoisuuden ja 74 prosenttia tiedon saatavuuden olevan heikkoa (toteutuu huonosti/melko huonosti/vaihtelevasti).*

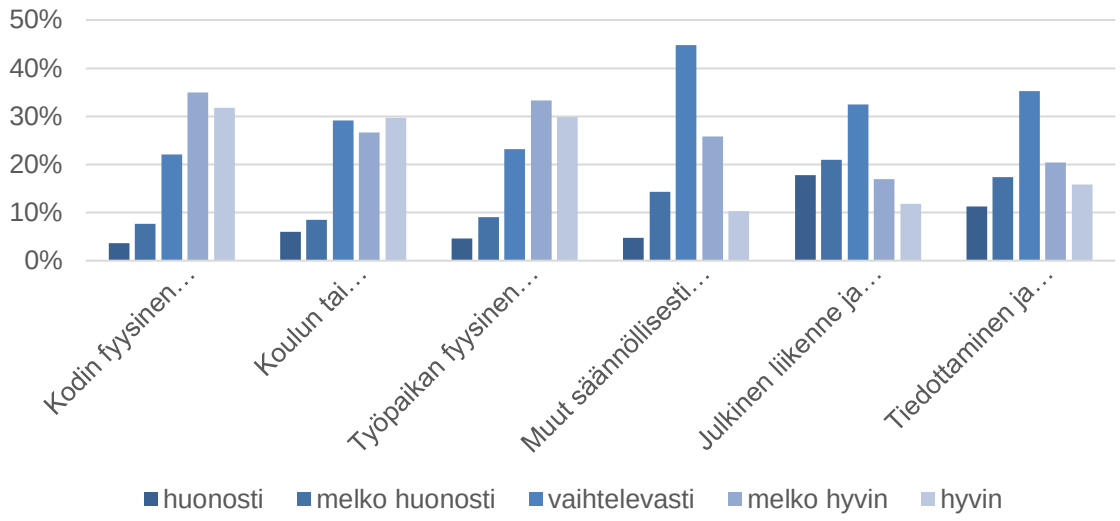
Politiikkasuositukset: *Tietoisuuden lisääminen vahvistaa vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumista. Eri toimijoiden tietoisuutta on lisättävä koulutuksen ja näkyvyyden (representaatioiden) kautta. Lisäksi on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että myös vammaiset ihmiset itse ovat perillä oikeuksistaan, kuten siitä, mitkä palvelut heille kuuluvat. Yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi on taattava resurssit ja rakenteet systemaattiseen ja jatkuvaan vammaisuutta koskevaan tiedonkeruuseen. Useissa maissa toimii valtiovetoinen vammaisten ihmisten oikeuksien julkinen kampanja, joka olisi varteenotettava myös Suomessa.*

Esteettömyys ja saavutettavuus

Kyselyssä kysyttiin, miten hyvin esteettömyys toteutuu vastaajien arjessa ja pyydettiin arvioimaan a) kodin, b) koulun tai opiskelupaikan, c) työpaikan ja d) muiden säännöllisesti käytettävien tilojen fyysistä esteettömyyttä, sekä e) julkisen liikenteen, f) liikkumisen ja g) tiedottamisen ja viestinnän esteettömyyttä. Kysyttiin myös, kuinka hyvin vastaajien mielestä esteettömyys ja saavutettavuus toteutuvat yleisesti a) fyysisen ympäristön esteettömyytenä, b) tiedottamisen ja viestinnän esteettömyytenä ja saavutettavuutena, sekä c) vammaisten henkilöiden oikeutena käyttää virallisessa vuorovaikutuksessa valitsemaansa kommunikaatiomuotoa. Avoimissa kysymyksissä kysyttiin koettuja ja kuultuja haasteita esteettömyydelle ja saavutettavuudelle niin omassa arjessa, kuin Suomessa yleisesti.

Omaa arkea käsittelevä avoin kysymys oli yksi verkkokyselyn vastatuimmista avoimista kysymyksistä (n = 395), mikä kielii vastaajien kiinnostuksesta aihetta kohtaan.

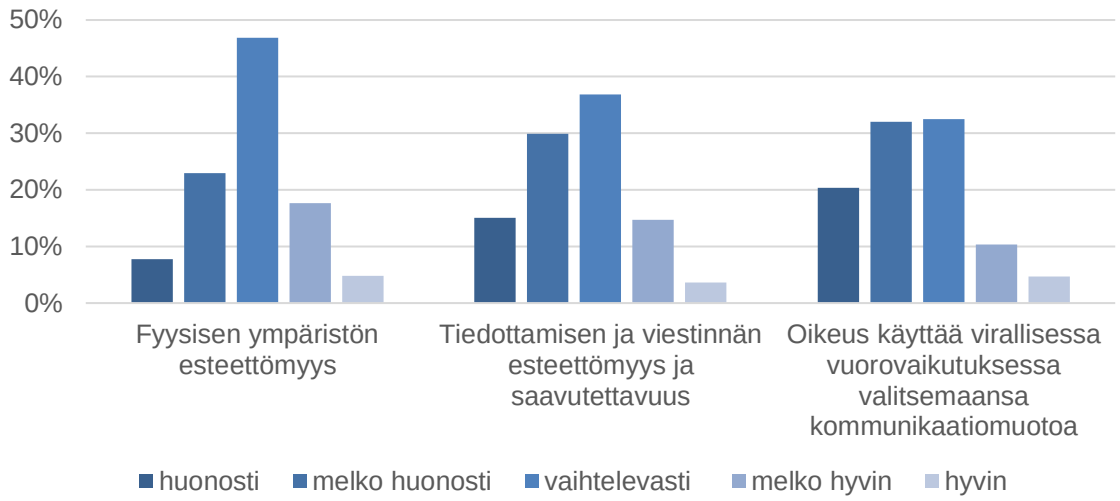
Kuvio 7: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

Taulukko 8: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

Aihealue	huonosti	melko huonosti	vaihtele vasti	melko hyvin	hyvin
Kodin fyysinen esteettömyys (%, n)	3,7 % (17)	7,6 % (35)	22,1 % (101)	34,9 % (160)	31,7 % (145)
Koulun tai opiskelupaikan fyysinen esteettömyys (%, n)	6,0 % (10)	8,5 % (14)	29,1 % (48)	26,7 % (44)	29,7 % (49)
Työpaikan fyysinen esteettömyys (%, n)	4,6 % (9)	9,1 % (18)	23,2 % (46)	33,3 % (66)	29,8 % (59)
Muiden säännöllisesti käytettyjen tilojen fyysinen esteettömyys (%, n)	4,8 % (23)	14,3 % (68)	44,8 % (213)	25,8 % (123)	10,3 % (49)
Julkisen liikenteen ja liikkumisen esteettömyys (%, n)	17,8 % (74)	21,0 % (87)	31,5 % (135)	16,9 % (70)	11,8 % (49)
Tiedottamisen ja viestinnän esteettömyys (%, n)	11,2 % (49)	17,4 % (76)	35,2 % (154)	20,4 % (89)	15,8 % (69)

Kuvio 8: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin esteettömyys ja saavutettavuus toteutuvat Suomessa (kysymys 2.7)

Taulukko 9: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin esteettömyys ja saavutettavuus toteutuvat Suomessa (kysymys 2.7)

Aihealue	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Fyysisen ympäristön esteettömyys (%, n)	7,8 % (33)	22,9 % (96)	46,9 % (197)	17,6 % (74)	4,8 % (20)
Tiedottamisen ja viestinnän esteettömyys ja saavutettavuus (%, n)	15,0 % (59)	29,9 % (118)	36,8 % (145)	14,7 % (58)	3,6 % (14)
Oikeus käyttää virallisessa vuorovaikutuksessa valitsemaansa kommunikaatiomuotoa (%, n)	20,4 % (69)	32,0 % (108)	32,5 % (110)	10,4 % (35)	4,7 % (16)

Kuten yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta puhuessa, kuvasivat vastaajat ja haastatellut, kuinka esteettömyyden saralla ”tietysti paljon on tapahtunut vuosikymmenien aikana parempaan suuntaan” (Ikääntyneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu). Tästä huolimatta vastauksissa korostui jälleen erityisesti se, kuinka paljon työtä on vielä jäljellä.

Parhaiten esteettömyyden koetaan toteutuvan kotona, koulussa ja työpaikalla. Erityisen huonosti sen koetaan toteutuvat julkisessa liikenteessä ja liikkumisessa, tiedottamisessa ja viestinnässä, sekä muissa säännöllisesti käytetyissä kodin ulkopuolisissa tiloissa. Vastaajista 34 prosenttia kokee julkisen liikenteen esteettömyyden ja 29 prosenttia tiedottamisen ja viestinnän esteettömyyden olevan huonoa tai melko huonoa. Myös julkisen liikenteen ja liikkumisen ja tiedottamisen ja viestinnän kohdalla, mutta erityisesti mitä tulee muihin

säännöllisesti käytettyihin tiloihin, esteettömyyden nähdään useimmiten toteutuvan vaihtelevasti. Erityisesti fyysisen ympäristön esteettömyyteen arvioidaan liittyvän paljon vaihtelevuutta ei pelkästään omassa arjessa, vaan myös yleisellä tasolla Suomessa.

Fyysinen esteettömyys toteutuu kyselytilastojen pohjalta huonoiten niiden vastaajien arjessa, joilla on aistivamma tai fyysinen tai psyykkinen vamma. Vastaajat, joilla on aistivamma, kokivat esteettömyyden koulussa tai opinnoissa ja työpaikalla toteutuvan keskimääräistä huonommin (ks. Liite 2, Taulukko 7 & Taulukko 8). Fyysinen tai psyykkinen vamma vaikuttaa negatiivisesti arjen kokemuksiin ja yleisiin näkemyksiin kaikilla kysytyillä fyysistä esteettömyyttä tarkastelevilla aihealueilla. Sen sijaan tiedottamisen ja viestinnän erityisen esteelliseksi kokevat vastaajat, joilla on sosiaalinen tai psyykkinen vamma (ks. Liite 2, Taulukko 11).

Yksi usein esiin nouseva aihe, jota käsitellään myös Yhdenvertaisuusvaltuutetun (2016) selvityksessä, oli digitaalisten palvelujen yleistyminen ja niiden savuttamattomuus etenkin näkövammaisille, kehitysvammaisille ja ikääntyneille vammaisille ihmisille.

Tunnistautumismahdollisuus puuttuu, kun ei ole pankkitunnuksia. Myös mobiilivarmenteen käyttöönotto vaatii aluksi tunnistautumisen pankkitunnuksilla. (Verkkokysely)

Suurimmat ongelmat ovat saavutettavan tiedon saannissa, verkkosivujen saavutettavuushaasteissa ja muun vammattomille normaalisti näkeville helposti saatavilla olevan tiedon savuttamattomuudessa. (Verkkokysely)

Digitaalisuus valtaa kaiken palvelusektoreilla ja käytännön arjessa. Digitaalisille sovelluksille ei ole olemassa saavutettavia tai esteettömiä palvelumuotoja. Nykyisin vain pieniltä osin vammaisilla kansalaisilla on digitaidot kunnossa. Useilla ei ole edes taloudellisia tai muita mahdollisuuksia hankkia älylaitteita tai niiden käytön opetusta. (Verkkokysely)

Myös oikeuden käyttää virallisessa vuorovaikutuksessa valitsemaansa kommunikaatiomuotoa arvioidaan toteutuvan heikosti (85 % huonosti/melko huonosti/vaihtelevasti). Kuurojen ryhmähaastattelussa keskusteltiin paljon tiedon savuttamattomuudesta suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjille, kuuroille ja kuurosokeille ihmisille:

Se on vähän semmoinen jatkuva stressi takaraivolla koko ajan. Jos se palvelu olisi viittomakielellä, se olisi turvallisin. Toisaalta kyllä se mua itseänikin auttaisi koska suomen kieltä en niin sataprosenttisesti hallitse, jos sen [asioinnin] pystyisi viittomakielellä hoitamaan. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

Jos tiedotusta on viitottuna, niin se on usein vain suomalaisella viittomakielellä. Tiedotusta on aivan aivan minimaalisen vähän suomenruotsalaisella viittomakielellä ylipäätään. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

Meillä kielitaito vaihtelee ja meitä on hyvin erikielisiä, ja sitten on kuurosokeat yhteisön sisällä. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

Vastaajat tulkitsivat kielen opiskelun vaikeuksien vaikuttaneen jopa Suomen kansalaisuuden hakuprosessiin.

Ei ole suomen kieltä, ei ole kielitaitoa, joten asioiden hoitaminen on tosi vaikeata. Ei pysty hoitamaan omia asioita. (Maahanmuuttaneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Aina pitää olla se kielitaito, mutta kun en pysty opiskelemaan kieltä vamman takia, eli näkövamman takia. (Maahanmuuttaneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Esteettömyyteen liittyvä vaihtelevuus aiheuttaa epävarmuutta arjessa. Kodin ja työ- tai opiskelupaikan ulkopuolella useat tilat ovat yhä esteellisiä, minkä moni vastaajista koki äärimmäisen kuormittavaksi.

Julkisen liikenteen käyttö on painajaismaista Suomessa, jos olet vammainen.
[Using public transport is a nightmare in Finland if you are disabled]
(Verkkokysely)

Esteettömyyteen ei kiinnitetä huomiota. Rakennetaan ja korjataan vanhaa niin, ettei välitetä laissa säädetyistä määräyksistä, tai mennään aivan minimin mukaan ja väitetään, että on noudatettu lakia. Tästä syystä on arkea, ettei pyörätuolilla tai muilla apuvälineillä liikkuva ole tasa-arvoisessa asemassa "normi" väestöön nähden. Joka päivä kohtaa esteitä ja haasteita, kun liikkuu kodin ulkopuolella. (Verkkokysely)

Etenkin julkinen liikenne ja tiedon saavutettavuus eivät toteudu monen vammaisen ihmisen kohdalla. Moni vastaaja kokee, yhteiskunnan olevan rakennettu ei-vammaisille ihmisille. Moni vastaajista koki ympäristön muuttuneen uudistamisen ja korjaustöiden seurauksena aikaisempaa esteellisemmäksi. Esimerkiksi sokea verkkokyselyyn vastannut henkilö kuvasi palvelujen kilpailuttamisen ja digitalisoinnin nostavan palvelun hintaa ja heikentävän laatua ja lyhytkasvuinen haastateltu henkilö kertoi elämänsä muuttuneen hankalammaksi, koska monet julkiset tilat mitoitetaan nykyään aikaisempaa pitemmille ihmisille.

Liikkumispalvelut huononevat jatkuvasti. Systeemiä [kilpailutetaan,] kehitetään digitaalisesti ja keskuspainoitteisesti jatkuvasti (…) Sokea joutuu olemaan kartanlukija, kieliopettaja, kirjoitustulkki (...) Asiakkaan palvelu heikkenee ja palvelun kokonaishinta kasvaa kasvamistaan. (Verkkokysely)

Kun menin sinne invavessaan niin mä ajattelin, että mikä helkkarin Lauri Markkanen [213 cm koripalloilija] teillä on ollut siellä laittamassa sitä vessan ovea, kun kahva on tällä korkeudella, niin sit se lukko on niinku tuolla [kurottaa ylös]. Et jos mun käsi ei nousis, jos mä en pystyisi varvastamaan, niin tadaa, ei me enää kiinni. Et miksi se on nyt laitettu nii jumalattoman korkealle siitä kahvasta laskettuna se lukko? Ja tää on tullu ihan just, koska nyt siellä tavaratalossa, esimerkiksi, kaikki [ovet] on samanlaisia. (Ikääntyneiden ryhmähaasttattelu)

Vaikka uusissakin rakennuksissa on toisinaan vakavia ongelmia esteettömyydessä, isoin haaste on vanhan rakennuskannan muuttaminen esteettömäksi (Laitinen & Pietilä 2022).

Esteettömyyden ja saavutettavuuden moninaisten ongelmien nähdään johtuvat myös asenteesta. Asenteiden aiheuttama esteellisyys johtaa tuntemuksiin ulkopuolisuudesta ja siivutetuksi tulemisesta:

Sen lisäksi on paljon piilosyrjintää. Olen paljon hoitolaitoksissa ja sairaaloissa. Voi olla, että vaikkapa laitoshuoltaja tulee siivoamaan, tervehtii muut huoneessa olijat ja juttelee säästä yms. arkisista asioista. Minut ohitetaan täysin. Puhevammani vuoksi olen äänetön, näkymätön ja olematon. Se tuntuu kaikista pahimmilta. (Verkkokysely)

Yhteenveto: *Esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyvät haasteet vaikuttavat monen vammaisen ihmisen elämään kokonaisvaltaisesti kaikilla elämänosa-alueilla. Erityisen yleisiä haasteiden koetaan olevan julkisissa tiloissa (lukuun ottamatta työ- tai opiskelupaikkaa) ja liikenteessä, sekä tiedottamisessa ja viestinnässä. Omassa arjessa julkisten tilojen esteettömyyden heikoksi (toteutuu huonosti/melko huonosti/vaihtelevasti) kokee vastaajista 64 prosenttia, julkisen liikenteen ja liikkumisen 70 prosenttia ja tiedottamisen ja viestinnän 64 prosenttia. Myös oikeuden käyttää virallisessa vuorovaikutuksessa valitsemaansa kommunikaatiomuotoa arvioidaan toteutuvan heikosti (85 % huonosti/melko huonosti/vaihtelevasti). Tuloksissa korostuu etenkin esteettömyyden ja saavutettavuuden vaihtelevuus.*

Politiikkasuositukset: *Esteettömyyden kehittämistä on jatkettava määrätietoisesti. Tarvitaan aikataulu ja toimintaohjelma vanhan rakennuskannan muuttamiseksi esteettömäksi. Esteettömyyden lisäksi on tärkeää kehittää saavutettavuutta niin, että mahdollisimman monenlaiset ihmiset voisivat käyttää digitaalisia sovelluksia ja saisivat tarvitsemansa tiedon ja palvelut helposti. Saavutettavuuteen kuuluu myös, että tietoa on saatavilla omalla äidinkielellä (esim. viittomakieli) tai muulla itselle sopivalla tavalla (esim. selkokieli, puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiokeinot (argumentative and alternative communication, AAC)). Esteettömyyden ja saavutettavuuden kehittämisessä on tärkeää huomioida myös harvinaiset sairaus- ja vammaryhmät, joiden esteettömyyden ja saavutettavuuden tarpeista tulee käynnistää selvitys.*

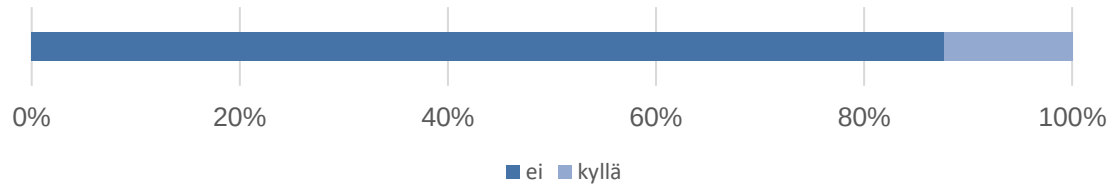
Turvallisuus ja vaaratilanteet

Kyselyssä kysyttiin, takaavatko vastaajien mielestä nykyiset järjestelyt vammaisten henkilöiden turvallisuuden eri vaara- ja hätätilanteissa yhdenvertaisesti muiden kansalaisten kanssa. Avoimissa kysymyksissä kysyttiin vammaisten ihmisten asemaan ja avunsaantiin erilaisissa vaara- ja hätätilanteissa liittyviä puutteita ja esteitä.

Tämä oli uusi aihepiiri, jota ei edellisessä selvityksessä (Hoffrén 2017) vielä tutkittu. Aihe on korostuneen ajankohtainen – turvallisuuteen liittyvä eriarvoisuus yhdistyy vastauksissa koronapandemian ja Venäjän hyökkäyssodan Ukrainassa myötä lisääntyneeseen epätietoisuuteen ja huoleen:

> *Ukrainan sota toi lähelle sen, että kriisitilanteissa vammaiset ovat kaikista heikoimmassa asemassa. Ongelmia on myös paloturvallisuudessa. (Verkkokysely)*

Kuvio 9: Yleiset näkemykset siitä, takaavatko nykyiset järjestelyt vammaisten henkilöiden turvallisuuden eri vaara- ja hätätilanteissa yhdenvertaisesti muiden kansalaisten kanssa (kysymys 2.9)

Taulukko 10: Yleiset näkemykset siitä, takaavatko nykyiset järjestelyt vammaisten henkilöiden turvallisuuden eri vaara- ja hätätilanteissa yhdenvertaisesti muiden kansalaisten kanssa (kysymys 2.9)

Vastaus	%	n
ei	87,7 %	272
kyllä	12,3 %	38

Niitä vastaajia lukuun ottamatta, jotka eivät osanneet arvioida osa-aluetta (n = 129) vastaajista 88 prosenttia vastasi negatiivisesti kysymykseen turvallisuuden takaamisesta yhdenvertaisesti muiden kanssa ja alle 12 prosenttia luottaa järjestelyjen toimivan yhdenvertaisesti. Tulos on huolestuttava ja yhä kriittisemmäksi sen tekevät hälyttävät esimerkit turvallisuuden takaamisen epäonnistumisesta maailmalta: esimerkiksi Japanin tsunamissa ja maajärjestyksessä vuonna 2011 vammaisia ihmisiä on raportoitu menehtyneen kaksi kertaa enemmän, kuin ei-vammaisia ihmisiä (JDF 2011).

Turvallisuusriskidiskurssia käytetään liian usein vammaisten ihmisten ja heidän avustajiensa poissulkemiseen arjessa (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2016) esimerkiksi työpaikoilla (Kyröläinen 2020) ja opiskelupaikoilla (Mäkinen 2016). Ristiriidassa diskurssin kanssa ovat vammaisten omat kokemukset ja se, ettei hälyttävän moni vammainen ihminen koe oloansa ja omaa arkeansa turvalliseksi eri elämän osa-alueilla. Osassa kyselyvastauksista turvallisuusdiskurssi herätti ärtymystä ja tunnetta siitä, ettei omaa osallistumista oteta tosissaan.

> *Eihän tällaiseen kysymykseen voi vastata lyhyesti! Puhutaanko kodin vaaratilanteesta? Työpaikan? Koulun? Festarien? Hotellin? Olette tässäkin kuvitelleet taas, että ei ne rämpylät missään käy. (Verkkokysely)*
>
> *Tässä on niin paljon korjattavaa, ettei tämä kohta riitä. Tiedottamista tarvitaan, vuorovaikutusta viranhaltijoiden ja viranomaisten kanssa. (Verkkokysely)*

Turvallisuus vaikuttaa osallistumiseen niin töissä, opinnoissa kuin vapaa-ajalla. Turvallisuuteen liittyvät puutteet ja epävarmuus vaikuttavat läpileikkaavasti vammaisten ihmisten arkeen. Toimimattomat palvelut, kuten kuljetuspalvelujen kautta saatu kyyti, joka jättää toisinaan saapumatta tai itselle turvattomaksi todettu joukkoliikenne, lisäävät koettua turvattomuutta ja ympäristön esteellisyyttä.

> *Esim. hissitaloissa vaaratilanteissa vammaiset ovat suuremmassa vaarassa rajoitteittensa takia ja liikenteessä syntyy herkemmin vaaratilanteita. Samoin aivan normaaleissa arjen ympyröissä tapaturmariski on usein suurempi. (Verkkokysely)*

Konsertin jälkeen jäin talvipakkasella avustajani kanssa pyörätuolissa autiolle kadulle puolenyön jälkeen, kun aiemmin tilaamani kuljetuspalvelu ei saapunut. Oli kova viima ja lopulta pysäytimme poliisiauton, joka sattui paikalle. Poliisi totesi, ettei rikosta ole tapahtunut ja poistui paikalta. (…) (Verkkokysely)

Vastaajien mielestä sekä viranomaiset, että vammaispalvelualan henkilökunta ovat huonosti varautuneita kriisitilanteisiin. Vammaiset ihmiset jätetään oman onnensa nojalle:

Kun on hätä ja pelkotilanne, jokainen huolehtii itsestään, joten vain vahvat selviävät. (Verkkokysely)

Tämä huomattu nyt kun oli tulossa mahdolliset sähkölakot, viranomaiset olivat hyvin laiskoja reagoimaan ja sanottiin jopa, että omaiset hoitaa. Netissä neuvoja ei käytännössä, eli täysin oman aktiivisuuden varassa. (Verkkokysely)

En usko, että poika voisi soittaa hätänumeroon 112 ja selittää, mitä hän tarvitsee, jos hän tarvitsee apua. [Tror inte att sonen skulle kunna ringa 112 och förklara vad han behöver, om han behöver hjälp] *(Verkkokysely)*

Tehostetussa palveluasumisessa yöllinen hoito on yhden ihmisen vastuulla koko yksikössä. Vaaratilanteessa tulisi varmasti ongelmia. (Verkkokysely)

Kieli nousee jälleen kerran esteeksi, tällä kertaa vammaisten ihmisten turvallisuuden takaamiselle:

Selkokielistä viestintää, kuvallisia opasteita on liian vähän. (Verkkokysely)

Viittomakielisillä ei ole mahdollista tehdä hätäilmoitusta 112:seen kuin virka-aikana. (Verkkokysely)

[Hätänumeron kuuroille tarkoitettuun tekstiviestipalveluun] kirjoittaminen paniikissa tai stressaavassa tilanteessa ei suju hyvin. Turvallisuuteen liittyy itse asiassa paljon tämmöisiä justiinsa, että voiko lähettää tekstiviestin, vai pitääkö soittaa. Ja toisaalta kuinka nopeasti tekstarin voi laittaa. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

Yhteenveto: *Turvallisuuteen liittyvät puutteet ja epävarmuus vaikuttavat läpileikkaavasti vammaisten ihmisten arkeen. Tämänhetkisten turvajärjestelyjen ei*

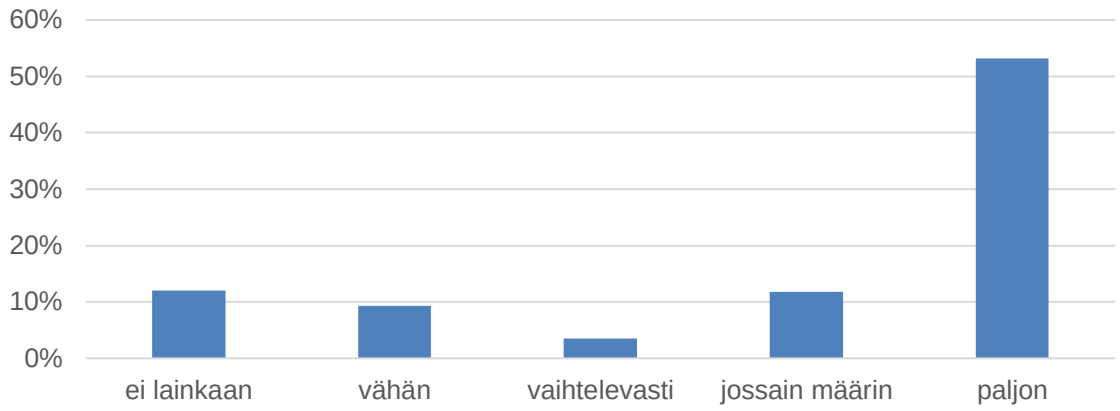
nähdä olevan riittäviä takaamaan vammaisten ihmisten turvallisuutta Suomessa. Vastaajista 88 prosenttia arvioi, etteivät nykyiset järjestelyt takaa vammaisten ihmisten turvallisuutta eri vaara- ja hätätilanteissa yhdenvertaisesti muiden kansalaisten kanssa. Vastaajien mielestä niin eri toimijat ovat huonosti varautuneita kriisitilanteisiin. Yhtä lailla tärkeää on sen huomioonottaminen, kuinka vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisen epävarmuus aiheuttavat turvattomuuden tunnetta vammaisten ihmisten arjessa.

Politiikkasuositukset: *Vammaiset ihmiset ovat huolissaan omasta turvallisuudestaan sekä arkitilanteissa, että erilaisissa kriisitilanteissa. Selkeät ja saavutettavat toimintaohjeet ovat tarpeen, jotta niin tiedotus kuin turvatoimet saavuttaisivat vaara- ja hätätilanteissa myös vammaiset ihmiset. Kriisitilanteiden lisäksi vammaisten ihmisten turvallisuuden takaamiseksi on pyrittävä siihen, että vammaisten ihmisten arkielämä sujuu ongelmitta. Kriisivalmiuden vahvistamiseksi on aloitettava arjen tason asioista.*

Eläminen itsenäisesti ja osallisuus

Kyselyssä kysyttiin, paljonko vastaajat ovat itse vaikuttaneet tämänhetkisiin asuinjärjestelyihinsä. Lisäksi pyydettiin arvioimaan a) osallistumismahdollisuuksia lähiyhteisössä ja b) poliittisessa ja julkisessa elämässä, sekä c) saatujen vammaispalvelujen vastaavuutta vastaajien senhetkisiin tarpeisiin. Kysyttiin myös, kuinka hyvin eläminen itsenäisesti ja osallisuus toteutuvat vastaajien mielestä yleisesti, jolloin heitä pyydettiin arvioimaan, miten toteutuvat a) vammaisten henkilöiden oikeus valita asuinpaikkansa ja se, miten ja kenen kanssa asuu, b) itsenäistä elämistä ja osallistumista yhteisössä tukevien palvelujen saatavuus, c) tarvittava tuki päätöksenteossa, sekä d) yhdenvertainen mahdollisuus osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään. Avoimissa kysymyksissä kysyttiin, millaiset tekijät ovat vaikuttaneet vastaajien asumiseen liittyviin valintoihin ja millaisia itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen liittyviä esteitä vastaajien omassa arjessa esiintyy. Itsenäisen elämän ja osallisuuden haasteita kysyttiin myös yleisellä tasolla. Lopulta kysyttiin myös poliittiseen ja julkiseen elämään osallistumiseen liittyviä esteitä ja puutteita.

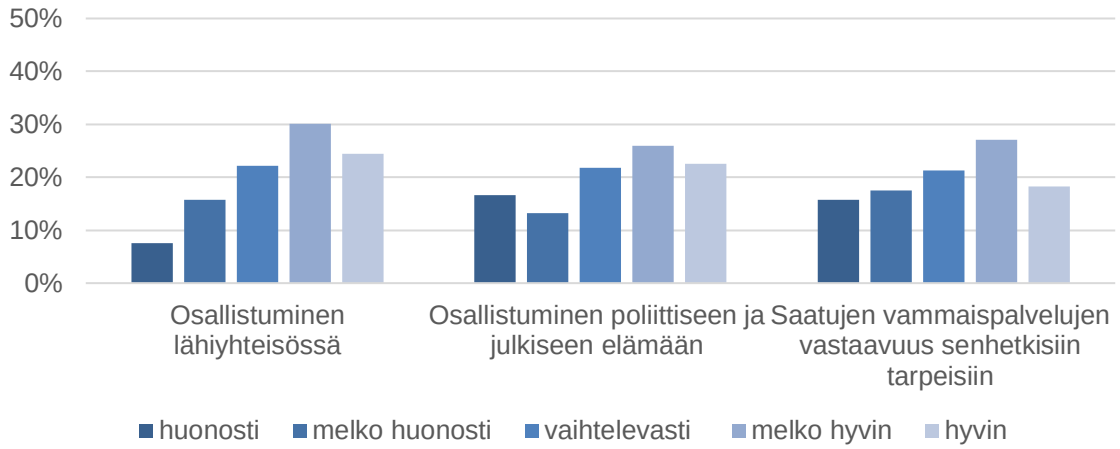
Kuvio 10: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka paljon on itse vaikuttanut asuinpaikan valintaan ja siihen, miten ja keiden kanssa asuu (kysymys 1.5)

Taulukko 11: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka paljon on itse vaikuttanut asuinpaikan valintaan ja siihen, miten ja keiden kanssa asuu (kysymys 1.5)

Vastaus	%	n
ei lainkaan	12,0 %	65
vähän	9,3 %	50
vaihtelevasti	3,5 %	19
jossain määrin	11,8 %	64
paljon	53,2 %	288

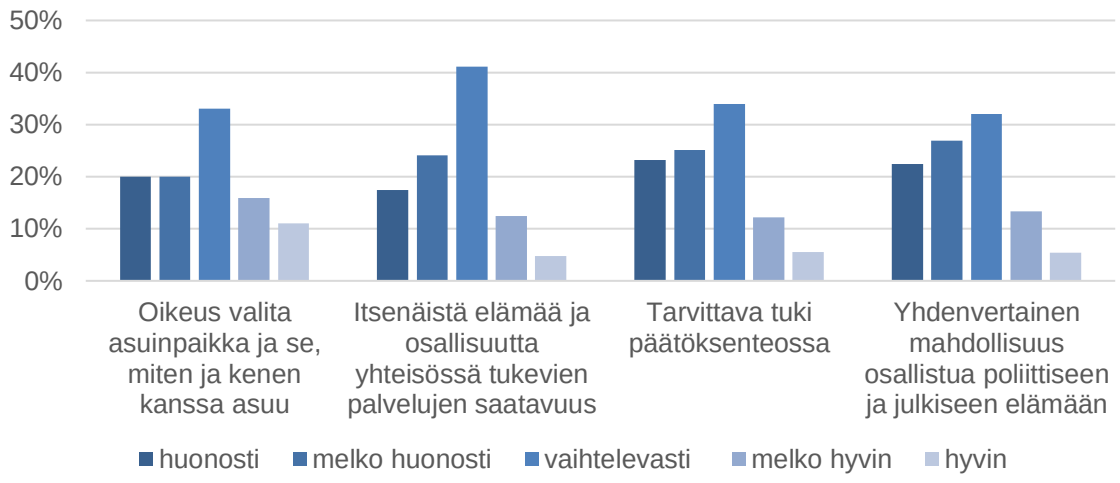
Kuvio 11: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten eläminen itsenäisesti ja osallisuus toteutuvat omassa arjessa (kysymys 1.6)

Taulukko 12: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten eläminen itsenäisesti ja osallisuus toteutuvat omassa arjessa (kysymys 1.6)

Aihealue	huonosti	melko huonosti	vaihtele vasti	melko hyvin	hyvin
Osallistuminen lähiyhteisössä (%, n)	7,6 % (40)	15,7 % (83)	22,2 % (117)	30,1 % (159)	24,4 % (129)
Osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään (%, n)	16,6 % (69)	13,2 % (55)	21,8 % (91)	25,9 % (108)	22,5 % (94)
Saatujen vammaispalvelujen vastaavuus senhetkisiin tarpeisiin (%, n)	15,8 % (82)	17,5 % (91)	21,3 % (111)	27,1 % (141)	18,3 % (95)

Kuvio 12: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus itsenäiseen elämään ja osallisuus toteutuvat Suomessa (kysymys 2.11)

Taulukko 13: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus itsenäiseen elämään ja osallisuus toteutuvat Suomessa (kysymys 2.11)

Aihealue	huonosti	melko huonosti	vaihtele vasti	melko hyvin	hyvin
Oikeus valita asuinpaikka ja se, miten ja kenen kanssa asuu (%, n)	20,0 % (78)	20,0 % (78)	33,1 % (129)	15,9 % (62)	11,0 % (43)
Itsenäistä elämää ja osallisuutta yhteisössä tukevien palvelujen saatavuus (%, n)	17,5 % (70)	24,1 % (96)	41,1 % (164)	12,5 % (50)	4,8 % (19)
Tarvittava tuki päätöksenteossa (%, n)	23,2 % (84)	25,1 % (91)	34,0 % (123)	12,2 % (44)	5,5 % (20)
Yhdenvertainen mahdollisuus osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään (%, n)	22,4 % (84)	26,9 % (101)	32,0 % (120)	13,3 % (50)	5,4 % (20)

Yli puolet vastaajista kokee vaikuttaneensa asumiseensa paljon. Samaan aikaan kuitenkin vastaajista joka viides kokee vaikuttaneensa asumiseensa joko vähän tai ei ollenkaan.

Vastaajat, jotka olivat saaneet kyselyyn vastaamiseen apua muilta (avustetusti tai puolesta vastanneet) kokivat vaikuttaneensa itsenäisesti vastanneita henkilöitä huomattavasti vähemmän asumiseensa. Myös itsenäinen elämä ja osallisuus toteutui heillä huonommin kaikilla kysytyillä aihealueilla, kuitenkin erityisesti julkisessa elämässä. Erityisesti vastaajat, joilla on kognitiivinen tai sosiaalinen vamma, mutta myös vastaajat, joilla on psyykkinen vamma, kokevat vaikuttaneensa keskimääräistä vähemmän asumisvalintoihinsa (ks. Liite 2, Taulukko 12). Vastaajista, joilla on kognitiivinen (n = 175) tai sosiaalinen vamma (n = 61), joka viides vastasi, ettei ollut vaikuttanut omaan asumiseensa lainkaan ja vain reilu 30 prosenttia koki vaikuttaneensa asumiseensa paljon. Myös vammaispalvelut vastaavat keskimääräistä huonommin näiden vastaajien tarpeita (ks. Liite 2, Taulukko 15). Lisäksi vastaajat, joilla on sosiaalinen tai kognitiivinen vamma, osallistuvat keskimääräistä huonommin lähiyhteisön toimintaan ja julkiseen elämään (ks. Liite 2, Taulukko 13, Taulukko 14).

Huolimatta positiivisista kokemuksista liittyen omiin asumisjärjestelyihin, oikeuden itsenäiseen elämään ja osallisuuteen arvioitiin toteutuvan huonosti kaikilla neljällä aihealueella. Lähes puolet vastaajista näki tarvittavan tuen päätöksenteossa ja yhdenvertaisen mahdollisuuden osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään toteutuvan huonosti tai melko huonosti. Lisäksi moni arvioi oikeuksien toteutuvan vaihtelevasti, jolloin positiivisimminkin arvioituun aihealueeseen, oikeus valita asuinpaikka ja se, miten ja kenen kanssa asuu, tuli positiivinen vastaus (melko hyvin, hyvin) vain 27 prosentilta vastaajista.

Verkkokyselyn avovastaukset tekevät näkyväksi sekä vastaajien erilaisia elämäntilanteita, että jaettuja asumiseen liittyviin päätöksiin vaikuttavia tekijöitä. Yleisesti vastauksissa toistuvat asunnon esteettömyys, lähipalvelujen ja julkisen liikenteen tarjonta sekä asumisessa tarvittavan tuen saatavuus valintoja ohjaavina tekijöinä. Esteettömyyttä koskevissa vastauksissa tuodaan esiin sekä esteettömien asuntojen saatavuutta että asunnonmuutostöiden merkitystä oman asumisen mahdollistajina.

Majoitus pohjakerroksessa/talossa hissillä. Huoneisto, joka mukautettiin tarpeisiini. [Boende i markplan/hus med hiss. Lägenhet som anpassades efter mina behov.] *(Verkkokysely)*

Valitsin 10 v sitten muuttaessani ensimmäisen kerroksen, 8 porrasta. Huoneisto esteetön. Kotiavusta puute. (Verkkokysely)

Esteettömien asuntojen saatavuus ja hinta nostetaan myös esiin vastauksissa. Osa vastaajista tuo esiin joutuneensa valitsemaan kalliimman asunnon esteettömyyden vuoksi. Yksittäisissä vastauksissa taas tuodaan esiin, että muutto on jäänyt tekemättä koska asuminen kallistuisi kohtuuttomasti. Myös asunnon sijaintiin on vaikea vaikuttaa, jos esteettömiä asuntoja ei ole riittävästi tarjolla. Esteettömien asuntojen vähäinen tarjonta myös toistuu vastauksissa. Muutama vastaaja kertoo etsineensä sopivaa esteetöntä asuntoa jo pidemmän aikaa. Maahanmuuttaneiden vammaisten henkilöiden haastattelussa esiin tuli tarvittavan tuen puute esteettömän asunnon etsintään sekä esteettömien asuntojen korkea hinta.

Talous. Haluaisimme asua yhdessä miesystäväni kanssa, mutta taloudelliset asiat estävät sen. Molempien asunnot ovat liian pienet ja yhteinen esteetön asunto on taloudellisesti ulottumattomissa. (Verkkokysely)

Esteetön vuokra asunto on kalliimpi kuin haluaisin, mutta muuten en pääsisi kauppaan jne. tarvittaessa, koska matkat olisivat liian pitkät sähköpyörätuolille, eikä julkisilla kulkeva avustajani pääsisi töihin. Lisäksi aistiyliherkkyyksien vuoksi en kestä kerrostaloasumista (esim. yläkerranasukkaan askeleet ja äänet), eli tarvitsen erittäin hiljaisen asunnon. (Verkkokysely)

Nyt täällä hetkellä etsin sellaista asuntoa, joka sopisi siihen näkövammaan mutta kukaan ei ole auttanut, sosiaalityöntekijäkään ei ole auttanut. (Maahanmuuttaneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Ja sitten myös tosta asumisesta, että se on mun mielestä kanssa paha, että kun se on oikeasti tosi kallista, mutta ei oteta ehkä huomioon sitä, että jotainhan pieniä sopeutusrahoja saa, jos tarvii asentaa jotain apuvälineitä [asuntoon], mut tosi paljon on kaikkia muita erityistarpeita ja just vaikka aistitarpeita. Mun olisi tosi

vaikea asua jossain isossa solussa, kun mä kuormitun muutenkin tosi pahasti normiarjesta. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Esteetömien asuntojen vähäinen tarjonta rajaa todellisia vaikutusmahdollisuuksia, myös mahdollisuutta tehdä asunnon hintaa koskevia valintoja (ks. myös . Mietola, Teittinen & Vesala 2013).

Osa vastauksista myös haastaa vakiintunutta esteettömyyskäsitystä vastaajien tuodessa esiin sen, että asumiseen liittyvät tarpeet ovat paremminkin aisteihin liittyviä eivätkä ns. perinteiseen fyysiseen esteettömyyteen palautuvia. Osalla tarpeet edustavat sekä perinteisempää esteettömyyttä että aistiyliherkkyyteen liittyviä erityistarpeita. Tällöin tarpeiden mukainen asuminen saattaakin tarkoittaa hiljaisempaa asuinympäristöä maaseudun rauhassa, ilman seinänaapureita. Avovastauksissa toistuvasti nostetaan esiin myös asuinympäristön esteettömyys, sisältäen sekä piha-alueet että naapuruston. Muutamassa vastauksessa todetaan, että omaan asuinpaikaksi on valittu uusi asuinalue, koska tässä ympäristön esteettömyys toteutuu hyvin.

Vastauksissa toistuu myös lähipalveluiden ja julkisen liikenteen saatavuus asumisvalintoja ohjaavina tekijöinä. Tämä näyttäytyy toisaalta yleisenä hyvän asumisympäristön kriteerinä, toisaalta tämä kiinnitetään osassa vastauksia avun tarpeeseen: asunnon lähellä olevat lähipalvelut ja joukkoliikenne vähentävät arkisten asioiden hoitamiseen ja liikkumiseen tarvittavan tuen määrää (vrt. Hintsala & Mietola 2013).

Lähellä lasten koulua, lyhyt matka omiin palveluihin ja keskustaan. Ulkoilumahdollisuudet. (Verkkokysely)

Asuntomme sijainti on valittu palveluiden välittömästä läheisyydestä ja hyvien joukkoliikenneyhteyksien vaikutusalueelta, koska arkea ei voi rakentaa toimimattoman kuljetuspalvelun varaan. Palveluihin on päästävä jalan avustajan kanssa tai henkilökohtaisen avun pettäessä itsenäisesti. (Verkkokysely)

Eriämistä vastauksissa tuottaa vastaajien tuen tarpeiden erot ja näiden tarpeiden vaikutus asumista koskeviin valintoihin. Osassa vastauksissa näkyy jopa vastaajien ärtymys suhteessa kysymyksenasetteluun ja tämän leikkisä haastaminen. Monet vastaajista tekevät asumiseen tehtävät valinnat muiden kuin vammaisuuteen liittyvien syiden perusteella.

Avioliittoa solmittaessa valitaan puoliso vapaaehtoisesti myös asuinkumppaniksi. (Verkkokysely)

Ei mikään vammaani liittyvä. (Verkkokysely)

Rauhallinen maaseudun ympäristö. Vaimo ja omakotitalo, lapset maailmalla. (Verkkokysely)

Vastaavasti henkilöt, jotka tarvitsevat arjessaan apua tuovat usein esiin tuen saatavuuden vaikutukset asumiseen liittyvissä valinnoissa. Vastauksissa tuodaan esiin sekä formaalia että informaalia tukea: valitaan asuinpaikka tarvittavan tukipalvelun saatavuuden mukaan, mutta myös asuminen läheisten lähellä tuottaa asumiseen tukea ja turvaa (ks. myös Pitkänen ym. 2023).

Taloudellisuus, turvallinen ympäristö ja tuttuus ja läheisten tuki. (Verkkokysely)

[Kaupungin nimi] saan enemmän henkilökohtaista apua kuin aikaisemmassa asuinkunnassani (…). Vammaiset ovat eriarvoisessa asemassa asuinpaikan mukaan. (Verkkokysely)

Vammaispalveluiden saatavuus näkyy vastauksissa useimmiten valinnan vapautta rajoittavana kysymyksenä, kuten edellä. Useassa vastauksessa tuodaan esiin, että vastaajalla on jäänyt muuttamatta tai nykyinen asumisjärjestely on asumisen tukeen liittyvän tarpeiden ja palveluiden kohtaamattomuuden seuraus. Voikin tulkita, että ne vammaiset henkilöt, jotka tarvitsevat arjessaan toistuvaa tukea eivät ole yhdenvertaisessa asemassa suhteessa oikeuteen muuttaa. Osassa vastauksista tuodaan esiin, että tuen puuttuminen tai epäily tämän riittämättömyydestä on johtanut nuoren tai nuoren aikuisen itsenäistymisen pysähtymiseen.

Vuosien saatossa valitusten kautta saatu avut tuet ja en uskalla vaihtaa paikkakuntaa. Viranomaiset yrittävät vaikuttaa asumiseeni, mutta koska en saisi tuettuun asumiseen tarpeeksi tukea, niin asun omaisen kanssa, näin avut toimii. (Verkkokysely)

Haluan asua lapsuudenkodissa. Asumisyksikössä minut laitettiin nukkumaan klo 19.30. En saanut lisää ruokaa, ja jätettiin omaan huoneeseen yksin, vaikka tarvitsen tekemisen ohjaamiseen tukea. (Verkkokysely)

Valinnan mahdollisuudet näyttävät olevan kapeimmat henkilöillä, jotka tarvitsevat jatkuvaa tukea. Käytännössä tämä näkyy aineistossa palveluasumisessa asuvien henkilöiden vastauksien selkeänä erottumisena aineistokokonaisuudesta siinä, miten ja mistä vastaajat kertovat. Näissä kertomuksissa valinnan sijan kerrotaan sijoittamisesta tai vaihtoehtojen täydellisestä puuttumisesta. Lisäksi näissä vastauksissa esiin tuodaan havaintoja palveluissa toteutuvista laitoskäytänteistä ja asukkaiden ja työntekijöiden välisistä suhteista.

Vapaana oleva paikka palvelukodilla on otettava. (Verkkokysely)

Asun tuetussa asunnossa, joka on yleensä erittäin hyvä, koska se on suunniteltu vammaisille ihmisille. Viime aikoina tukihenkilökunta on kuitenkin vaihtunut ja he ovat erittäin ilkeitä ja loukkaavia. [I live in supported apartment which usually is very good as designed for people with disabilities. Lately, however, the support staff changed, and they are very mean and hurtful.] *(Verkkokysely)*

Huomionarvoista on, että kehitysvammaisten ihmisten ryhmähaastattelussa kysymys valinnanvapaudesta asumisessa ei aktualisoitunut lainkaan. Asumiseen liittyvästä itsemääräämisestä keskusteltiin paremminkin asumispalveluiden, usein ryhmämuotoisen asumisen sisällä mahdollistuvasta itsemääräämisestä (esim. kotirauha) sekä hoivasuhteiden pysyvyydestä ja laadusta asumiseen liittyvinä olennaisina kysymyksinä. Tätä on mahdollista tulkita siten, että asuinpaikan, muodon ja asuinkumppanien valinta eivät edes politisoidu kehitysvammaisille henkilöille, joiden eletty kansalaisuus on vahvasti palvelujärjestelmän ja hoivakäytäntöjen rajaamaa ja muovaamaa.

Verkkokyselyn avovastauksista piirtyy varsin yhtenäinen kuva keskeisistä osallistumisen esteistä. Toistuvia vastauksissa ovat maininnat elämis- ja toimintaympäristön esteettömyydestä ja saavutettavuudesta, joihin liittyvät esteet jo itsessään estävät osallistumisen toteutumista. Lisäksi muutamissa vastauksissa nostetaan esiin se, miten esteettömämpi ja saavutettavampi ympäristö mahdollistaisi vähäisemmän turvautumisen apuun ja tukeen. Lisäksi raha nostetaan muutamissa vastauksissa esiin ehtona itsenäisen ja aktiivisen elämän elämiselle. Esteettömyys toistuu vastauksissa ehtona myös julkiseen ja poliittiseen elämään osallistumiselle.

Merkittävimpiä itsenäisen elämän esteitä ovat puutteelliset liikenneyhteydet, sekä puutteet julkisten palveluiden esteettömyyden toteutuksessa. (Verkkokysely)

Mielestäni pitäisi saada tieto tapahtuman esteettömyydestä ilmoituksesta tai paikan nettisivulta ennen, kuin menee paikalle ja silloin kerrotaan, että sisään ei pääse, kun on portaita tai muita esteitä. (Verkkokysely)

Riittämätön avustajapalvelu, liian pienet tulot. (Verkkokysely)

Yhtä lailla toistuvasti vastauksissa nostetaan esiin palveluiden myöntämiseen ja näiden toteutumiseen liittyvät puutteet ja näiden vaikutukset itsenäisen ja aktiivisen elämän toteutumiseen. Vastauksissa listataan liian vähäisiä avustajatunteja ja kuljetuspalvelumatkoja, jotka eivät riitä omien toiveiden mukaiseen kodin ulkopuoliseen elämään osallistumiseen. Toisaalta monissa vastauksissa tulee esiin myös se, että se että palvelut on myönnetty ei takaa sitä, että osallisuus toteutuisi. Vastauksessa toistuvat huomiot avustajien ja tukihenkilöiden löytämisen vaikeuksista, kuljetuspalvelun

toimimattomuudesta ja palveluiden kanssa toimimiseen tarvittavista voimavaroista. Näin tarkasteltuna niidenkin vammaisten ihmisten itsenäinen ja osallistuva elämä, joille osallistumista tukevat tarvittavat palvelut on myönnetty, näyttäytyy varsin hauraana ja olosuhdemuutoksille alttiina.

Kuljetuspalveluun myönnettyjen matkojen määrä ei riitä tarpeisiini lähimainkaan, en pysty näkemään läheisiäni, osallistumaan yhdistystoimintaan/ hallitustoimintaan, harrastamaankaan. (Verkkokysely)

Avustajatilanne erityisesti äkillisissä sairastumisissa. Vielä pystyn luottamaan läheisten apuun, mutta hekin vanhenevat… Taksipalveluissa kuljettajat ajavat miten sattuu ja kyydissä saa pelätä aina aika ajoin. Autot tulevat, jos tulevat. Mielummin jäisi kotiin, kuin menisi taksilla minnekään, mutta pakko on mennä. Talvella huono auraus pakottaa liikkumisen ulkona minimiin ja käyttämään kaikessa taksia. (Verkkokysely)

Henkilökohtaisen avun toteuttaminen pelkästään työnantajamallilla on todella raskasta, vaati todella paljon vammaiselta itseltään. (Verkkokysely)

Vastauksien kokonaisuudesta piirtyykin mielenkiintoinen kuva, jossa toisaalta esiin nousevat vastaajien vammat ja sairaudet ja näiden vaikutukset avun ja tuen tarpeisiin sekä osallistumisen ja itsenäisen elämän edellyttämiin voimavaroihin. Toisaalta vastauksissa tulee esiin se elämis- ja toimintaympäristö, jossa itsenäinen elämä ja osallistuminen toteutuu ja tämän vaikutukset yksilön tarpeisiin. Keskiöön asettuvat erilaiset palvelut ja tuet, jotka ideaalitilanteessa vastaavat yksilön tarpeita niin, että henkilön osallistuminen ja itsenäinen elämä toteutuu saumattomasti, kuten seuraavassa vastauksessa:

Osallisuuden tunne ja omaan elämään vaikuttaminen on muuttunut selvästi paremmaksi yhtäältä asumistilanteen muutoksen (em. muutto omaan kotiin) ja toisaalta henkilökohtaisen avustajan saamisen myötä. Tällä hetkellä erityisen merkittäviä esteitä ei ole. (Verkkokysely)

Yhteenveto: *Vastaajista joka viides (21 %) kokee vaikuttaneensa asumiseensa joko vähän tai ei lainkaan. Lisäksi vastaajista, joilla on kognitiivinen tai sosiaalinen vamma, niin ikään viidesosa kokee, ettei ole vaikuttanut omaan asumiseensa lainkaan. Oikeuden itsenäiseen elämään ja osallisuuteen arvioitiin toteutuvan huonosti kaikilla kysytyillä aihealueilla, ja mitä tuli tarvittavaan tukeen päätöksenteossa ja yhdenvertaiseen mahdollisuuteen osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään, lähes*

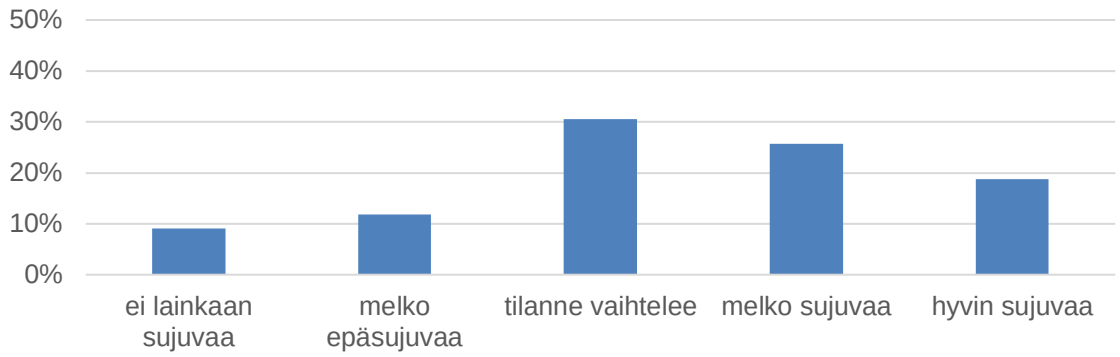
puolet vastaajista näkivät oikeuden toteutuvan huonosti tai melko huonosti. Avovastauksissa esteettömyys näyttäytyy läpikulkevana ehtona osallisuuden toteutumiselle: tämä suuntaa asumista koskevia valintoja, vaikuttaa arjessa tarvittavan tuen määrään ja on ehto julkiseen ja poliittiseen elämään osallistumiselle. Vastaavasti esteettömyyteen liittyvät puutteet ovat merkittäviä arkisia ja yhdenvertaisuuden toteutumisen esteitä. Esteettömien asuntojen riittämätön tarjonta rajoittaa valinnanvapautta, kohtuuhintaisten esteettömien asuntojen tarjonnan niukkuus johtaa jopa kohtuuttomiin ratkaisuihin vammaisten ihmisten elämässä (esim. pariskuntien asuminen erillään, itsenäistymisen viivästyminen). Kauimpana artikla 19 toteutumisesta on niiden henkilöiden tilanne, jotka tarvitsevat arjessa jatkuvaa apua ja tukea. Heidän kohdallaan eivät toteudu asumiseen liittyvät perustavanlaatuiset oikeudet (missä, miten ja kenen kanssa asutaan), vaan usein kyse on asukkaan sijoittamisesta vapautuvalle paikalle. Lisäksi vastauksista piirtyy hyvin jähmeä kuva ryhmämuotoisista asumispalveluista (laitoskäytänteet, puutteet yksilöllisiin tarpeisiin ja elämäntyyliin vastaamisessa).

***Politiikkasuositukset:** Itsenäinen elämä ja vammaisten ihmisten osallistuminen lähiyhteisössään ja julkisessa elämässä perustuvat yhtäältä toimintaympäristön esteettömyydelle ja saavutettavuudelle, toisaalta yksilöiden tarpeiden ja hänelle myönnetyn avun ja tuen kohtaamiselle. Palveluiden riittävyyden lisäksi tulee huolehtia siitä, että palvelut toteutuvat myönnön mukaisesti ja laadukkaina. Kohtuuhintaisia esteettömiä asuntoja tulee olla tarjolla riittävästi ja alueellisesti kattavasti. Tällä pystytään tehokkaasti purkamaan eriarvoisuutta, vaikuttamaan toimeentuloon liittyviin haasteisiin ja lisäämään vammaisten ihmisten arkista osallisuutta ja osallistumista.*

Liikkuminen

Kyselyssä kysyttiin, kuinka sujuvaa liikkuminen on vastaajien arjessa. Kysyttiin myös, kuinka hyvin vastaajien mielestä vammaisten henkilöiden liikkumisvapaus yleisesti toteutuu a) mahdollisuutena itsenäiseen henkilökohtaiseen liikkumiseen ja b) julkisen liikenteen esteettömyytenä. Avoimissa kysymyksissä kysyttiin liikkumisen esteitä vastaajien omassa arjessa, sekä liikkumisvapauteen liittyviä esteitä ja puutteita yleisellä tasolla Suomessa.

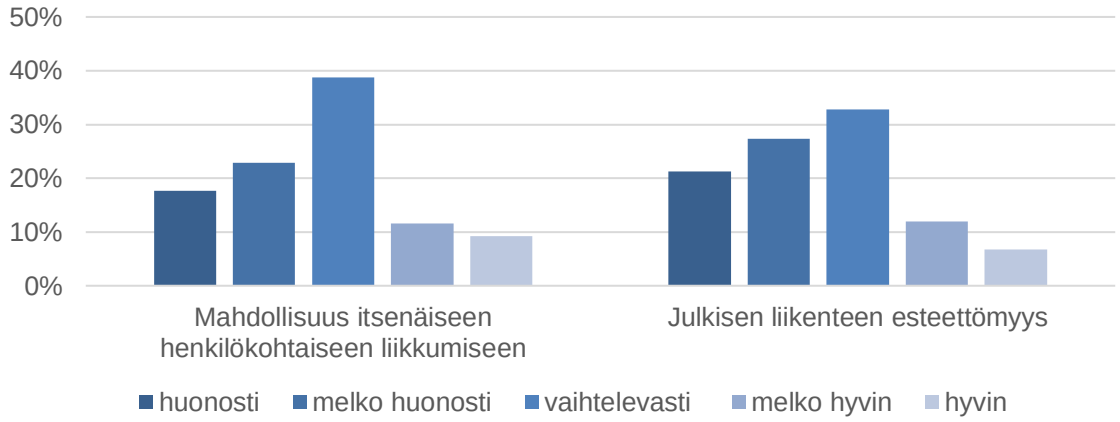
Kuvio 13: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka sujuvaa liikkuminen on omassa arjessa (kysymys 1.9)

Taulukko 14: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka sujuvaa liikkuminen on omassa arjessa (kysymys 1.9)

Vastaus	%	n
ei lainkaan sujuvaa	9,1 %	49
melko epäsujuvaa	11,8 %	64
tilanne vaihtelee	30,5 %	165
melko sujuvaa	25,7 %	139
hyvin sujuvaa	18,8 %	102

Kuvio 14: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden liikkumisvapaus toteutuu Suomessa (kysymys 2.14)

Taulukko 15: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden liikkumisvapaus toteutuu Suomessa (kysymys 2.14)

Aihealue	huonosti	melko huonosti	vaihtele vasti	melko hyvin	hyvin
Mahdollisuus itsenäiseen henkilökohtaiseen liikkumiseen (%, n)	17,6 % (73)	22,9 % (95)	38,7 % (160)	11,6 % (48)	9,2 % (38)
Julkisen liikenteen esteettömyys (%, n)	21,2 % (85)	27,3 % (109)	32,8 % (131)	12,0 % (48)	6,7 % (27)

Vastaajista valtaosa kokee liikkumisen sujuvan omassa arjessa joko huonosti, melko huonosti tai vaihtelevasti. Itä- ja Pohjois-Suomessa liikkumisen sujuvuuden omassa arjessa vastattiin olevan keskimääräistä huonompaa (ks. Liite 3, Taulukko 16). Itä-Suomessa asuvista vastaajista (n = 76) joka neljäs vastasi, ettei liikkuminen ollut lainkaan sujuvaa tai se oli melko epäsujuvaa ja vastaajista 30 prosenttia kokee tilanteen vaihtelevan. Pohjois-Suomessa asuvista vastaajista (n = 66) liikkumisen epäsujuvaksi kokee 19 prosenttia ja vaihtelevaksi 33 prosenttia. Avointen vastausten positiivisissa kuvauksissa mainitaan erityisesti oikeus omaan tuttuun taksiin ja omaisilta saatu apu liikkumiseen etenkin maaseudulla, jossa julkinen liikenne ei toimi laaja-alaisesti.

Esteellinen ja saavuttamaton ympäristö tekee liikkumisesta ongelmallista. On huomionarvoista, että vastaajat, joilla on fyysinen, sosiaalinen tai psyykkinen vamma, kokivat liikkumisen sujuvan keskimääräistä huonommin (ks. Liite 2, Taulukko 16). Liikkumisen koettu esteellisyys ei siis rajoitu julkisen liikenteen tai kuljetuspalveluiden saatavuuteen, eikä fyysisiin esteisiin, vaan myös esimerkiksi julkiseen liikenteeseen sosiaalisesti tai psykologisesti (esim. aistiärsykkeet, edellytys tietynlaisista toiminnanohjauksen taidoista) kuormittavana tilana.

Joudun jättämään paljon asioita väliin, koska voimavarani eivät riitä julkisen liikenteen käyttöön. (Verkkokysely)

Julkinen liikenne ei tänä päivänä ole kuin terveitä varten!!! (Verkkokysely)

Kyky lukea ja ymmärtää bussi- ja juna-aikatauluja. Jos matkan aikana tapahtuu muutoksia, en tiedä, mitä tehdä. [Att kunna läsa och förstå buss eller tågtidtabeller. Sker förändringar under resan så vet jag inte vad jag ska göra.] *(Verkkokysely)*

Valtaosassa avoimista vastauksista näkyy tyytymättömyys vapaaseen liikkuvuuteen. Näkövammaisten ihmisten vastauksissa liikkumisen sujuvuutta haittaavina tekijöinä korostuivat liikkumisympäristön jatkuva muutoksenalaisuus:

Kun ympäristö on esteellistä, eikä joukkoliikenteessä huomioida näkövammaisten tarpeita, kuten pysäkkikuulutuksia, on perille pääseminen tuurin ja muiden matkustajien avun varassa. Tilannetta ei lainkaan helpota se, että isot kaupungit, kuten Helsinki, Espoo ja Vantaa, rakentavat hanke hankkeelta yhä esteellisempää liikkumisympäristöä ja palveluita. (Verkkokysely)

Ympäristössä paljon tietöitä, joten sokeana reitit muuttuvat ja vaikeustaso on kasvanut merkittävästi. Kuljetuspalvelun luotettavuus on heikentynyt merkittävästi (…). (Verkkokysely)

[Liikkumista haittaa] oikeuksienvalvojiemme digihuuma, jossa kaikki äänimerkit ja niiden aktivointi vaatii kalliita ja hankalia älylaitteita. (…) Meillä on hyvin paljon iäkkäitä näkövammaisia, jotka pystyvät liikkumaan itsenäisesti mutta eivät opi siihen vaadittavia digitaitoja. (Verkkokysely)

Julkinen liikenne on esteellistä monelle, kuljetuspalveluista on vaikeaa saada positiivinen päätös ja palvelun laatu on laskenut kilpailutuksen myötä:

Se miten toistuvasti hakemus hylätään. Se ei ole reilua eikä edes yhteiskunnallisesti järkevää. Eristäytyminen saattaa johtaa muihin ongelmiin, joiden hoitaminen vasta kalliiksi tuleekin. (Verkkokysely)

Vammaispalvelun kilpailuttamat taksimatkat toimii nykyään huonosti. Ennen sai ottaa taksin "lennosta", nykyään ei! (Verkkokysely)

[18 matkan tilalle] 36 ois hyvä. (Kehitysvammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Kuljetuspalvelujen laadun lisäksi kankeutta aiheuttaa myös palvelun määrä ja rajallisuus. 18 yksisuuntaista kyytiä, eli yhdeksän matkaa, ei riitä monelle vastaajista kattamaan tavalliseen arkeen kuuluvien asioiden hoitamista. Kulkua kuntarajojen yli kuljetuspalvelukyydillä ei kaikilla paikkakunnilla sallita, mikä rajoittaa monen liikkuvuutta ja köyhdyttää elämää. Spontaani liikkuminen ei ole mahdollista, vaan kuljetuspalveluiden käyttö vaatii suunnittelua ja ennakointia. Vastaajat kokivat nykytilanteen ihmisarvoa polkevana:

On aivan käsittämätöntä, että vain vammaisen ihmisen pitää tietää menemisensä/tulemisensa minuutilleen päivittäin päästäkseen paikasta toiseen. Etukäteen jopa päiviä aiemmin tilattava esim. taksi, kun haluat mennä johonkin

tiettyyn paikkaan. Kotiin tultava, kun kyyti jo odottaa. Et voi spontaanisti käydä vaikka syömässä ulkona tai kahvilla, koska kyyti! Aivan järjetöntä – miksi et voi ottaa taksia, kun tarvitset, vaan pitää elää kalenteri auki ja kello kaulassa! Tämä jos mikä on syrjintää! (Verkkokysely)

Kuljetuspalveluissa tuntuu olevan ympäri Suomea erittäinkin paljon ongelmia, erityisesti tällaisten isojen taksien osalta, jos tarvitaan nostinta et saadaan pyörätuoli tai sähköpyörätuoli tai sähkömopo mukaan. Niiden saatavuudessa ja toiminnassa on ongelmia. Samoin kelakyytien saamisessa. Et ovat jotkut joutuneet tuntikausia odottamaan, eivätkä ole lopulta sitten saaneet edes kyytiä. (Ikääntyneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Muut liikkuvuutta helpottavat palvelut, kuten mahdollisuus henkilökohtaiseen avustajaan, puuttuvat monelta:

Ei ole avustajaa vapaa-aikaa varten. [Att jag inte har en assistent för fritid.] *(Verkkokysely)*

Avustaja myönnetty vaivaiset 30 tuntia kuukaudessa. Asunnosta poistuessa meinaan joka kerta kaatua ja taxi on hyvin hankala, ellei avustaja auta. (Verkkokysely)

Vammaispalvelujen ikärajaus herättää huolta ikääntyneissä vammaisissa ihmisissä. Eri kuntien kuljetuspalvelujen rajaukset vaikuttavat myös vammaisisten lasten arkeen. Myös kuljetuspalveluiden kohdalla kuntien väliset erot päätöksenteossa nousevat esiin. Kuitenkin yleinen käsitys on se, etteivät kuljetuspalvelut toimi toivotulla tavalla missään.

No koska en saa niitä vammaispalveluja enää koska olen vanha ja ajatellaan että saan vain vanhuspalveluja! (…) Ei 4 yhdensuuntaista matkaa kuussa riitä mihinkään. Ennen sain sentään 18 eli 9 matkaa. Eihän sekään riittänyt, mutta oli sentäs enemmän. Ihan uskomatonta iän mukanaan tuomaa syrjintää! (Verkkokysely)

Kuljetuspalvelua ei omassa kunnassamme myönnetä 8-vuotiaille. (Verkkokysely)

Kun liikkuminen koetaan kyllin hankalaksi, saatetaan ratkaisuna nähdä menojen vähentäminen ja liikkumisen väliin jättäminen etenkin, kun olosuhteet, esimerkiksi talven sääolosuhteet, ovat vaikeita:

Joo, siitä taksijutusta, että ennen ei riittänyt kun oli noita harrastuksia [lähikaupunkeihin] ja tollein noin. Sit nyt, kun täs ei oo ollut hirveästi mitään ihmeempää, niin nyt ne riittää. (Kehitysvammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Talvi on apuvälineillä liikkuvan suuri haaste. Itä-Suomessa on etenkin todella paljon lunta, mutta apuvälineillä liikkuvia ei oteta aurauksessa mitenkään huomioon. Oma katuni aurataan vasta iltapäivällä, joten en pääse liikkumaan ja hoitamaan asioita ennen sitä. Tämä on todellista syrjintää, muut pääsevät asioille kävelemällä lumessa, mutta pyörätuolilla liikkuva ei. Lumet aurataan niin, ettei suojatietä ja katua voi ylittää turvallisesti lumivallien takia. (Verkkokysely)

Yhteenveto: *Selvityksen tuloksista käy ilmi, että vammaisten ihmisten liikkumisvapauden nähdään toteutuvan Suomessa heikosti. 51 prosenttia vastaajista kokee liikkumisen omassa arjessa sujuvan heikosti tai vaihtelevasti. Lisäksi vastaajista 80 prosenttia arvioi vammaisten ihmisten mahdollisuuden itsenäiseen liikkumiseen ja 81 prosenttia julkisen liikenteen esteettömyyden toteutuvan heikosti (huonosti/melko huonosti/vaihtelevasti). Mahdollisuus henkilökohtaiseen ja vapaaseen liikkumiseen on perustavanlaatuinen ihmisoikeus, joka on olennaisesti yhteydessä kaikkiin muihin selvityksessä tarkasteltuihin osa-alueisiin. Kun palvelujen puutteen ja rajallisuuden takia liikkuminen toteutuu huonosti tai vaihtelevasti, eivät vammaiset ihmiset pääse osallistumaan yhteiskunnan toimintaan oikeudenmukaisella tavalla.*

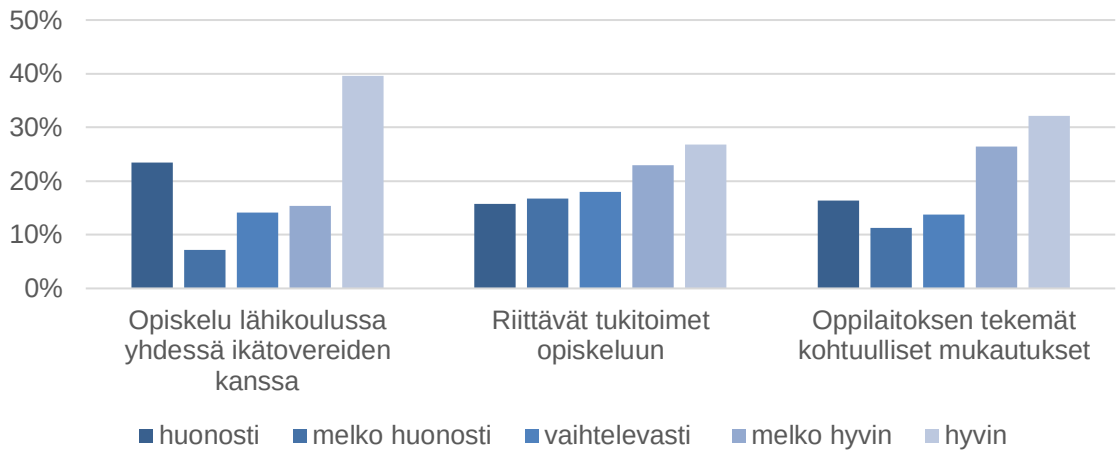
Politiikkasuositukset: *Liikkuminen on monen muun ihmisoikeuden toteutuksen yksi keskeisimmistä edellytyksistä. Yksilöllisten tarpeiden ja elämäntilanteiden huomioiminen on äärimmäisen tärkeä osa vammaisten ihmisten vapaan liikkumisen mahdollistamista, joka tulee ottaa huomioon palvelujen suunnittelussa.*

Koulutus

Kyselyssä kysyttiin koulutuksen yhdenvertaisuuden toteutumisesta vastaajien arjessa ja henkilökohtaisista mahdollisuuksista a) opiskella lähikoulussa yhdessä ikätovereiden kanssa, b) tarvittavaan tukeen ja tukitoimiin opinnoissa ja c) oppilaitoksen tekemiin kohtuullisiin mukautuksiin. Kysyttiin myös, onko vastaajia syrjitty vammaisuuden perusteella viimeisten 12 kuukauden aikana a) koulu- tai opiskelupaikan haussa, b) koulu- tai

oppilaitoksella, tai c) opiskelijatoiminnassa. Lisäksi kysyttiin, kuinka hyvin vastaajien mielestä vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus koulutuksessa toteutuu yleisesti a) oikeutena osallistavaan (inklusiiviseen) opetukseen ja b) oikeutena tarvittaviin tukitoimiin ja kohtuullisiin mukautuksiin. Avoimissa kysymyksissä kysyttiin koulutuksen yhdenvertaisuuteen liittyviä esteitä niin vastaajien omassa arjessa kuin Suomessa yleisesti.

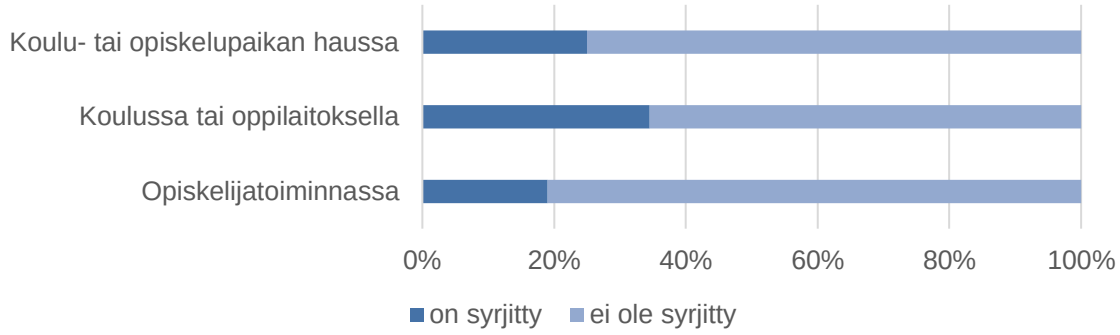
Kuvio 15: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten koulutuksen yhdenvertaisuus toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.11)

Taulukko 16: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten koulutuksen yhdenvertaisuus toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.11)

Aihealue	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Opiskelu lähikoulussa yhdessä ikätovereiden kanssa (%, n)	23,5 % (35)	7,2 % (11)	14,1 % (21)	15,4 % (23)	39,6 % (59)
Tarvittavat ja riittävät tukitoimet opiskeluun (%, n)	15,8 % (29)	16,8 % (30)	18,0 % (33)	23,0 % (42)	26,8 % (49)
Oppilaitoksen tekemät kohtuulliset mukautukset (%, n)	16,4 % (26)	11,3 % (18)	13,8 % (22)	26,4 % (42)	32,1 % (51)

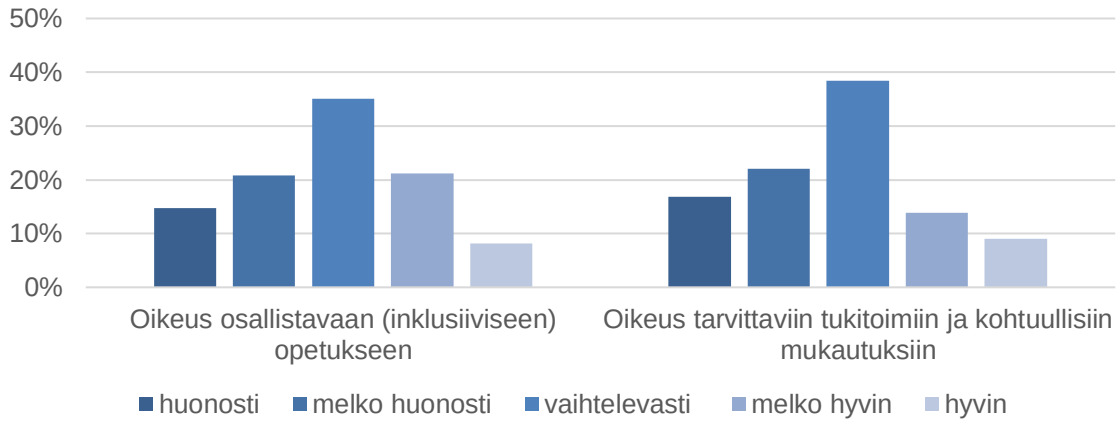
Kuvio 16: Henkilökohtaiset kokemukset koulussa tai opinnoissa tapahtuvasta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.12)

Taulukko 17: Henkilökohtaiset kokemukset koulussa tai opinnoissa tapahtuvasta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.12)

Aihealue	on syrjitty	ei ole syrjitty
Koulu- tai opiskelupaikan haussa (%, n)	25,0 % (34)	75,0 % (102)
Koulussa tai oppilaitoksella (%, n)	34,5 % (50)	65,5 % (95)
Opiskelijatoiminnassa (%, n)	19,0 % (22)	81,0 % (94)

Kuvio 17: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus koulutuksessa toteutuu Suomessa (kysymys 2.16)

Taulukko 18: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus koulutuksessa toteutuu Suomessa (kysymys 2.16)

Aihealue	huonosti	melko huonosti	vaihtele vasti	melko hyvin	hyvin
Oikeus osallistavaan (inklusiiviseen) opetukseen (%, n)	14,7 % (36)	20,8 % (51)	35,1 % (86)	21,2 % (52)	8,2 % (20)
Oikeus tarvittaviin tukitoimiin ja kohtuullisiin mukautuksiin (%, n)	16,8 % (45)	22,0 % (59)	38,4 % (103)	13,8 % (37)	9,0 % (24)

Ensimmäinen kysymys kuviossa 15 koskien lähikouluperiaatteen toteutumista koskee peruskoulunpitoa, kun taas kysymykset opiskelun tukitoimista ja oppilaitoksen tekemistä kohtuullisista mukautuksista liittyvät myös peruskoulun jälkeisiin opintoihin. Tämä näkyy erona vastausmäärissä. Moni kokee opiskelun lähikoulussa toteutuvan joko hyvin tai huonosti. Vastaajat, joilla on sosiaalinen, kognitiivinen tai psyykkinen vamma, kokevat voivansa opiskella lähikoulussa keskimääräistä huonommin (ks. Liite 2, Taulukko 17). Tämä ero voi heijastaa sitä, että peruskoulunpidossa erityiskoulut ja -luokat rakentuvat näiden vammaryhmien pohjalle – paikoin jopa diagnoosiperustaisesti – sekä kuntakohtaisiin eroihin oppimisen ja koulunkäynnin tuen järjestämisessä erityisluokilla lähikouluperiaatteen mukaisesti (ks. esim. Lintuvuori & Rämä, 2022; Honkasilta, Pihlaja & Pesonen, painossa). Koulujen resurssit eivätkä perinteet järjestää oppilaan koulunkäyntiä ja oppimista edistävää tukea lähikouluperiaatteen mukaisesti ole yhtäläiset (Lintuvuori, 2019).

> *En pääse lähikouluun, koska POY-luokat [pidennetyn oppivelvollisuuden pienryhmäopetus kehitysvammaisille oppilaille] ovat alueellani keskitetty tiettyihin kouluihin. (Verkkokysely)*

Tarvittavien ja riittävien tukitoimien kohdalla kokemukset ovat jakautuneet tasaisemmin. Kuitenkin vastaajat, joilla on sosiaalinen tai psyykkinen vamma vastasivat saaneensa muita vammaryhmiä huonommin tukea opiskeluun (ks. Liite 2, Taulukko 18). Oppilaitoksen tekemiä kohtuullisia mukautuksia koettiin tehtävän yksilöllisiä tukitoimia paremmin. Huonoiten mukautuksia oli tehty niiden vastaajien kohdalla, joilla on sosiaalinen vamma, aistivamma tai psyykkinen vamma (ks. Liite 2, Taulukko 19). Kuten avo- ja haastatteluaineiston analyysi alla havainnollistaa, näihin vammaryhmiin liittyvät kielteisemmät kokemukset liittynevät opetushenkilöstön asenteisiin tai tietotaitoon, sekä normatiivisille kykyolettamuksille (ableismi) perustuville opetussuunnitelmille.

Syrjintää koetaan tapahtuneen niin koulu- tai opiskelupaikan haussa, koulussa tai oppilaitoksella, kuin opiskelijatoiminnassa. Erityisen yleistä syrjintä oli koulussa tai oppilaitoksella, jossa 35 prosenttia vastaajista koki kohdanneensa vammaisuuteen perustuvaa syrjintää. Hakuvaiheessa syrjintää koki hakijoista neljäsosa ja opiskelijatoiminnassa vajaa viidesosa. Vastaajat, joilla on kognitiivinen tai sosiaalinen

vamma, olivat kokeneet keskimääräistä enemmän syrjintää koulu- tai opiskelupaikan haussa (ks. Liite 2, Taulukko 20). Vastaajat, joilla on sosiaalinen, psyykkinen tai kognitiivinen, vamma olivat kokeneet koulu- tai oppilaitoksella keskimääräistä enemmän syrjintää (ks. Liite 2, Taulukko 21) – vastaajista, joilla on sosiaalinen vamma (n = 37), syrjintää koulu- tai oppilaitoksella oli kokenut yli puolet. Myös opiskelijatoiminnassa keskimääräistä enemmän syrjintää olivat kokeneet vastaajat, joilla on sosiaalinen vamma (ks. Liite 2, Taulukko 22).

Vastaajat, joiden asuinalue on Pohjois-Suomi, vastasivat muita asuinalueita useammin voivansa opiskella lähikoulussa yhdessä ikätovereidensa kanssa (ks. Liite 3, Taulukko 17). Toisaalta Pohjois-Suomessa koettiin muita alueita yleisemmin, ettei koulu ollut tehnyt omalla kohdalla kohtuullisia mukautuksia (ks. Liite 3, Taulukko 19). Lisäksi Pohjois-Suomi oli asuinalueista ainoa, jossa syrjintää koulussa tai oppilaitoksella oli kokenut vastaajista yli puolet (ks. Liite 3, Taulukko 21). Näitä havaintoja yhdistävä tekijä voi olla resurssien puute: lähikouluperiaate toteutuu säästötoimenpiteenä inkluusion prosessin edistämisen sijaan (ks. Honkasilta ym. 2019; Honkasilta, Pihlaja & Pesonen, painossa).

Selvityksen 13–24-vuotiaiden koululaisten tai opiskelijoiden syrjintäkokemukset koulu- tai opiskelupaikalla ovat jossain määrin vertailtavissa THL:n kouluterveyskyselyn (2023) tulosten kanssa (kohta: ”Kokenut syrjintää koulussa tai vapaa-ajalla”). THL:n tuloksissa tarkastellaan peruskoulun 8. ja 9. luokkalaisten, sekä lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten 1. ja 2. vuoden opiskelijoiden kokemuksia syrjinnästä. Ottaen huomioon, että THL:n tulokset kattavat myös vapaa-ajan syrjintäkokemukset, sekä sen, ettei kokemuksille ole annettu rajaavaa ajanjaksoa, vastattiin raportin tuloksissa syrjintää koulu- tai oppilaitoksella tapahtuneen THL:n tuloksiin verraten paljon: THL:n tuloksissa 8. ja 9. luokkalaisista oli 33 prosenttia kokenut syrjintää koulussa tai vapaa-ajalla, kun taas käsillä olevan selvityksen 13–16-vuotiasta koululaisista (n = 22) 46 prosenttia oli kokenut syrjintää koulu- tai oppilaitoksella. THL:n tuloksissa lukiossa tai ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevista oppilaista syrjintää oli kokenut koulussa tai vapaa-ajalla 22–23 prosenttia, kun taas selvityksen 17–24-vuotiaista koululaisista ja opiskelijoista (n = 23) 26 prosenttia oli kokenut syrjintää koulussa tai oppilaitoksella. Lisäksi käsillä olevan selvityksen tuloksissa koululaiset vastasivat kokeneensa vammaisuuteen perustuvaa syrjintää (ks. Kysymys 1.1) kaikkia vastaajia useammin: raportin 13–16-vuotiaista koululaisista tai opiskelijoista (n = 20) syrjintää oli kokenut 78 prosenttia ja 17–24-vuotaista koululaisista tai opiskelijoista (n = 20) 80 prosenttia, kun kaikkia raportin vastauksia tarkastellessa luku oli 75 prosenttia.

Yleiset näkemykset koulutuksen yhdenvertaisuuden toteutumisesta Suomessa olivat omia kokemuksia negatiivisemmat.

Avovastauksissa esiin tuodut esteet koulutuksen koetulle yhdenvertaisuudelle kohdistuivat a) fyysisiin ja materiaalisiin, b) pedagogisiin, c) sosiaalisiin sekä d) psykologisiin saavutettavuuden esteisiin (ks. esim. Braun 2019). *Fyysisiin ja materiaalisiin tekijöihin* liittyviä epäkohtia olivat muun muassa tilojen fyysinen (esim. portaat sisäänkäynneillä, hissien puute) ja psykologinen, aistiherkkyyksiin liittyvä esteellisyys (esim. käytävien, ruokailutilojen ja ryhmätyötilojen äänet). On huomion arvoista, etteivät fyysiseen ja materiaaliseen esteellisyyteen liittyvät vastaukset rajoitu ainoastaan liikkumisen esteellisyyteen, vaan kiinnittyvät ulos jättämisen, toiseuden, rajoittamisen, sosiaalisen

osallisuuden ja oman hyvinvoinnin kokemuksiin ja merkityksenantoihin, kuten alla olevat aineistoviitteet havainnollistavat.

Koulussani ei ole lainkaan esteetöntä sisäänkäyntiä, vaan joka ovella on useita portaita. Osa luokkahuoneista on yläkerrassa, jolloin en voi osallistua tunnille yhdessä muiden kanssa. (Verkkokysely)

Yliopistolla sitsit yms. eivät yleensä esteettömissä tiloissa. (Verkkokysely)

Ruokalaan pääsy estetty pakkoliikkeiden ja niihin liittyvän ääntelyn sekä "jumittumisen" takia. (Verkkokysely)

Käytävien ja ruokailutilojen äänet, ryhmätyötilojen äänet, ennalta arvaamattomat ryhmät, silmiinkatsomisvaateet, ..., taputukset, ... (Verkkokysely)

Kokemukset fyysisestä ja materiaalisesta esteellisyydestä kiinnittyvät myös niin ableismiin (l. Kyvykkyysihanteisiin ja -oletuksiin), kuin disabilismiin (l. vammaisuuteen perustuvaan syrjimiseen). Alla olevista aineistoesimerkeistä ensimmäinen havainnollistaa ableismia tilojen esteellisyyden näkökulmasta, jälkimmäinen taas disabilismia; fyysisen toimintarajoitteen esiintuomisesta huolimatta opiskelun mahdollistavia muutoksia ei olemassa oleviin rakenteisiin vastaajan mukaan tehty.

Kysymykset liittyvät selvästi perusopetukseen tai toiseen asteeseen tai korkea-asteen opintoihin. Haluaisin kuitenkin, että myös vapaan sivistystyön, esim. kansalaisopistojen yhdenvertaisuuteen kiinnitettäisiin huomiota. Opistot toimivat liikkuvien palvelemiseksi. Tilat ovat usein surkeita, ja vammaiset nähdään erityisryhminä, ei kansalaisina. Tämä on merkittävä ja piilossa oleva epäkohta. Kuitenkin koulutus on julkisin varoin toteutettu. (Verkkokysely)

Suomen yliopistokiinteistöt torppasivat lakimiestensä neuvomina toiveet saada kattonostimia [kaupungin] yliopiston invavessoihin vuonna 2021. Joten en voinut opiskella [haluamalleni alalle]. (Verkkokysely)

Avovastauksista on tulkittavissa, että fyysiseen ja materiaaliseen esteettömyyteen liittyvät vastaukset sijoittuvan pääsääntöisesti peruskoulun jälkeiseen opiskeluun. Oikeus koulutuksen fyysiseen ja materiaaliseen saavutettavuuteen ei läpäise toisen asteen koulutuksen eikä etenkään aikuiskoulutuksen ja jatkuvan oppimisen kenttää samalla vakavuudella, kuin peruskoulun.

Pedagogiseen saavutettavuuteen, eli oppimisen ja opiskelun edellytysten takaamiseen liittyviin epäkohtiin liittyvät avoimet vastaukset koskevat niin yksilöllisten kohtuullisten mukautusten kuin yleisten, hyvän ja saavutettavan pedagogiikan (*universal design for*

learning) järjestämistä. Vastaukset keskittyivät pitkälti peruskoulun jälkeiseen opiskeluun. Nämä epäkohdat keskittyivät muun muassa henkilökunnan määrälliseen ja taidolliseen riittämättömyyteen, opetushenkilökunnan vaihtelevaan suhtautumiseen koskien opetus-/luentotallenteiden laatimista, mikä muun muassa mahdollistaisi sisältöjen opiskelun itselleen sopivalla ajoituksella ja ilman vaatimusta sosiaalisesta kanssakäymisestä, sekä opetushenkilökunnan haluttomuuteen ja kyvyttömyyteen tehdä yhteistyötä viittomakielen tulkkien kanssa kuulovammaisten opiskelijoiden osallistumisen mahdollistamiseksi.. Kuurojen ryhmähaastattelussa nostettiin myös esiin viittomakielisen opetuksen tärkeys ja siihen liittyvät puutteet, painottaen kieli- ja identiteettipoliittisen näkökulman huomioimista.

Jos lapsi haluaisi opiskella viittomakieltä, niin se riippuu sitten vähän siitä, että maksaako kunta vai ei, että sekään ei ole sillä tavalla oikeus kaikille. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

Kasvatustieteissä yleisesti painotetaan paljon sitä erityispedagogiikkaa ja ei oikein aina nähdä viittomakielisiä lapsia kaksikielisestä tai monikielisestä näkökulmasta. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

Näkövammaisuuden osalta pedagogisen saavutettavuuden esteiksi tuotiin esille kuvailutulkkauksen puute (esim. kuvat, videot, kaaviot, taulukot), mikä palautuu vastauksissa esiin tuotuun opettajien puutteelliseen tietotaitoon. Seuraava esimerkki havainnollistaa pedagogisen saavutettavuuden vajavaista toteutusta oppikirjallisuuden suhteen, mikä kuormittaa näkövammaisten opiskelijoiden opiskelua ja, tässä esimerkissä, yhdenvertaista pääsyä käsiksi informaatioon.

Omaehtoinen opiskelu on työlästä, koska [kirjaston nimi] saavutettavuuskirjastosta lainatuista tietokirjoista on jätetty lähdeluetteloita jne. lukematta äänikirjoihin, vaikka ne painetuissa kirjoissa. (Verkkokysely)

Siitä huolimatta, että avokysymyksessä pyydetään kirjoittamaan epäkohdista, vastaajat toivat esille myös positiivisia kokemuksiaan pedagogisen saavutettavuuden edistämisestä joustavilla suoritustavoilla. Silmiin pistävintä näissä vastauksissa onkin kokemus kohtuullisten mukautusten toteutumisen kiinnittymisestä yksittäisten toimijoiden asenteisiin sekä rakenteiden joustamattomuuteen, joita alla olevat aineistoesimerkit havainnollistavat.

En saa kohtuullisia mukautuksia, opettajat ja yliopisto suhtautuu epäeettisesti. Omalla vastuulla ryhtyä valitusprosessiin, kun syrjintää esiintyy. Epäeettistä on kertoa valheellisia syitä pedagogisesta suunnitelmasta perusteluksi olla myöntämättä, vaatia tietää diagnoosi, saada nähdä yksilöllisten järjestelyjen suositus, jotta voi tehdä mukautukset, puuttuminen terveydentilaan mm. kehottaa keskeyttämään kurssin suoritus. Jopa yliopiston juristi ei tunne rehtorin päätöstä

yksilöllistä järjestelyistä, vaan antoi vastauksen, että yksilöllisiin järjestelyihin kuuluu vain vaihtoehtoinen suoritustapa, minkä vuoksi minulle ei tule antaa suositeltua neuvontaa. Sitä tapahtuu niin jatkuvasti, että en enää jaksa, menisi kaikki aika valittaa ja selvittää, kun kukaan ei auta. (Verkkokysely)

Yliopistossa opiskellessani minulta ei kysytty vamman vaatimia erityistarpeita lainkaan, joten opintoihin liittyvä pakollinen harjoittelu ei toteutunut lainkaan. Mukautuksiin sen suhteen ei suostuttu, joten keskeytin opinnot ja olen nykyisin työkyvyttömyyseläkkeellä. (Verkkokysely)

Edellä esitetty huomio yksittäisten toimijoiden asenteista tuli esiin myös nuorten ryhmähaastattelussa. Siinä korkeakoulu näyttäytyi toisaalta itselle mahdollisena toimintaympäristönä, jossa oli mahdollista saada omien opiskelun tuen tarpeiden mukaisia joustoja, pidennettyä opiskeluaikaa ja suunnitella opintojen ajoittumista omien (muuttuvien) voimavarojen ja tarpeiden mukaan.

No ehkä mä lukeudun siihen ”riittävän terve riittävän sairas” -boksiin sitten sopivalla tavalla. Vaikka se opiskelujen tahdin hidastaminen, se on sellainen sopiva toimi mulle. Oon itsenäisesti tehnyt kanssa kursseja, esseitä ja silleen. Eli yksi esimerkki hyvästä jutusta oli se, että kun oli tällainen suoritusjärjestys, niin mulla olisi pitänyt olla nyt tänä keväänä kolme kurssia samaan aikaan, kun yksi, kaksi kurssia oli sellainen aika raskas jo, niin tavallaan se, että mä sain tehdä [kurssit] esseillä omalla ajalla. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Samanaikaisesti haastateltavat toivat esiin, että näiden saaminen edellytti aina oma-aloitteisuutta ja myös jouston toteutumisessa oli epävarmuutta johtuen opetushenkilökunnan erilaisista valmiuksista ja käytännöistä suhteessa yksilöllisiin mukautuksiin. Vaikka siis yksilölliset järjestelyt olivat toistaiseksi järjestyneet, oli esimerkiksi epävarmaa, edellyttikö opettaja, että opiskelija esittää joitain todistuksia liittyen terveydentilansa tai vammojensa edellyttämiin mukautuksiin vai ei. Lisäksi keskustelussa tuli esiin, että yliopistolla elää edelleen vahvana toimintakykyisen opiskelijan normi (ableismi), esimerkiksi tavassa, jolla opinnot malliajoitetaan opiskelijan opintosuunnitelmaan (da Silva Gonçalves & Ikävalko 2022). Haastateltavat myös pohtivat, että korkeakoulussa tuntui olevan parempi ymmärrys ja tätä kautta herkkyys reagoida mielenterveyteen liittyviin tarpeisiin kuin muihin vammoihin. Toinen haastateltavista kertoikin, että hän on joissain tilanteissa päätynyt pyytämään lisäaikaa kurssin suorittamiseen ”mielenterveysongelmien piikkiin”, koska nämä tuntuvat olevan ymmärrettävämpiä ja helpompia selittää opettajille.

Musta tuntuu, että nimenomaan suhteessa mielenterveysongelmiin toi tilanne alkaa olla aika hyvä, mutta sitten jotenkin just se, miten kaikissa muissa asioissa ollaan niin nihkeitä. Vieläkin monet yliopistonlehtorit tai professorit on silleen, että mikä on se vähimmäismäärä, mitä on pakko tehdä. Musta tuntuu, että ehkä

opetushenkilökunnalla ei aina löydy sympatiaa sitä opiskelijaa kohtaan. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Sosiaaliseen saavutettavuuteen liittyvät epäkohdat liittyvät toiseuden, segregaation ja kiusatuksi tulemisen kokemuksiin. Näissä vastauksissa peruskoulu on aikaisempia vahvemmin läsnä. Alla esitetyt aineistoviitteet havainnollistavat koulunpidollisia, opetuksen järjestämistä koskevia rakenteellisia epäkohtia.

Peruskoulussa on joutunut opiskelemaan eristettynä muista nuorista. Pakotettu alisuoriutumaan. Opetus on vuodesta toiseen ollut esikoulutasoista, vaikka kognitiiviset taidot ovat hyvät. Koulupäivät 11 v ajan ovat olleet lähinnä 'säilytystä', ei opetusta. (Verkkokysely)

Luokassa ei ole lainkaan kaltaisiani poikia. Toiset lapset jättävät huomiotta tai sitten ärsyttävät, kun näkevät että ärsyynnyn helposti. Koulun mahdollisuudet järjestää opetus tavalla mikä sopisi minulle on rajalliset ja se turhauttaa, kun minä haluan oppia asioita. (Verkkokysely)

Kokemukset kiusaamisesta (Teittinen & Vesala 2022) sekä erityisluokkaopetusjärjestelyiden toiseuttavista ja oppimisen mahdollisuuksia rajoittavista kokemuksista (esim. Honkasilta 2019; Niemi 2022) ovat toistuvia teemoja tutkimuskirjallisuudessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että erityisluokkaopetus näin auttamatta koettaisiin. Koulutuksen sosiaalinen saavutettavuus näkyy aineistossa myös pyrkimyksenä päästä segregoituun oppimisympäristöön tai ristiriitaisena suhtautumisena opiskeluun yleisopetuksessa. Alla olevat aineistoesimerkit lasten ja kuurojen ryhmähaastatteluista havainnollistavat tätä.

Mä olin koko viimekevään lääkärin määräämällä sairaslomalla, koska mä en pystynyt olemaan tavallisessa koulussa. Ja me haettiin ja yritettiin tosi kovasti löytää mulle erityisluokkapaikkaa, tai sellainen luokka, mikä olisi pieni ja rauhallinen ja hyväksyvä. Mutta erityisluokkia ei ole, tai ne on kaikki täynnä. Ja ne erityisluokat, mitä löytyy, niin ne on lähinnä tarkoitettu niille, joilla on pahoja oppimisvaikeuksia. (Vammaisten lasten ryhmähaastattelu)

Monet kuurojen lasten vanhemmat ei halua lastansa erityiskouluun erityisopetukseen, vaikka siellä saattaisi olla viittomakielinen ympäristö ja viittomakielisiä mahdollisuuksia. He haluavat silti valita yleisopetuksen ja siellä taas sitä viittomakielistä ympäristöä ei ole. Siinä on ristiriita. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

Yllä olevassa lasten haastattelussa tuotetussa aineistoesimerkissä toive hyväksytyksi tulemisesta – ja kenties yksilöllisen arvostuksen sekä kuuluvuuden kokemisesta – määrittyy

syyksi pyrkiä yleisopetuksen luokasta erityisluokalle. Jälkimmäisessä, kuurojen ryhmähaastattelusta taas erityiskoulua pohditaan vaihtoehtona sosiaalisen kuulumisen vahvistamiseksi. Aineistoesimerkeissä kuvastuu niin sanottu inkluusion paradoksi suomalaisessa peruskoulunpidossa (ks. Honkasilta, Pihlaja & Pesonen, painossa). Yhteenkuuluvuutta ja inhimillistä kohtaamista pyritään edistämään segregoiduilla opiskeluympäristöillä samankaltaisten "erilaisten" keskuudessa, koska yleisopetuksen oppimisympäristöissä tämän ei koeta toteutuvan (esim. Niemi ym. 2010; Niemi 2022; Teittinen & Vesala 2022).

Seuraava avovastaus edustaa selkeintä vammaisuuden perusteella koettua segregaation muotoa, jossa esiintyy rakenteellisia disabilismin piirteitä. Kun saavutettavuus kohtuullisine mukautuksine eivät toteudu, eikä vastaaja tyydy vammaisille ihmisille institutionaalisesti osoitettuun työntekijäkansalaisen muottiin kouluttautumalla erityisammattioppilaitoksessa, jää vaihtoehdoksi jättäytyä opiskelun ulkopuolelle.

En pysty opiskelemaan tavallisessa ammattioppilaitoksessa ja erityisammattioppilaitoksien tarjoamat opintolinjat ovat erittäin suppeat, painottuen vain siivoukseen ja kiinteistöhuoltoon, eivätkä ne kiinnosta minua. En siis voi opiskella ollenkaan, vaikka kykenisin siihen tuetusti ja sitä haluaisin. (Verkkokysely)

Oppivelvollisuuden jälkeiseen koulutukseen sijoittuviin avovastauksiin kysymys yhdenvertaisuudesta sosiaalisen saavutettavuuden näkökulmasta kulminoituu alla olevissa vastauksissa havainnollistettuun kontrastiin vertaisuuden ja toiseuden kokemuksiin. Kun toimintaympäristö ei pura ableistisia ja normatiivisia oletuksia, koetaan itsen normalisoiminen osaksi vertaisiaan edellyttävän vammaisuutensa korostamista.

Opiskelen ja kehitän itseäni vammaisjärjestöjen kursseilla, niissä yhdenvertaisuus on ollut aina läsnä. (Verkkokysely)

Opiskelijatilaisuuksissa pitää toistaa jatkuvasti omasta vammasta, vaikka mielellään puhuisi aivan muista asioista. (Verkkokysely)

Psykologinen saavutettavuus viittaa kokemuksiin arvostetuksi tulemisesta, turvallisuudesta ja yhteenkuuluvuudesta. Tähän liittyvinä epäkohtina aineistossa toistuvat kokemukset kiusatuksi tulemisesta, vähättelevistä asenteista ja itseen kohdistetuista ennakkoluuloista.

Koulukaverit haukkuvat vammaiseksi. (Verkkokysely)

Erilaisuutta ei hyväksytä. Pidetään aivovammaisena, kun keho ei toimi. (Verkkokysely)

Osaamistani epäillään melko avoimesti, vaikka kyseessä on ammatillinen koulutus ja olen opiskelemassa jo toista ammattia. (Verkkokysely)

Vastauksissa esiintyy myös koulutuksen kentälle kohdistettuja ennakkoluuloja. Tätä kuvaa käsite sisäistetty ableismi, oletus siitä, ettei ole kyvykäs toimimaan koulutuksen asettamissa, joustamattomissa raameissa.

En ole uskaltanut kouluttautua, kun opiskelumaailman esteellisyys pelottaa. Kaikki minulta pois rajattu triggeröi ahdistustani ja alleviivaa sitä, etten ole tasavertainen toisten kanssa. (Verkkokysely)

Vastaukseni liittyy aikuiskoulutukseen. Kun hakeudun tai ilmoittaudun johonkin aikuiskoulutukseen tai pääsykokeisiin, en ilmoita sokeudestani. Jos pääsen koulutukseen, niin olen jo harkitessani huomioinut sen, että päästessäni minun on itse sovellettava ja kehitettävä menetelmät, joilla opiskelusta tulen selviämään. En voi olettaa, että oppilaitos ennakolta valmistautuu mahdollisesti jonakin vuonna kouluun pyrkivään tai päässeeseen sokeaan opiskelijaan. Tiedänhän toki itse mihin olen menossa. (Verkkokysely)

Olemme tähän asti havainnollistaneet avovastauksissa mainittuja koulutukseen liittyviä koettuja epäkohtia eri savutettavuuden osa-alueiden näkökulmasta. Nämä osa-alueet eivät ole toisistaan erillisiä vaan limittyvät ja kerrostuvat, kuten seuraava esimerkki lasten haastattelusta havainnollistaa.

Ensimmäiset kaks vuotta, kolme vuotta mun koulusta (…) olin [koulussa], missä lopulta tuli liikaa hälyä ja melua, eikä ollut minulle sopivaa oppimisympäristöä. [este fyysiselle ja materiaaliselle saavutettavuudelle] *Ja lopulta ei löytynyt mulle hiljaista luokkaa, niin mä jouduin opiskelemaan tyhjässä, haisevassa, pimeässä liikuntavarastossa. Liikuntaväline varastossa. Lopulta minun koulu päätti heittää kaikki neurovähemmistöön kuuluvat henkilöt pois meidän koulusta.* [este sosiaaliselle saavutettavuudelle] *Niin mulle etsittiin koulu – mä olin kotikoulussa vuoden – ja sitten mulle etsittiin koulupaikkaa ja sain [uuden koulupaikan]. Mutta kun olin ollut kaksi kuukautta luokassa, niin siellä alkoi olla liikaa väkivaltaa ja kiusaamista mulle. Ja hälyä ja melua.* [este psykologiselle saavutettavuudelle] *Eikä siellä opittu mitään, vaan tehtiin vaan pari tehtävää per päivä.* [este pedagogiselle saavutettavuudelle] *Lopulta minulle löytyi yksi opettaja, joka ymmärtää, jonka kanssa mä rupesin hiljattain aina kerran päivässä tekemään tehtäviä kahdestaan. (Vammaisten lasten ryhmähaastattelu)*

Saavutettavuuteen liittyvien esteiden lisäksi myös byrokratian ilmoitettiin haastavan arjessa koettuja koulutuksen yhdenvertaisuutta. Näihin liittyy kysymykset oikeudesta taloudelliseen tukeen tiettyjen ehtojen täyttyessä.

Opiskeluvälineitä ei ole myönnetty. Vampa ei myönnä, kun katsovat kuuluvan Kelalle, Kela ei myönnä, kun ei [ole] ammatillista koulutusta, vaan elinikäistä oppimista. Laajennan suorittamaani amk-tasoista koulutusta yliopistotasoiseksi. Tutkintoon tähtäävä koulutus siis kyseessä. Nyt keskeytyksissä, kun tarvittavia välineitä ei ole saanut. Vammaissopimuksen mukaan elinikäinen oppiminen on myös vammaisten ihmisten oikeus. Ei toteudu – tästä tuore sosiaali-turvalautakunnan päätös. Miten käy vapaan sivistystyön puitteissa opiskelevien, kun kukaan ei vastaa tarvittavista välineistä? (Verkkokysely)

Työkyvyttömyyseläkeläisenä sinun on itse maksettava opintosi, eikä sinulle voida myöntää opintotukea. [Att man som invalidpensionär måste betala för studierna själv och inte kan beviljas studieförmåner.] *(Verkkokysely)*

Iän vuoksi olen väliinputoaja kaikessa, mm. Kelan koulutuksissa/tukitoimissa, eli olen yli 30 v. (Verkkokysely)

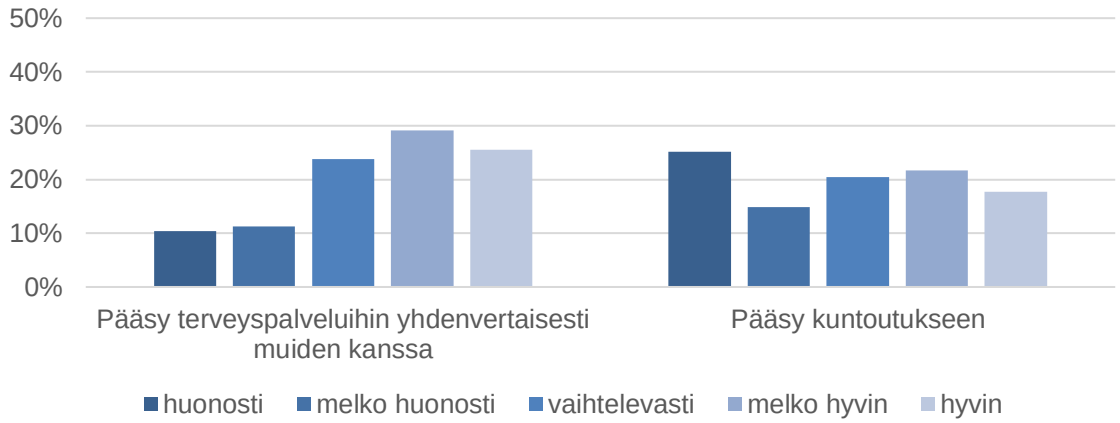
Yhteenveto: *Oikeus koulutukseen ja koulutuksen yhdenvertaisuus toteutuvat vastausten perusteella vaihtelevasti. On huomionarvoista, että niin lähikouluperiaatteen, opiskelun tuen kuin oppilaitosten tekemien kohtuullisten mukautusten koetaan vastausten perusteella toteutuvan enimmäkseen melko hyvin tai hyvin. Sen sijaan yleinen näkemys vammaisten ihmisten yhdenvertaisuuden toteutumisesta koulutuksessa on negatiivisempi. Yhdenvertainen oikeus koulutukseen ei kanna peruskoulun jälkeen samanlaista inklusiivista yhdenvertaisuuden periaatetta kuin peruskoulunpidossa. Oppijat kokevat syrjintää vammaisuuden perusteella aina peruskoulusta elinikäiseen oppimiseen – varhaiskasvatuksesta ei tutkimuksessa kysytty. Koulutuksen yhdenvertaisuuden toteutumisen sattumanvaraisuus näkyy avovastauksissa siinä, kuinka koulutuksen saavutettavuuden osa-alueet (fyysinen ja materiaalinen, pedagoginen, sosiaalinen, psykologinen) sekä raskas byrokratia limittyvät ja kerrostuvat vammaisten ihmisten arjessa. Tämä sattumanvaraisuus kulminoituu siinä, minkälainen valta yksittäisillä toimijoilla asenteine ja tietotaitoine on näiden kokemusten muodostumisessa ja oikeuksien toteutumisessa.*

Politiikkasuositukset: *Inkluusion edistäminen kasvatuksessa ja koulutuksessa vaikuttaa rajoittuvan varhaiskasvatukseen ja oppivelvollisuuden piiriin. Myös oppivelvollisuuden sisällä on suurta heittoa: varhaiskasvatus ja peruskoulu ovat yhtenäistäneet määritelmiätöjä, mutta toisella asteella erittely vammaisuuden perusteella on laillisesti taattu. Koulutuksen saavutettavuus myös oppivelvollisuuden jälkeiseen koulutukseen tulisi taata, se on kaikkien ihmisoikeus. Normatiivisiin kykyolettamuksiin perustuvat ableistiset toimintakulttuurit tulisi purkaa. Kohtuulliset mukautukset ovat osa opetuksen ja oppimisen saavutettavuutta* (universal design for learning) *ja oikeus turvallisen tilan periaatteet tulisi taata kaikille.*

Terveys ja kuntoutus

Kyselyssä kysyttiin, miten pääsy terveydenhuoltoon ja kuntoutukseen toteutuu vastaajien kohdalla ja pyydettiin arvioimaan a) pääsyä terveyspalveluihin yhdenvertaisesti muiden kanssa, sekä b) pääsyä kuntoutukseen. Vastaava kysymys esitettiin myös yleisessä muodossa. Avoimissa kysymyksissä kysyttiin terveydenhuoltoon ja kuntoutukseen pääsyn esteitä ensin henkilökohtaisella ja myöhemmin yleisellä tasolla.

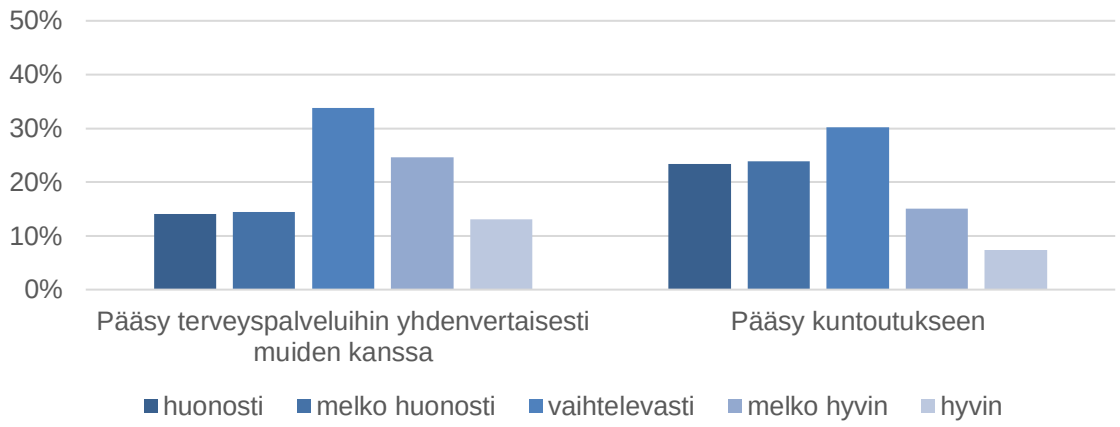
Kuvio 18: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin pääsy terveydenhuoltoon ja kuntoutukseen toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.14)

Taulukko 19: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin pääsy terveydenhuoltoon ja kuntoutukseen toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.14)

Aihealue	huonosti	melko huonosti	vaihtele vasti	melko hyvin	hyvin
Pääsy terveyspalveluihin yhdenvertaisesti muiden kanssa (%, n)	10,4 % (55)	11,2 % (59)	23,8 % 126	29,1 % (154)	25,5 % (135)
Pääsy kuntoutukseen (%, n)	25,2 % (117)	14,9 % (69)	20,5 % (95)	21,7 % (101)	17,7 % (82)

Kuvio 19: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden pääsy terveyspalveluihin ja kuntoutukseen toteutuu Suomessa (kysymys 2.18)

Taulukko 20: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden pääsy terveyspalveluihin ja kuntoutukseen toteutuu Suomessa (kysymys 2.18)

Aihealue	huonosti	melko huonosti	vaihtele vasti	melko hyvin	hyvin
Pääsy terveyspalveluihin yhdenvertaisesti muiden kanssa (%, n)	14,1 % (58)	14,4 % (59)	33,8 % (139)	24,6 % (101)	13,1 % (54)
Pääsy kuntoutukseen (%, n)	23,4 % (88)	23,9 % (90)	30,2 % (114)	15,1 % (57)	7,4 % (28)

Pääsyn terveyspalveluihin yhdenvertaisesti muiden kanssa nähdään toteutuvan verraten hyvin – yhdenvertaista pääsyä terveyspalveluihin käsittelevän kysymyksen tulokset ovat kyselyn toisen, yleisiä näkemyksiä tarkastelevan osan positiivisimmat. Ylipäätään vastaajat

arvioivat, että vaikka pääsy terveyspalveluihin ei useinkaan toteudu hyvin, ei tilanteen ongelmallisuus rajoitu vammaisiin ihmisiin.

Pääsy kuntoutukseen toteutuu sen sijaan sekä vastaajien itsensä kohdalla, että heidän yleisissä näkemyksissänsä huomattavasti huonommin. Valtaosaosa vastaajista kokee kuntoutukseen pääsyn joko toteutuvan huonosti (40 % huonosti/melko huonosti) tai pääsyyn liittyvän epävarmuutta (21 % vaihtelevasti). Huonoiten pääsyn terveydenhuoltoon ja kuntoutukseen koettiin toteutuvan Itä-Suomessa (ks. Liite 3, Taulukko 23 & Taulukko 24).

Tiedon ja julkisten tilojen esteellisyys, avustajapula ja kuljetuspalvelujen toimimattomuus nousivat jälleen esille. Lisäksi vastaajat tarkensivat, ettei vammaisuuteen liittyvät ongelmat tule esiin pääsyvaiheessa, vaan itse palvelun laadussa:

Minua ei kuunnella tai uskota. (Verkkokysely)

Ei uskota, ei ymmärretä, unohdetaan hoitaa asiat, ei ole rahaa hoidattaa asioita yksityisellä, aliarviointi ja lääkärien hanakka johtopäättely siitä mikä minua vaivaa. (Verkkokysely)

Perusterveydenhuollossa ei useinkaan osata tai haluta perehtyä kehitysvammaisen asioihin. (Verkkokysely)

Pääsy kuntoutukseen nousi tärkeäksi kritiikin kohteeksi avoimissa vastauksissa ja haastatteluissa. Byrokraattinen hakuprosessi oli väsyttänyt monia luovuttamiseen asti:

Kuntoutukseen hakeutumisen prosessit ovat niin raskaat, ettei arjessa ole siihen voimavaroja. (Verkkokysely)

Työkyvyttömyyseläkkeellä olevana ei pääse laitoskuntoutukseen kuin kolmen vuoden välein, jos silloinkaan. (Verkkokysely)

En osaa pitää puoliani. Aina tulee hylätty päätös, kun en osaa laatia hakemuksia niin kuin pitää. (Verkkokysely)

Kaikkialle pitää erikseen anoa ja todistaa kerta toisensa jälkeen synnynnäinen, parantumaton kromosomaalinen kehitysvamma: mm. Kelan vammaistuet ja kuntoutus. Pelkkä selonteko toimintakyvystä ei riitä, vaan samaa diagnoosia täytyy todistella eri lapuin vuodesta toiseen, vaikka diagnoosini on pysyvä, eikä tule muuttumaan. (Verkkokysely)

Erityisesti yli 65-vuotiaat vastasivat pääsyn kuntoutukseen olevan huonoa tai kuntoutuksen loppuvan kokonaan eläkeikään tultaessa huolimatta siitä, että kuntoutuksen tarve pysyy samana tai jopa kasvaa. Vastaajat kertoivat pelon tunteista liittyen lähitulevaisuuteen:

Kun jäi eläkkeelle, ja vaikka käsittääkseni kuntoutuksen pitäisi jatkua samalla tavalla, niin kaupungin kuntoutuksessa (…) mä joudun maksamaan joka käynnistä 30 euroa. Ja kun mä saan 35 kertaa vuodessa, (…) niin se tekee mulle 1050 euroa vuodessa ylimäärästä, mitä ei aikaisemmin tullut. Ihan kauhean pienellä eläkkeellä nyt sitten toimeen tulen. (Ikääntyneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Väliinputoajien joukossa on ikääntyneiden vammaisten ihmisten lisäksi muun muassa sosiaalisesti vammaiset ihmiset ja kehitysvammaiset ihmiset (ks. myös Liite 2, Taulukko 24):

Kehitysvammasta kun ei voi kuntoutua, on kuntoutusta vaikea saada muutenkaan. Kehitysvamma yhdistettynä mielenterveyden pulmiin on vaikea kombo ja olen tullut pallotelluksi hoitotahojen välillä. (Verkkokysely)

Myös nuorten haastattelussa tuotiin esiin, että työkykyiseksi kuntoutuminen toimii kriteerinä kuntoutuksen saamiselle. Haastateltavien elämässä tämä oli tuottanut ristiriitaisia tilanteita, joissa arvioidaan toisaalta kuntoutujan tarvetta kuntoutukseen, toisaalta kuntoutumispotentiaalia. Haastateltava pohtiikin, miten työelämään kuntoutumisen kriteeri saattaa johtaa siihen, että kuntoutusta ei myönnetä riittävästi sitä tarvitsevalle henkilölle, jonka kohdalla täysi työkykyisyys ei näyttäydy realistisena tavoitteena. Lisäksi nuoret kritisoivat sitä, että usein kuntoutusta myönnetään lyhyinä jaksoina, mikä esimerkiksi mielenterveysongelmien kanssa kamppailevan ihmisen elämäntilanteessa ei tue kuntoutumista, kun itselle hyödyllisen hoitokontaktin säilyminen on epävarmaan tai onkin yllättäen katkolla.

Mitä mä oon vielä tavallaan tästä Kelan kuntoutustoiminnasta ymmärtänyt, niin siinä on sellainen tasapaino mikä pitää toteutua, että sun pitää olla sopivan hyväkuntoinen, että sä oot kelpoinen palveluihin, ja sitten sun pitää olla sopivan huonokuntoinen, että sä oot kelpoinen palveluihin. (…) Se kuntoutuspalveluiden työelämäsuuntautuneisuus on silleen tavallaan merkittävä, että sulla voi olla huonommat palvelut, vaikka sulla olisi ikään kuin vakavampi haitta jostain vammaista sen takia, että sä et nyt sattumoisin pysty tekemään työtä. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Mulla on ainakin välillä ollut, että mä en ole välttämättä edes tiennyt, että montako niitä kertoja on silloin, kun se on alkanut. Ja sitten se vaan selviää silleen joskus 5 kerran jälkeen siellä, että ai vitsi kun tässä on ollut niin paljon

hyötyä, ja sitten sanotaan, että itse asiassa ensi viikolla onkin sitten vika kerta. Se on niin kun jotenkin niin hölmöä. Tavallaan se säästäisi myös resursseja, jos kuunneltaisiin enemmän sen asiakkaan tarvetta siitä, että just jaetaan [palvelukäynnit] pidemmälle aikavälillä versus se, että sä käyt just joku 6 viikkoa tai 2 kuukautta silleen melkein joka viikko siellä. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Joidenkin tilannetta yksityissektorin palvelut helpottivat, mikäli niihin oli varaa. Julkisella sektorilla hoitoalan henkilökunnan asenne oli palvelujen saavutettavuuden kannalta ratkaisevassa roolissa:

Kesti vuosia, ennen kuin yksityiseen kuulo- ja apuvälipalveluun tuli työntekijä, joka kysyi, miksen ollut saanut lähetettä kuulokuntoutukseen. Hän kirjoitti lähetteen ja ”laittoi asiani kuntoon”, kuten lupasi. Sain lisälaitteet Kelan tukemana ja elämänlaatuni parani huomattavasti. Olisin pärjännyt työelämässä/elämässä paljon paremmin, jos olisin saanut ne jo vuosikymmenen tai kaksi aiemmin. (Verkkokysely)

Mä tiesin jo pari vuotta, että mä oon autisti, mutta mä en vaan ollut mennyt mihinkään tutkimuksiin, ja tuolloinkin meidän piti mennä yksityiselle puolelle, koska julkisella puolella on monen vuoden jono, että pääsee tutkimuksiin. (Vammaisten lasten ryhmähaastattelu)

Asumisyksikössä määräaikaisterveystarkastusten tarpeen seuranta puutteellista. Henkilökunta ei riitä saattamaan lääkärille. Välinpitämättömyyttä esiintyy. (Verkkokysely)

Huolestuttavan moni vastaaja koki, että palveluita on ollut saatavilla entistä vähemmän:

Sairaalan mielestä en ole tarpeeksi huonokuntoinen. He peruivat fysioterapiani, joten oloni on pahentunut. He peruuttivat kaiken kuntoutukseni. Diagnoosini (…) ei ole diagnoosi, josta sairaala tai Kela pitävät. [Sjukhuset tycker inte jag är tillräckligt dålig. De drog in min fysioterapi Så jag har blivit sämre. De drog in all min rehabilitering. Min diagnos (…) är ingen diagnos Sjukhuset eller fpa gillar.] *(Verkkokysely)*

Hyvinvointialue lopettanut lymfaterapian myöntämisen, vaikka se on sairauteni takia välttämätöntä ja lääkäri ja fysioterapeutti antanut lausunnon suosituksesta. Sairastava ajetaan ilmeisesti niin huonoon kuntoon, että on kallis laitospaikka edessä, kun ei pysty asumaan kotona tarvittavien hoitojen puuttuessa. (Verkkokysely)

Myös terveyspalveluiden palvelupisteiden esteellisyys tuotiin esiin palvelun toimivuuteen liittyvänä tekijänä:

Ei-esteettömät tilat ja ”ota vuoronumero” mahdoton, jos ei paikalla fyysisesti ketään, jolta pyytää apua, kun ei näe näytölle. (Verkkokysely)

Terveyspalveluiden jonotusjärjestelmät eivät mahdollista itsenäistä toimintaa näkövammaiselle. Avustajatunnit ja avustajien saatavuus ei riitä kaikkeen. (Verkkokysely)

Moni oli sitä mieltä, että vain taistelemalla voi saada itselleen oikeanlaista palvelua, mikä tarkoittaa sitä, että vastuu terveys- ja kuntoutuspalvelujen toteutumisesta jää vammaisille henkilölle itselleen tai tämän omaisille. Tilanteen haastavuus korostui erityisesti maahanmuuttaneiden vammaisten ihmisten kohdalla, kun esimerkiksi hoitovirheistä valittamiseen ei ollut löytynyt oikeaa kanavaa tai yhteistä kieltä. Valitusmekanismi on myös suomenkielisten vastaajien mukaan äärimmäisen raskas.

Nyt sitten on hirveen vähän sitä apua ja mä tein oikaisuvaatimuksen – joo, ei mennyt läpi. Ja nyt olis pitänyt [valittaa] hallinto-oikeuteen – mä en jaksa enää. Et tunteja on ihan mielettömän vähän, et selviäisi. Koska siitä menee siihen, mitä mulla ei ennen ollut, nii siihen toimintaan sitten. Et se on hirveen raskasta, et kaikki vapaa-aika menee siihen, et mietit niitä ikäviä asioita ja kokoaika kirjotat ylös ja niitä. Et ei haluaisi enää niin kun yhtään lisää. (Ikääntyneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Vanhempien apu välttämätön, ja heidän hakemisen varassa, Käytännössä äiti valitsee, hoitaa kaiken niin kauan kuin jaksaa. (Verkkokysely)

Jos omainen ei hoida asioitani, jää ne hoitamatta tai huonolle hoidolle. (Verkkokysely)

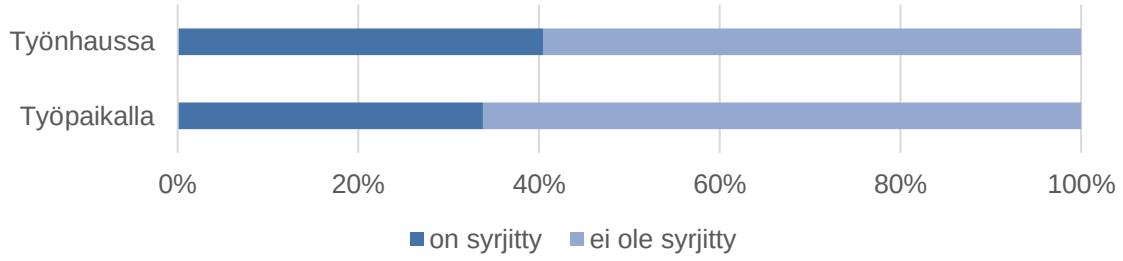
Yhteenveto: *Valtaosaosa vastaajista koki kuntoutukseen pääsyn joko toteutuvan huonosti (40 % huonosti/melko huonosti) tai pääsyyn liittyvän epävarmuutta (21 % vaihtelevasti). Moni vastaajista kokee liiallisen byrokratian, palveluiden esteellisyyden ja korkean henkilökunnan vaihtuvuuden johtaneen siihen, etteivät terveydenhuollon palvelut ja kuntoutus ole olleet riittäviä tai itselle sopivia. Lisäksi moni vastaajista on havainnut hakemuksiensa saavan yhä vähemmän positiivisia päätöksiä.*

Politiikkasuositukset: *Vammaisille kuuluvat samat terveydenhuollon palvelut kuin muillekin ihmisille. Lisäksi vammaisten ihmisten kuuluu saada vamman vuoksi tarvittavat terveydenhuollon erityispalvelut ja kuntoutuspalvelut. Riittävät ja itselle sopivat apuvälineet ovat edellytys itsenäiselle elämälle. Jatkossa resursseja on varattava nykyistä enemmän vammaisten terveydenhuoltoon, kuntoutukseen ja apuvälineisiin. On varmistettava, että ikääntyneilläkin vammaisilla on muiden vammaisten kanssa yhdenvertainen mahdollisuus kuntoutukseen ja apuvälineisiin. Lisäksi on tarvetta terveydenhuollon keskittämisasetuksen velvoittavuuden edistämiselle, jotta harvinaissairaat ja -vammaiset saisivat yhdenmukaisempaa hoitoa, kuntoutusta ja diagnosointia. Kansallisen koordinaation (THL) riittävän rahoituksen varmistaminen ja ylipäätään riittävien resurssien vakiinnuttaminen esimerkiksi yliopistosairaaloiden harvinaissairauksien yksiköille on myös tarpeen.*

Työ ja työllistyminen

Kyselyssä kysyttiin syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana a) työnhaussa ja b) työpaikalla. Lisäksi kysyttiin, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus saada työtä ja tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa toteutuu yleisesti Suomessa. Avoimissa kysymyksissä kysyttiin, millaisia muotoja työpaikkasyrjintä on ottanut, sekä senhetkisiä työllistymiseen ja työssäkäyntiin liittyviä esteitä ja haasteita.

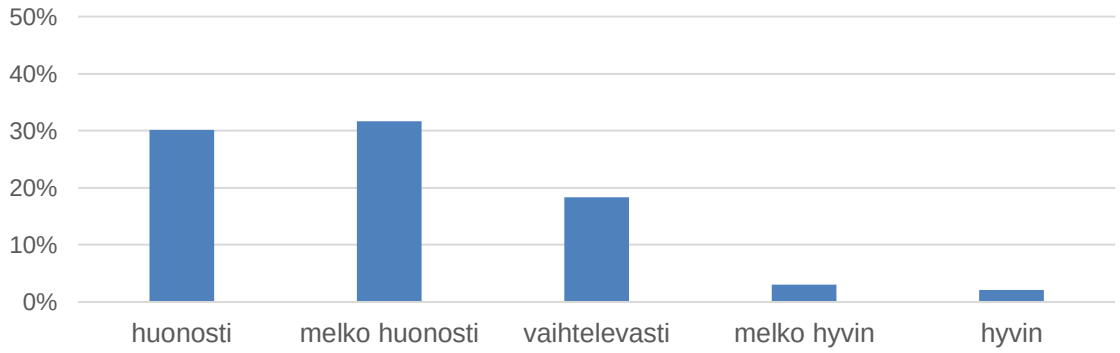
Kuvio 20: Henkilökohtaiset kokemukset työelämässä tapahtuvasta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.16)

Taulukko 21: Henkilökohtaiset kokemukset työelämässä tapahtuvasta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.16)

Aihealue	on syrjitty	ei ole syrjitty
Työnhaussa (%, n)	40,4 % (67)	59,6 % (99)
Työpaikalla (%, n)	33,8 % (68)	66,2 % (133)

Kuvio 21: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus saada työtä ja tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa toteutuu Suomessa (kysymys 2.20)

Taulukko 22: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus saada työtä ja tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa toteutuu Suomessa (kysymys 2.20)

Vastaus	%	n
huonosti	30,1 %	131
melko huonosti	31,7 %	138
vaihtelevasti	18,4 %	80
melko hyvin	3,0 %	13
hyvin	2,1 %	9

Selvityksen tulosten pohjalta voidaan todeta vammaisuuteen perustuvaa syrjintää tapahtuneen niin työnhaussa kuin työpaikalla. Itä-, Keski- ja Pohjois-Suomessa vastaajista puolet tai enemmän oli kokenut syrjintää työnhaussa (ks. Liite 3, Taulukko 25). Lisäksi valtaosa vastaajista, joilla on psyykkinen tai fyysinen vamma, oli kokenut syrjintää työnhaussa (ks. Liite 2, Taulukko 25), ja puolet vastaajista, joilla on psyykkinen vamma, oli kokenut syrjintää myös työpaikalla (ks. Liite 2, Taulukko 26). Avustetusti vastanneet henkilöt olivat kokeneet vähemmän syrjintää työnhaussa ja enemmän työpaikalla.

Edellisessä VANE:n selvityksessä (Hoffrén 2017) työllistymisen ja työnteon oikeuden toteutumisen raportoitiin toteutuvan toimintasuunnitelman osa-alueista kaikista huonoiten. Sekä Yhdenvertaisuusvaltuutetun selvityksen (2016), että Kyröläisen (2020) vammaisten ihmisten työllistymisen rakenteellisia esteitä tarkastelevan selvityksen mukaan työllisyys on edelleen ongelma, huolimatta monen vammaisen ihmisen nykyään korkeasta koulutustasosta. Vastaavia tuloksia on raportoitu myös kuurojen ja viittomakielisten ihmisten kohdalla (Katsui ym. 2021).

Käsillä olevan selvityksen avovastausten perusteella vammaisten ihmisten syrjintä on arkipäivää työnhaussa ja työelämässä. Työnhaussa ilmenevä syrjintä saattoi olla joko suoraa ja näkyvää tai piilotetumpaa ja vaikeammin tunnistettavaa syrjintää. Suora ja näkyvä syrjintä saattoi ilmetä esimerkiksi niin, että työhönottaja sanoi työnhakijalle, että pyörätuoli, opaskoira tai vamma on este työpaikan saannille.

Sanottiin että vammani on este minun ottamiselle töihin. (Verkkokysely)

Ilmoitetaan, että pyörätuoli on este. (Verkkokysely)

En saanut erästä työpaikkaa, koska minulla oli opaskoira. Tämä työpaikka oli sellainen, jonka olisi pitänyt näyttää esimerkkiä vammaisen ihmisen työllistämisestä ja paikan esimies jopa sanoi, että "opaskoira tuo kuraa sisään". (Verkkokysely)

Avovastauksissa syrjintä näyttäytyi suoraa ja näkyvää syrjintää useammin sellaisena syrjintänä, mikä vammaisten työnhakijan täytyi itse päätellä vaikkapa työhaastattelijan käytöksestä. Avovastauksissa kerrottiin myös siitä, että vammaisuuden paljastuminen johti monen kohdalla tavallisesti siihen, ettei vammaista työnhakijaa kutsuttu työhaastatteluun.

Haastatteluissa näkee haastattelijan ilmeestä, että vamman takia ei saa työpaikkaa. (Verkkokysely)

Olen jopa sanonut itse muille kuuroille, että älä kerro työhakemuksessa kuuroudesta, että älä merkitse siihen, että olet kuuro. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

Hain 15-vuoden koulutuksella (kiitettävät arvosanat) ja 24-vuoden työkokemuksella työpaikkaa. Lähetin 69 hakemusta ja jos kirjoitin, että olen pyörätuolissa, niin en saanut kutsua edes haastatteluun. Jos en maininnut pyörätuolia, pääsin haastatteluun, mutta kun näkivät minun olevan pyörätuolissa, en saanut työpaikkaa. (Verkkokysely)

Työnhaussa korostuivat myös epävarmuuden kokemukset. Kun vammainen ihminen ei työllistynyt, hänen oli usein mahdoton tietää, oliko syynä vammaisuus vai joku muu asia, kuten esimerkiksi muita työnhakijoita vähäisempi työkokemus.

On vaikea tietää tai todentaa, johtuuko se, ettei minua kutsuta haastatteluihin vammastani, vai jostakin muusta. (Verkkokysely)

En osaa sanoa olenko kohdannut syrjintää. Työn saanti vammaisena henkilönä tuntuu kuitenkin todella vaikealta korkeakoulututkinnosta huolimatta, kun en ole tehnyt töitä teini-iässä. (Verkkokysely)

Kun vammainen ihminen pääsi työhaastatteluun, hän saattoi joutua altavastaajan rooliin ja todistelemaan kyvykkyyttään sellaisella tavalla, mitä ei-vammaiset työnhakijat eivät joutuneet tekemään (ks. myös Ikävalko 2023). Avovastauksissa kerrottiin myös siitä, että autismikirjon tarpeita ei haluttu huomioida ja rekrytoinnissa oli kohdattu syrjintää.

Joudun kysymään työhaastattelussa, onko tila esteetön ja paljastan vammaisuuteni, [mikä] johtaa automaattisesti altavastaajan rooliin ja pakkotodisteluun kyvykkyydestäni. (Verkkokysely)

Useimmiten kyse on saavuttamattomista tiloista tai omien kykyjen kyseenalaistamisesta. [Oftast handlar det om otillgängliga lokaler, eller ifrågasättande av ens förmåga.] *(Verkkokysely)*

Autismikirjon tarpeita ei haluta toteuttaa. Rekrytoinnissa syrjintää (esim. katsekontakti)... (Verkkokysely)

Avovastauksissa vastaajat kertoivat syrjinnästä ja muusta huonosta kohtelusta, jota he olivat kohdanneet työpaikalla. Kovat kokemukset vaihtelivat välinpitämättömyydestä ja vammaisen työntekijän tarpeiden sivuuttamisesta kiusaamiseen, ja yrityksiin savustaa vammainen työntekijä ulos työpaikalta.

Pomo vei firman työntekijät matkalle, mutta tämä ei koskenut minua, kun olen pyörätuolissa. (Verkkokysely)

Akustiikkalevyjen hankintaa vähäteltiin, jopa pilkattiin. Prosessia venytettiin tahallaan. Työpaikkani on sairaala. (Verkkokysely)

Avovastauksissa kerrottiin myös siitä, että sairautta tai vammaa ja siitä aiheutuvia tarpeita ei aina ymmärretty työyhteisön taholta.

Ei ymmärretä, miten vamma/vammaisuus vaikeuttaa työssä pärjäämistä ja jaksamista. Ei myöskään ymmärretä, että vammaisella henkilöllä on terveydenhuollon ja kuntoutuskäyntejä, joihin pitää päästä, ja jossa pitää käydä myös työpäivän aikana. (Verkkokysely)

Olen sisäilma-altistunut työpaikalla, mutta minua yritettiin saada samoihin tiloihin töihin. Terveessä rakennuksessa ei ollut 'tilaa' minulle. Osa-aikaisuuteni vuoksi on syrjitty, jätetty palavereista pois ja tiedottaminen huonoa. (Verkkokysely)

Jos et ole kuin muut, sinut siirretään syrjään ja savustetaan ulos. Rehellisyys katsotaan huonoksi, jos se tuo epäkohtia esille. Ei mahdollisuuksia olla aistirauhassa, vaan avotilat, vaikka on pyytänyt ja selittänyt. Luullaan, että haluan etuuksia ja olen hankala. Ajatellaan, että yhdenvertaisuus on sama kun "samat säännöt kaikille". (Verkkokysely)

Suomessa viittomakielen tulkkauspalvelun järjestää Kela. Ryhmähaastattelussa ja avovastauksessa kerrottiin siitä, että työntekijä ei ollut saanut viittomakielen tulkkia työhönsä.

Mä oon Kelan kanssa monesti taistellut siitä [tulkkauksesta], se on aikamoinen riski ottaa semmoinen tulkki paikan päälle – jos hän ei ymmärrä mua ollenkaan, nolaanko mä itseni ihan täysin? Niin sitten saattaa perua koko menemisen siitä syystä, jos ei tiedä sitä tulkkia. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

Kela ei huomioi työelämän erikoistarpeita. Tästä on monet henkilöt ja järjestöt kirjelmöineet, mutta Kela ei ole ottanut niitä huomioon. Tääkin uuvuttaa ihmisiä, kun joutuu sitä taistelua käymään. (Kuuroren ryhmähaastattelu)

En saa viittomakielen tulkkia työhöni. (Verkkokysely)

Saavutettavuuden järjestäminen jää usein vammaisen työntekijän vastuulle, mikä koetaan kuormittavaksi:

Kaikki on minun vastuulla. Minun täytyy nähdä vaivaa, että siitä tilanteesta tulee saavutettava, vaikka siellä ne muut kuulevatkin tarvitsee sitä tulkkausta. Mutta mä olen aina se, kenen vastuulla on organisoida ja järjestää ne asiat. Yhteiskunta sysää sen vastuun kuuroille, että hoitakaa te se tulkkaus sinne ja järjestäkää. Kyllä tämmöinen asia kuormittaa ihan todella paljon, kun on kuulevien parissa töissä. (Kuurojen ryhmähaastattelu)

Avovastauksissa kerrottiin erilaisista tilanteista, joissa vammainen työntekijä oli tullut irtisanotuksi epäasiallisin tai laittomin perustein.

Työnantaja ei halunnut jatkaa työsuhdetta, ei suostunut osa-aikaiseen työaikaan saatuaan tietää sairaudestani. (Verkkokysely)

Terveysalalla merkittävässä asemassa toimiva työnantajani irtisanoi minut tuotannollisin ja taloudellisin perustein, mutta todellinen syy oli sairauteni/ vammaisuuteni sekä ikäni. Kuvio toteutettiin niin ovelasti, etten pystynyt mitenkään todistamaan laitonta irtisanomista. (Verkkokysely)

Kohtuullisena mukautuksena 15 vuotta toiminut etätyö evättiin, jouduin jäämään sairauslomalle/täydelle eläkkeelle. Työnantaja on irtisanonut minut pitkän sairausloman perusteella, vaikka sairausloma on johtunut kohtuullisen mukautuksen epäämisestä. Kyseessä on korkeakoulu, jossa olen tehnyt etätyöhön sopivia asiantuntijatehtäviä, en asiakaspalvelutehtäviä. (Verkkokysely)

Avovastauksissa oli myös kaksi myönteistä esimerkkiä, joissa vammaiset eivät olleet kohdanneet syrjintää työhönotossa tai työelämässä.

En ole kohdannut. Avoimuus on jopa avannut ovia. (Verkkokysely)

Olen yrittäjä. Alallani osaaja. (Verkkokysely)

Nuorten ryhmähaastattelussa työ ja työllistyminen keskustelutti paljon. Haastateltavilla oli toisaalta positiivisia kokemuksia työllistymistä edistävistä palveluista, toisaalta nuoret pohtivat sitä, määrittääkö kokotyökykyisyyden ideaali edelleen työelämäosallisuutta. Tämä ideaali vastasi nuorten mielestä huonosti omaa kokemusta voinnin ja voimavarojen ja tätä myötä tuen tarpeiden aaltoilusta. Nuoret keskustelivatkin kriittisesti siitä, että tuki- ja palvelujärjestelmät tuntuvat huonosti toimivan vaihtelevissa elämäntilanteissa, ja peräänkuuluttivat joustoa sekä työelämältä että tukijärjestelmiltä.

No sitten sitä [palvelua] päätettiin hakea ja kokeilla ja sain sen ja se oli hyvä palvelu ja se oli siis ammatillinen kuntoutusselvitys. Sen jälkeen työllistymistä edistävää ammatillista kuntoutusta tarjottiin mulle sen selvityksen pohjalta ja sekin oli sopiva palvelu. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Jos mut sitten läheisen kuoleman jälkeen lasketaan yrittäjäksi, niin mulla ymmärtääkseni ei sitten ole taas oikeutta tällaisiin perinteisiin työllistymistä edistäviin palveluihin. Siinä mielessä vaikka mä en työskentelisi siellä firmassa, niin se [läheisen yrityksestä osakkeiden] omistus ikään kuin tuo sellaisen yrittäjän

statuksen, mikä sitten voi estää mua saamasta vaikka näitä soviteltuja päivärahoja tai sitten palkkatukea tai tällaista. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Musta tuntuu, että silti mulle itselle yliopisto-opiskelu on kaikesta tästä huolimatta todella paljon saavutettavampaa kun työelämä, koska täällä on niin paljon mahdollisuutta aikataulujoustoihin. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Avovastauksissa kerrottiin myös siitä, että vastaajalle maksettiin samasta työstä muita huonompaa palkkaa.

Opaskoiraa syrjitty, huonompaa palkkaa kuin näkevä samassa työssä, työtovereiden "käsillä puhumista". (Verkkokysely)

Minulle annettiin helpompia tehtäviä, vaikka älykkyysosamääräni ei ole alentunut. Alhaisempi palkka samasta työstä, jota kollegani tekivät. Eräässä työpaikassa esiintyi kiusaamista. [Jag fick lättare uppgifter trots att jag inte har nedsatt intelligens. Lägre lön för samma arbete som mina kollegor gjorde. På en arbetsplats var det mobbing.] *(Verkkokysely)*

Kehitysvammaisille ihmisille suunnatuissa työ- ja päivätoiminnan palvelukäytännöissä jäljitellään palkkatyöläisyyttä, mutta kyseessä ei ole työsuhde, mikä ilmenee esimerkiksi niin, ettei työtoiminnassa tehdystä työstä makseta palkkaa. Tämä nousi esiin verkkokyselyn avovastauksissa. Kehitysvammaisille ihmisille maksettava työosuusrahan alhaisuus nousi esiin myös ryhmähaastattelussa, jossa tämä nähtiin sekä toimeentulon kysymyksenä että työpanoksen arvostukseen liittyvänä kysymyksenä.

En ole työelämässä, vaan päivätoiminnassa kehitysvammaisten toimintakeskuksessa. (Verkkokysely)

Vaikka [tai koska] työpaikkani on työtoimintaan järjestettyä ja siitä maksetaan vain ahkeruusraha, tulisi minun istua työpisteessäni kuin tatti ja tehdä töitä. Ja työtoimintapaikkani teki yli 380 € voiton viime vuonna. (Verkkokysely)

Työosuusraha on niin helvatin pi-e-ni. (…) No mä oon tossa [lähikaupungissa] niin, [kaupunginosassa] niin siellä pitää käydä tekee töitä 8 eurolla. (Kehitysvammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Avovastauksissa korostui näkemys, jonka mukaan kehitysvammaisten ihmisten oli lähes mahdotonta työllistyä avoimille työmarkkinoille (ks. myös Kyröläinen 2020; Mustonen 2022).

Työ- päivätoiminta näyttäytyikin avovastauksissa kehitysvammaisten nuorten kohdalla lähes ainoana uravaihtoehtona.

Pojastani tuli eläkeläinen jo 16-vuotiaana, eikä häntä pidetä yhteiskunnassa työkykyisenä. On ollut mukana päivätoiminnassa opiskelujen päätyttyä. Työkykyä olisi (helpot, fyysiset työtehtävät), jos työ olisi sellaista, jota voisi tehdä yhdessä toisen työntekijän tai ohjaajan kanssa. Mutta tämä tulee tuskin koskaan onnistumaan. (Verkkokysely)

Ammattitutkinto on vuosien takaa, heti valmistuttua suoraan toimintakeskukseen, kenenkään edes yrittämättä työllistämistä. Helpointa, kun työnohjaajia aivan liian vähän. Pystyisi kuitenkin tekemään ohjattuna erittäin hyvin kiinteistöhuollon 'käsitöitä', kuten haravointia, osasilppuria, lumenluontia jne. (Verkkokysely)

Minua ei ole syrjitty, mutta työpaikkojen löytäminen työkeskuksessa työskentelevälle ei ole helppoa, ja työtehtävät näyttävät olevan lähinnä siivoamista. Haluaisin työskennellä monipuolisissa tehtävissä. [Jag har inte blivit diskriminerad men att hitta arbetsplatser för en som jobbar på arbetsverksamhet på arbetscentral är inte lätt och arbetsuppgifterna tycks vara mest städning. Jag önskar att få jobba med mångsidiga arbetsuppgifter] *(Verkkokysely)*

Edellä esitetyn listan viimeinen vastaus poikkeaa muista vastauksista siinä, että vammainen ihminen näyttäisi vastanneen kysymykseen itse eikä avustettuna. Vastauksessa on kiinnostavaa myös se, että vastaaja aloittaa sanomalla, ettei häntä ole syrjitty, vaikka vastaajan kuvaama tilanne näyttää syrjinnältä.

Kaiken kaikkiaan kehitysvammaisille ihmisille suunnattuun työ- ja päivätoimintaan liittyvissä avovastauksissa korostui vaikutusmahdollisuuksien vähäisyys.

Olen töissä [päivätoimintaa järjestävässä yksikössä], joka on kuntouttavaa työtoimintaa. Haluaisin olla töissä siellä 5 päivänä viikossa, mutta saan olla vain 4 päivänä, koska meitä on siellä paljon ja tilat ei riittäisi, tai sitten jos olisin viitenä päivänä, niin joku muu ei pääsisi sinne. (Verkkokysely)

En pääse tuttuun ja turvalliseen, pieneen ja yksityiseen päivätoimintaan, vaan [hyvinvointialueen] sossu haluaa julkiselle puolelle rahaa ja mainetta omaan pussiin. (Verkkokysely)

Ei ole päässyt palkalliseen tai edes toimintarahaan työpaikalla. (Verkkokysely)

Edellä esitetyn listan viimeisessä avovastauksessa näkyy hyvin työ- ja päivätoiminnan käsitteiden sekavuus ja puhumisen tapojen ristiriitaisuus, jota on vaikea selkeyttää

kenellekään, saati selkokielistää (Hakala 2022). Vastaaja käyttää sanaa työpaikka, mikä on ymmärrettävää, koska hän luultavasti tekee siellä työtä. Kyseessä on kuitenkin kehitysvammaisille suunnattu palvelu, josta ei makseta palkkaa. Tässä tapauksessa vastaajalle ei ole ilmeisesti maksettu edes niin sanottua ahkeruusrahaa.

Yhteenveto: *Monien vammaisten ihmisten kohdalla oikeus työhön yhdenvertaisesti muiden kanssa ei toteudu tällä hetkellä. Vastaajista noin 40 prosenttia oli kokenut syrjintää työnhaussa viimeisen 12 kuukauden aikana. Vastaavasti syrjinnästä työpaikallaan viimeisen 12 kuukauden aikana raportoi 34 prosenttia vastaajista. Yli 60 prosenttia vastaajista arvioi, että vammaisten oikeus saada ja tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa toteutui Suomessa huonosti tai melko huonosti. Avovastausten perusteella kehitysvammaisten ihmisten oli lähes mahdotonta työllistyä avoimille työmarkkinoille. Kehitysvammaisille ihmisille suunnatun työtoiminnan ongelmaksi nähtiin erityisesti työosuusrahan alhaisuus.*

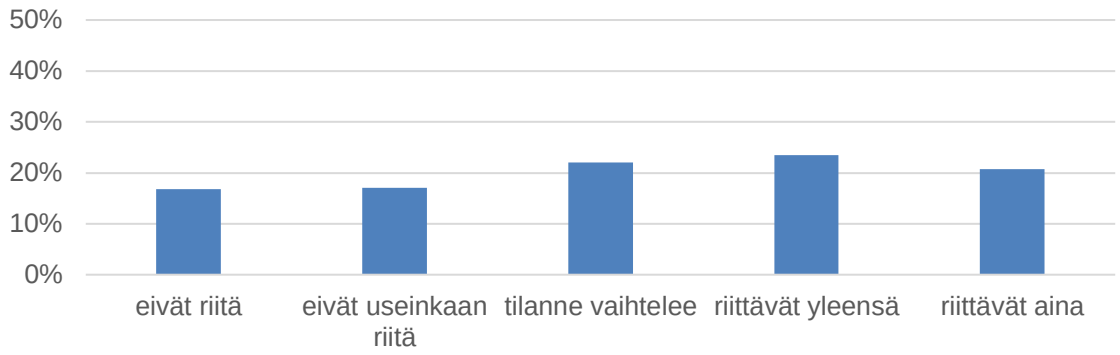
Politiikkasuositukset: *Monet vammaiset ihmiset kohtaavat syrjintää sekä työnhaussa että työpaikoilla. Tilanne ei ole muuttunut paremmaksi, vaan on säilynyt ennallaan jo vuosikymmenten ajan. Enää ei voida ajatella, että vammaisten työllistymistä voitaisiin merkittävästi parantaa vain erilaisilla projekteilla ja tiedotuskampanjoilla, vaan tarvitaan myös rakenteellisia uudistuksia. On myös tarve käynnistää selvitys vammaisten työntekijöiden kokemasta syrjinnästä työpaikoilla.*

Riittävä elintaso ja sosiaaliturva

Kyselyssä kysyttiin, miten vastaajien tulot riittävät elämiseen. Kysyttiin myös, ovatko vastaajat hakeneet ja kuinka usein he ovat hakeneet toimeentulotukea viimeisten 12 kuukauden aikana. Lisäksi kysyttiin, kuinka hyvin vastaajien mielestä vammaisten ihmisten oikeus riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan toteutuu yleisesti Suomessa. Avoimissa kysymyksissä kysyttiin, millaisia esteitä ja puutteita liittyy tällä hetkellä riittävän elintason ja sosiaaliturvan saavuttamiseen ensin henkilökohtaisella ja myöhemmin yleisellä tasolla.

Osa-alueen kysymykset ovat kytköksissä edelliseen, Työ ja työllistyminen -osa-alueeseen.

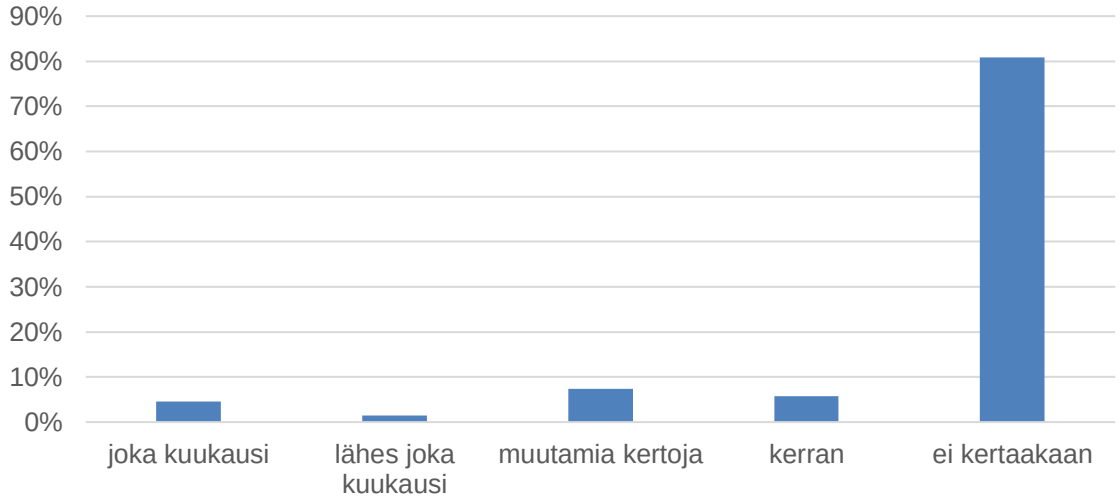
Kuvio 22: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, riittävätkö käytettävissä olevat tulot lähtökohtaisesti elämiseen (kysymys 1.18)

Taulukko 23: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, riittävätkö käytettävissä olevat tulot lähtökohtaisesti elämiseen (kysymys 1.18)

Vastaus	%	n
eivät riitä	16,8 %	91
eivät useinkaan riitä	17,0 %	92
tilanne vaihtelee	22,0 %	119
riittävät yleensä	23,5 %	127
riittävät aina	20,7 %	112

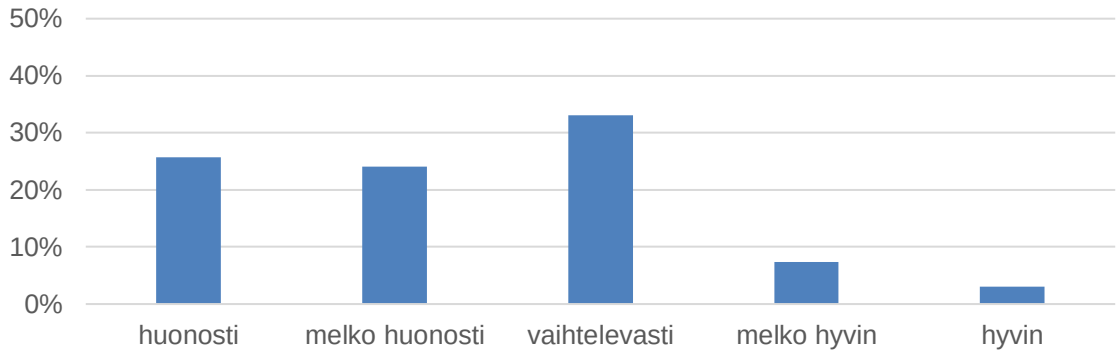
Kuvio 23: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka monesti toimeentuloa on jouduttu hakemaan viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.19)

Taulukko 24: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka monesti toimeentuloa on jouduttu hakemaan viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.19)

Vastaus	%	n
joka kuukausi	4,6 %	25
lähes joka kuukausi	1,5 %	8
muutamia kertoja	7,4 %	40
kerran	5,7 %	31
ei kertaakaan	80,8 %	437

Kuvio 24: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan toteutuu Suomessa (kysymys 2.22)

Taulukko 25: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan toteutuu Suomessa (kysymys 2.22)

Vastaus	%	n
huonosti	25,7 %	112
melko huonosti	24,1 %	105
vaihtelevasti	33,1 %	144
melko hyvin	7,4 %	32
hyvin	3,0 %	13

Kyselyn vastaajista lähes joka viides oli hakenut toimeentulotukea viimeisten 12 kuukauden aikana. Koko väestöstä vain vajaa 8 prosenttia sai toimeentulotukea vuonna 2021 (Tuomiaho & Kiuru 2022). Lisäksi, kuten on jo todettu, on kyselyn vastaajakunta oletettavasti keskimääräistä paremmin toimeentulevia vammaisia ihmisiä.

Kyselyn vastauksissa alueelliset erot ovat suhteellisen pieniä, kuitenkin keskimäärin huonoiten tulot riittävät Itä-Suomessa (ks. Liite 3, Taulukko 27) ja Itä-, Pohjois- ja Etelä-

Suomessa on toimeentulotukea haettu useimmin (ks. Liite 3, Taulukko 28). Vastaajat, joilla on psyykkinen vamma, kertovat tulojen riittävän huonoiten (ks. Liite 2, Taulukko 27). He olivat myös hakeneet vastaajista useimmin toimeentulotukea (ks. Liite 2, Taulukko 28) – vastaajista, joilla on psyykkinen vamma (n = 56) vain 57 prosenttia ei ollut hakenut toimeentulotukea viimeisten 12 kuukauden aikana. Ikäryhmistä 35–54-vuotiaat vastaajat, kertoivat tulojen riittävä huonoiten ja olivat hakeneet eniten toimeentulotukea. Työssäkäyvistä vastaajista (n = 126) vain 34,1 prosenttia vastasi tulojen riittävän aina. Työttömistä vastaajista (n = 33) 42 prosenttia vastasi, etteivät tulot riitä.

Huomionarvoista on myös se, että siinä, missä valtaväestön täystyöllisyysaste on Suomessa ollut nousussa 1990-luvun loppupuolelta asti, on syytä olettaa, ettei vammaisten ihmisten täystyöllisyysluvut ole nousseet samassa suhteessa. Näkövammarekisterin vuosikirjan 2021 (Tolkkinen 2022) mukaan kun koko väestön työllisyysaste on noussut jo selvästi yli 72 prossentin, näkövammaisten ihmisten täystyöllisyysosuus on vuodesta 2018 pysynyt noin 25 prosentissa, ja kun lasketaan yhteen näkövammaiset täystyölliset ja osittain työlliset ihmiset, yltää näkövammaisten ihmisten työllisyys vain 61 prosentin tasoon koko väestöön nähden.

Riittämätön taloudellinen tuki ja vammaisuuteen liittyvät lisäkustannukset nousivat monen vastaajan kannalta keskeisiksi haasteiksi. Erityisen hankalan tilanteesta on tehnyt inflaatio.

Lapsen vammaistuki, vaikka olisi ylin, ei riitä edes lääkekustannuksiin, sairaala yms. kuluista puhumattakaan. (Verkkokysely)

Vammaisilla on keskimäärin enemmän välttämättömiä kustannuksia, joihin muutenkin matala sosiaaliturva ei riitä. Vain työ takaa elämiseen riittävän toimeentulon. (Verkkokysely)

Joudun hankkimaan osan vaipoistani itse (eivät kuulu hoitotarvikejakelun kilpailutetulle listalle), nämä ovat todella kalliita! (Verkkokysely)

Aivovammaiset vastaajat kertovat heidän olevan väliinputoajia, joille ei vammaisetuuksia myönnetä:

Sairauseläkettä ei myönnetä (aivovamma), työhön tai kouluun en ole vammautumisen jälkeen pystynyt, 7 vuotta jo jatkunut. Ei mahdollisuutta lisätä tulojani työkyvyttömänä, vain työttömyyskorvaus [vajaa 600] €/kk tulee tilille. En ole oikeutettu eläkeläisen alennuksiin yms., kun 7 v sairaslomalla, mutta eläkettä ei myönnetä useista hauista huolimatta. Aivovammaisia syrjitään rajusti muihin vammaisiinkin verrattuna. (Verkkokysely)

Tukien saamista edeltää monen vastaajan mielestä monimutkainen ja byrokraattinen prosessi:

Vaikea saada tukea ja monimutkainen hakuprosessi ja aina tarvitsisi osata tehdä valitus. (Verkkokysely)

Minä olen työkyvytön, koska autismiini liittyvä syrjintä on aiheuttanut posttraumaattisen stressioireyhtymän ja olen lisäksi masentunut. Ne halutaan ensin pois ja sitten vasta katsotaan, saanko mukautuksia. En kuulu TE-toimistoon, en enää saa kuntoutustukea (sain 6 vuotta), enkä saa työttömyystukea koska olen sairaslomalla/työkyvytön ja vastuu ei ole heidän. Putoan kaikkien asioiden väliin ja joudun 1 kk kerrallaan hakemaan toimeentulotukea. (Verkkokysely)

Samalla nousee esiin, kuinka köyhyys on monelle vastaajista yhteinen kokemus (ks. myös Pohjalainen 2021):

Raha ei riitä. Hävikkiruokajonossa jo käyty. Tosin kukaan ei elä levitteillä ja yhdellä kanapaketilla tai lihapullilla. Diakoniatyön kautta sain pari kertaa tilapäisesti apua. (Verkkokysely)

Pieni eläke, joka ei riitä edes asuinkustannuksiin. Ilman toimeentulotukea, minulla ei olisi puhelinta, televisiota, nettiä. Kuljetuspalveluiden omavastuu on 60 e/kk:ssa. Se on iso raha minulle. Mielestäni omavastuun saisi ottaa kokonaan pois. Ruoka on kallistunut ja joutuu katsomaan tarkasti, mitä ostaa. Vaatteita pystyy ostamaan vain kirpputorilta tai kiinalaisista kaupoista. (Verkkokysely)

Vammainen EI VOI kyetä mitenkään harrastamaan YHTÄÄN mitään, koska kaikki raha mitä saa, menee elinkustannuksiin (…) Työkyvyttömyyseläkkeen pitäisi olla vähintään 1200 €/kk vammaisille, jotta heillä olisi mahdollisuus elää edes jonkin sortin elämää; 700 € hukkuu heti kaikkiin pakollisiin kustannuksiin, kun ja jos elät asumisyksikössä. (Verkkokysely)

Kehitysvammaiset ihmiset toivat keskustelussa esiin, miten pieni heidän saamansa työosuusraha on, ja kuinka vähän siitä jää heille itselle käytettäväksi. Joillekin kehitysvammaisille ihmisille edunvalvoja on portinvartija, joka rajoittaa itsemääräämisoikeutta ja rahankäyttöä. Lisäksi edunvalvontaa koskevassa keskustelussa nousi myös esiin, että edunvalvonnan seurauksena henkilöllä itsellä ei välttämättä ole käsitystä omasta rahatilanteestaan.

Tutkija: Niin, saako kysyä, että maksatko sä siitä 8 eurosta esimerkiksi lounasta?

Haastateltava: Joo. Ja kahvit. Oliko se 6 euroo, kahvi 1,60.

Tutkija: Eli sulle jää 40 senttiä. (Kehitysvammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Itseasias mun äiti on mun oma valvoja ja se on hyvin, hyvin tarkka. Mä en ees saa pientä rahaakaan itselleni, kun äiti luulee, et mie käyttäisin ne karkkiin. Se ei osaa luottaa, et mie käyttäisin sitä jonnekin muuhun. (Kehitysvammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Yksi keskeisistä selviytymiskeinoista on omaisten apu. Nuorten ryhmähaastattelussa tuotiin esiin, että tuen tasoista on tulkittavissa, että järjestelmä perustuu oletukselle, että läheiset toimivat myös toimeentulon kohdalla tukijärjestelmää paikkaavana turvaverkkona. Riittämätön elintaso ja sosiaaliturva koetaan raskaaksi.

Jotenkin sellainen oletus, että lähiverkostojenkin pitää tukea vammaista henkilöä myös toimeentulossa. Jos on vaikka yksin asuva tai olisi 2 vammaista henkilöä [pariskunta] samassa taloudessa, niin kyllä se olisi varmasti aika kova paikka. (Vammaisten nuorten ryhmähaastattelu)

Vanhempani auttavat taloudellisesti. (Verkkokysely)

Äiti on hakenut töitä, mutta ei voi tehdä vuorotyötä meidän vuoksi. Hän on totaaliyksinhuoltajana. Tarvitsemme aamuihin ja iltapäivään tukea ja ohjausta. (Verkkokysely)

Olemme eläneet lähes täysin puolisoni tulojen varassa, koska omani menevät lääkkeisiin ja muihin sairauskuluihin, tämä on rankkaa. (Verkkokysely)

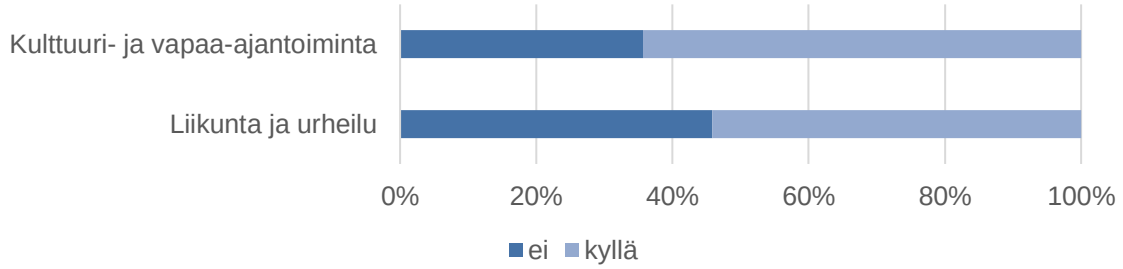
Yhteenveto: *Köyhyys on monelle vastaajista yhteinen kokemus, jolla voi olla huomattavan negatiivinen vaikutus mielenterveyteen. Huolimatta siitä, että kyselyn vastaajakunta on oletettavasti keskimääräistä paremmin toimeentulevia vammaisia ihmisiä, kyselyn vastaajista 19 prosenttia oli hakenut toimeentulotukea viimeisten 12 kuukauden aikana. Lisäksi kyselyn työssäkäyvistä vastaajista vain 34 prosenttia vastasi tulojen riittävän aina ja työttömistä vastaajista jopa 42 prosenttia vastasi, etteivät tulot lähtökohtaisesti riitä elämiseen. Riittämätön taloudellinen tuki ja vammaisuuteen liittyvät lisäkustannukset ovat monen vastaajan kannalta keskeisiä haasteita.*

Politiikkasuositukset: *Vammaisten ihmisten köyhyyttä voidaan parhaiten torjua edistämällä heidän työllistymistänsä. Tämä ei saa kuitenkaan merkitä sitä, että vammaisten ihmisten sosiaaliturvasta leikataan. Vammaisista ihmisistä monet elävät jo nyt köyhyydessä tai sinnittelevät köyhyysrajan tuntumassa. Yhtä tärkeää kuin työllisyyden edistäminen, on sen varmistaminen, että myös väliinputoajille voidaan tarjota riittävä elintaso ja mahdollisuus elää omannäköistä elämää. Huomioon tulee ottaa myös vammaisuuteen liittyvät kulut. Riittävän elintason ja sosiaaliturvan takaamiseksi tuista ja vammaisetuuksista ei tule leikata. Sen sijaan tukia olisi syytä korottaa.*

Kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoiminta ja urheilu

Kyselyssä kysyttiin, pystyvätkö vastaajat a) osallistumaan heitä kiinnostavaan kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan ja b) harrastamaan heille mielekästä urheilua ja liikuntaa. Lisäksi pyydettiin arvioimaan, kuinka hyvin vammaisten ihmisten oikeus osallistua kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun toteutuu yleisesti Suomessa a) oikeutena osallistua kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan, b) oikeutena osallistua liikuntaan ja urheiluun ja c) oikeutena kulttuuri- ja kieli-identiteetin tukeen yhdenvertaisesti muiden kanssa. Avoimissa kysymyksissä kysyttiin, millaisia esteitä ja puutteita liittyy tällä hetkellä kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun osallistumiseen, ensin henkilökohtaisella ja myöhemmin yleisellä tasolla.

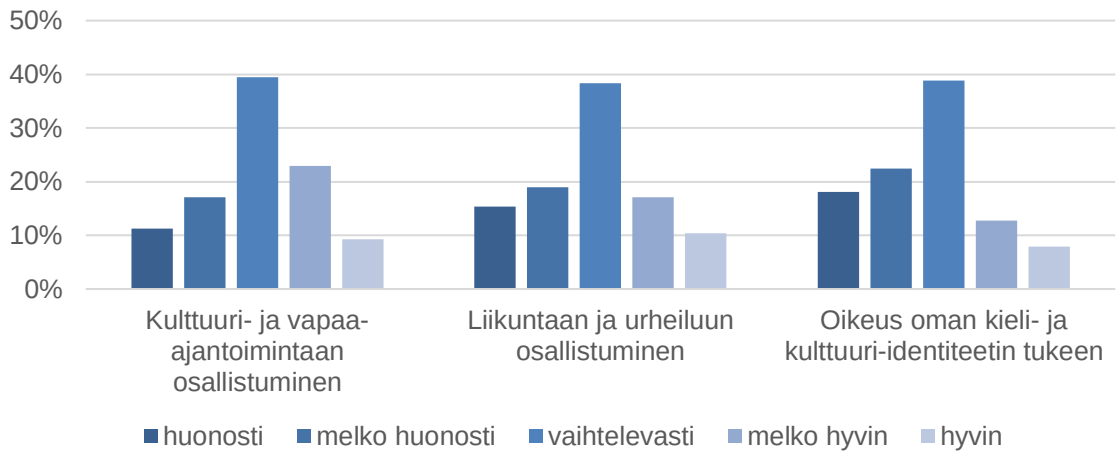
Kuvio 25: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, toteutuuko oikeus osallistua kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan ja liikuntaan omassa arjessa (kysymys 1.21)

Taulukko 26: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, toteutuuko oikeus osallistua kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan ja liikuntaan omassa arjessa (kysymys 1.21)

Aihealue	ei	kyllä
Kulttuuri- ja vapaa-ajantoiminta (%, n)	35,7 % (178)	64,3 % (321)
Liikunta ja urheilu (%, n)	45,9 % (220)	54,1 % (259)

Kuvio 26: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus osallistua kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun toteutuu Suomessa (kysymys 2.24)

Taulukko 27: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus osallistua kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun toteutuu Suomessa (kysymys 2.24)

Aihealue	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan osallistuminen (%, n)	11,2 % (46)	17,1 % (70)	39,5 % (162)	22,9 % (94)	9,3 % (38)
Liikuntaan ja urheiluun osallistuminen (%, n)	15,3 % (60)	18,9 % (74)	38,3 % (150)	17,1 % (67)	10,4 % (41)
Oikeus kulttuuri- ja kieli-identiteetin tukeen yhdenvertaisesti muiden kanssa (%, n)	18,1 % (55)	22,4 % (68)	38,8 % (118)	12,8 % (39)	7,9 % (24)

Kyselyn vastaajista 36 prosenttia ei voi osallistua haluamallaan tavalla kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan ja 46 prosenttia vastaajista ei pystynyt harrastamaan itselleen mielekästä

liikuntaa ja urheilua. Yleisellä tasolla osallistumisen vapaa-aja toimintaan ja urheiluun arvioidaan toteutuvan huonosti tai vaihtelevasti. Osallistumismahdollisuuksien vaihtelevuus näkyy muun muassa vastaajaryhmien välisinä eroina, kun tuloksia tarkastellaan vammaryhmien perusteella: vastaajista, joilla on sosiaalinen vamma, valtaosa ei voi osallistua itsellensä mieleiseen kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan (ks. Liite 2, Taulukko 29) ja mielekästä liikuntaa ei voinut harrastaa valtaosa vastaajista, joilla on fyysinen, sosiaalinen tai psyykkinen vamma (ks. Liite 2, Taulukko 30).

Pohjois-Suomessa vastattiin kiinnostavaan kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan voitavan osallistua huonoiten (ks. Liite 3, Taulukko 29) ja Itä- ja Etelä-Suomessa valtaosa vastasi, ettei voinut harrastaa itselleen mielekästä liikuntaa ja urheilua (ks. Liite 3, Taulukko 30). Heikoiten oikeus osallistua kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja liikuntaan toteutuu alle 17-vuotiaiden vastaajien kohdalla. Itseä kiinnostavaan kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan ei pysty osallistumaan alle 13-vuotiaista vastaajista (n = 23) 57 prosenttia ja 13–16 vuotiaista vastaajista (n = 22) 55 prosenttia. Mielekästä liikuntaa ja urheilua ei pysty harrastamaan alle 13-vuotiaista vastaajista 78 prosenttia ja 13–16 vuotiaista vastaajista 64 prosenttia.

Kyselyyn vastanneiden alle 17-vuotiaiden osallistuminen liikuntaharrastamiseen on alhaisempi, kun ei-vammaisilla ikätovereilla (ks. myös Hakaniemi ym. 2019). 13–24-vuotiaiden koululaisten tai opiskelijoiden osallistumista liikuntaharrastuksiin ja urheiluun voi vertailla THL:n kouluterveyskyselyn (2023) yläkoulun 8. ja 9. luokkien, lukion, sekä ammatillisten oppilaitosten 1. ja 2. vuoden oppilaiden liikuntaharrastuksiin ja urheiluun vapaa-ajalla. 8. ja 9. luokkalaisista 75 prosenttia harrastaa liikuntaa omatoimisesti vapaa-ajallaan vähintään viikoittain, 50 prosenttia ohjatusti, kun taas tämän kyselyn 13–16-vuotiaista vammaisista koululaisista (n = 21) vain 38 prosenttia vastasi voivansa harrastaa itselleen mielekästä liikuntaa. Lukiolaisista 78 prosenttia (39 % ohjatusti) ja ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevista oppilaista 68 prosenttia (24,1 % ohjatusti) harrastaa liikuntaa omatoimisesti vapaa-ajallaan vähintään viikoittain. Tämän kyselyn 17–24-vuotiaista vammaisista koululaisista ja opiskelijoista (n = 22) 73 prosenttia vastasi pystyvänsä harrastamaan itselleen mielekästä liikuntaa. On huomattava, että THL:n kysymyksissä tarkastellaan sitä, kuinka usein toimintaan on osallistuttu ja eritellään ohjattu ja itsenäinen osallistuminen, kun taas tässä kyselyssä on kysytty enemmänkin mahdollisuutta osallistua ja jää epäselväksi, kuinka toistuvasta liikunnasta kyselyn vastaajat ovat puhuneet. Lisäksi huomionarvoista on se, että kun tarkastellaan opiskelijoiden sijaan kaikkia 17–24-vuotiaita, vain 55 prosenttia vastaa pystyvänsä harrastamaan itselleen mielekästä liikuntaa.

Kaikissa yli 24-vuotiaiden ikäryhmissä vähintään puolet vastaajista koki pystyvänsä harrastamaan itselleen mielekästä liikuntaa ja positiivisin tilanne on 25–34- (62 % pystyy), 55–65 (65 %) ja yli 75-vuotiaiden (65 %) kohdalla. Vaikka kysymyksenasettelu on erilainen, antaa osviittaa erosta väestöön yleensä vuoden 2017 vapaa-aikatutkimuksen tulokset, joiden mukaan 70 prosenttia suomalaisista aikuisista harrasti liikuntaa vähintään muutaman kerran viikossa (Pirnes 2021).

Avoimissa vastauksissa esiin tuodut syyt vähäiselle osallistumiselle vaihtelivat. Osalle vastaajista esteeksi oli muodostunut tarpeita vastaavan harrastusmahdollisuuden puuttuminen. Liikuntaharrastuksen kyseessä ollessa tällä saatettiin viitata erityisharrastusryhmien vähäiseen tarjontaan tai liikuntatilojen esteellisyyteen, toisaalta

omassa voinnissa tapahtuvat muutokset saattoivat olla este säännölliseen ryhmämuotoiseen liikuntaharrastukseen osallistumiseen. Erityisesti näkövammaiset ihmiset korostivat, kuinka huononäköisyys tai sokeus rajoittaa liikuntaa. Osalle näkövammaisista vastaajista liikunnan harrastaminen oli mahdotonta esteettömien ja turvallisten harrastusympäristöjen puuttumisen vuoksi.

Kerhoihin ei oteta kehitysvammaisia lapsia. (Verkkokysely)

Vaikea löytää vammakohtaista liikuntaa. Kipu vaihtelee, ja siksi on vaikea löytää jotain, jota voi tehdä säännöllisesti. [Svårt att hitta funktionsvariationsanpassad träning. Värken varierar och därför är det svårt att hitta något som man kan hålla på med regelbundet.] *(Verkkokysely)*

On paljon saavutettavuus ja esteettömyysesteitä. Mutta jos osallistun, olen tietoinen niistä ja hoidan saavutettavuuden ja esteettömyyden omin neuvoin, jos se mitenkään on mahdollista. On myös sellaista kulttuuriin osallistumista, joissa vammaisuus ei näy, kun siitä ei haluta tehdä kynnyskysymystä. Yksi osallistuja ja vaikuttaja muiden joukossa. Liikunta sen sijaan on täysin mahdotonta sokealle. Ei ole paikkoja, joihin itsenäisesti pääsisi toteuttamaan liikuntaa. Pitäisi olla aina kuulemma se henkilökohtainen avustaja mukana. Ja kulkeminen paikoille ja niiden välillä olisi jotenkin mahdollistettava. Kuljetuspalvelu ei taivu riittävästi. (Verkkokysely)

Samoin kuin liikuntaa harrastavat, myös kulttuuriharrastajat törmäävät usein fyysisen esteettömyyden puutteisiin. Kuten ei-vammaisilla henkilöt, vammaiset ihmiset voivat osallistua erilaisiin kulttuuri- ja liikuntatapahtumiin sekä katsojan että esiintyjän/urheilijan rooleissa, mikä edellyttää tapahtumatiloilta esteettömyyttä sekä ns. yleisissä tiloissa, katsomoissa että esiintymistiloissa. Vastauksissa esiin tuodut esteettömyyspuutteet piirtävätkin kuvaa siitä, että vammaiset henkilöt törmäävät esteisiin kaikilla näillä ulottuvuuksilla. Näin tarkasteltuna kulttuuritilojen esteettömyystilanne ei näyttäydy hyvänä (ks. Kulttuuria kaikille 2012; ks. myös OKM 2014). Muutamissa vastauksissa tuotiin myös esiin, että esteettömyyspuutteet saattavat korostua silloin kun vammainen henkilö ei ole häneltä odotetussa kulttuurisessa roolissa (katsojana) vaan on itse esiintyjänä.

Vain isoissa tapahtumissa on huomioitu, että pyörätuolissa istuvat näkevät jotain. (Verkkokysely)

Erilaiset esteettömyyden muodot. Näyttelijänä on usein käynyt niin, että vaikka esteettömyys on huomioitu yleisön kannalta, lava tai kulissien takaosat eivät ole olleet esteettömiä. [Olika former av otillgänglighet. Som skådespelare har det ofta hänt att även om tillgängligheten beaktats för publiken så har inte scenen eller backstage-utrymmena varit tillgängliga.] *(Verkkokysely)*

Osalle vastaajista mielekkääseen vapaa-ajan toimintaan osallistuminen estyy tai rajoittuu riittämättömien vammaispalveluiden tai tukien vuoksi. Vastauksissa toistui erityisesti myönnetyn henkilökohtaisen avun riittämättömyys vapaa-ajan osallistumiseen (vrt. Nurmi-Koikkalainen ym. 2021). Lisäksi esiin tuotiin erityisten apuvälineiden puuttuminen tai puutteet tulkkauksen saamisessa vapaa-ajalle. Myös raha nostettiin vastauksissa esiin vapaa-ajan osallisuutta rajoittavana tekijänä (vrt. Teittinen & Vesala 2015).

Jollei hk [henkilökohtainen] avustaja pysty lähtemään, ei pääse minnekään. Asumisyksikön työntekijät eivät voi lähteä, jos pääsymaksullinen tapahtuma. (…) Hva [hyvinvointialue] ei maksa työntekijöiden pääsylippukuluja eikä asukkaalla ole varaa maksaa 2 x pääsylippu. (Verkkokysely)

Liikunnallisen apuvälineen puute. Vammaispalvelut eivät myönnä harrastusvälineitä, kuten pelituolia. (Verkkokysely)

Teatteriin tai harrastukseen viittomakielen tulkin saanti on epävarmaa ja vaikeaa. Varsinkin iltaisin ja viikonloppuisin, koska Kela päätti yksivaltaisesti vähentää tulkkien määrää. (Verkkokysely)

Kun julkisen sektorin tuki ei riitä, jää vastuu itselle tai omaisille. Omaisten merkittävä rooli vapaa-ajantoiminnan mahdollistamisessa on tunnistettu tutkimuksissa, erityisesti lasten ja nuorten vapaa-ajan osallistumisen kohdalla (Pekkarinen & Schalin 2021; Eriksson & Saukkonen 2022; Saukkonen ym. painossa). Tämän selvityksen aineistossa esiin nostettiin muun muassa kuinka kuljetuksen järjestäminen ja sopivien apuvälineiden ostaminen on ratkaistava itse:

Koska kunta ei myönnä vapaa-ajalle avustajaa, eikä kuljetusmatkoja, niin usein näihin meneminen sitten jää. Omaista ei voi jatkuvasti rasittaa viemällä näihin tilaisuuksiin. (Verkkokysely)

Jos vammainen ei ole oma-aloitteinen tai hänellä ei ole aktiivista läheistä, niin hän jää tästä kaikesta vaille. (Verkkokysely)

Haluttaisiin urheilla enemmän, mutta ei ole apuvälineitä siihen ja Apuvälinekeskuksella tiukat kriteerit esim. pyörän saamiseen, ja vaikka täyttyisi, niin terveydenhuollosta eivät mielellään tee lähetettä. Omakustanteisesti pyörä maksaa käytettynä 2000 e, kellä on tällaisia rahoja. Pulkka myös on tuhat euroa, lapsen oikeus harrastamiseen muiden lasten tavoin ei toteudu. (Verkkokysely)

Myös vapaa-ajan osalla voidaan havaita esteiden kasautumista. Mielenkiintoisen ulottuvuuden tähän tuo alueellisuus, joka aineistossa nähtiin avovastauksissa, joissa viitattiin maaseudun vapaa-ajanviettomahdollisuuksien kapeuteen. Tämä voi viitata ylipäätään

harrastusmahdollisuuksien vähäisyyteen, esteettömien harrastusmahdollisuuksien vähäisyyteen tai erityisryhmille järjestettävän toiminnan puuttumiseen. Myös matkat harrastuksiin pitenevät maaseudulla samalla kun julkisen liikenteen verkosto todennäköisesti löyhentyy. Tämä edellyttää maaseudulla asuvalta henkilöltä lisääntyvää panostamista harrastuksiin menemisen organisointiin ja todennäköisesti myös lisääntyviä kustannuksia. Tällaisessa tilanteessa yksilöiden väliset erot resursseissa korostuvat ja harrastaminen entisestään eriarvoistuu (ks. myös Eriksson, Armila & Rannikko 2018). Nämä alueelliset erot näkyivät myös selvityksen monivalintakysymyksissä, joissa erityisesti Pohjois-Suomi erottui mielekkäiden vapaa-ajanviettomahdollisuuksien puuttumisen osalta.

Pienillä paikkakunnilla ei ole toimintaa ja mentävä isompiin kaupunkeihin, se maksaa, kaikki kallista. (Verkkokysely)

Omalla kotipaikalla ei ole tarjolla harrastuksia, jossa huomioitaisiin erityislapset ja -nuoret. Olemme pyrkineet kuntaan vaikuttamaan, mutta turhaan. (Verkkokysely)

Myös ystävän tai seuran puute ylipäätään vaikutti monen vastaajan toimijuuteen suhteessa vapaa-ajan viettoon. Tämä on mielenkiintoinen havainto suhteessa suomalaiseen hyvinvointipolitikkaan, jossa vapaa-aikaan tehtävien julkisten panostusten nähdään vahvistavan monella tavalla kansalaisten hyvinvointia ja osallisuutta (ks. esim. Pirnes 2021). Samalla kun vapaa-aika nähdään olennaisena sosiaalisten suhteiden rakentamisen ja vahvistamisen kenttänä sekä psykososiaalisen hyvinvoinnin edellytyksenä, on avovastauksista tulkittavissa, että sosiaaliset suhteet saattavat olla myös edellytys vapaa-ajan osallisuuden toteutumiseen.

Yksin lähteminen on mahdotonta, mutta ei ole ketään, joka lähtisi mihinkään kaverina. (Verkkokysely)

Sosiaalinen ahdistus, henkilökohtaisen avustajan ja vertaistuen puuttuminen, ei ystäviä, ei apua sosiaalipalveluista eikä rahaa. [Social Anxiety, non-availability of personal assistant and peer support, no friends, no help from social service department and no money.] *(Verkkokysely)*

Nöyryyttävää, (…). Jos sinulla on vamma, olet peruuttamattomasti syrjäytynyt yhteiskunnasta = sinulla ei ole samoja oikeuksia kuin kaikilla muilla yhteiskunnan jäsenillä = toisen luokan kansalainen. [Förnedran, (…). Är du/har du funktionshinder är ohjälpligt utanför samhället=avsaknad av samma rättigheter som alla andra i samhället = andra klassens medborgare.] *(Verkkokysely)*

Kehitysvammaisten ihmisten ryhmähaastattelussa vapaa-ajan toiminnan tärkeys nousi esiin ja haastateltavat kertoivat innokkaasti harrastuksistaan. Huolta herätti se, ettei toimintaa ole tarpeeksi. Itsemääräämisoikeus ei toteudu, kun kodin ulkopuoliseen vapaa-ajan toimintaan

on mahdollista osallistua vain silloin, kun asumisyksikön työntekijät voivat irrottautua muista työtehtävistä tukeakseen asukkaita kodin ulkopuolella (ks. myös Vehmas & Mietola 2022). Haastateltavat kertoivat myös tilanteista, joissa heidän vapaa-aikaansa koskevat toiveet sivuutetaan ja he kokevat jäävänsä ulkopuoliseksi heitä itseään koskevista päätöksistä. Vapaa-ajan toimintaan liittyvät haaveet saattavat jäädä vaatimattomiksi myös käytettävissä olevan rahan riittämättömyyden vuoksi.

Henkilökunta on vähentynyt ja niitten tilalle on tullut uusia, ja sitten on ryhmätkin lopetettu. (Kehitysvammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

On myös hyviä asioita, on esimerkiksi, käytiin kaupassa kerran ohjaajan kanssa ja on ystävällisiä. (Kehitysvammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Miä haluun mennä etelään, mutku ei etelänmatkaan oo varaa. (Kehitysvammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Yhteenveto: *Vammaiset ihmiset eivät ole yhdenvertaisessa asemassa suhteessa muuhun väestöön vapaa-ajan osallisuuden osalta. Heikoiten oikeus osallistua kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja liikuntaan toteutuu alle 17-vuotiaiden vammaisten ihmisten kohdalla, joista valtaosa ei pysty osallistumaan heitä kiinnostavaan kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan. Huomionarvoista on, että 13–16-vuotiaista vastaajista 64 prosenttia ja alle 13-vuotiaista vastaajista jopa 78 prosenttia ei pystynyt harrastamaan itselleen mielekästä liikuntaa ja urheilua. Monen vastaajan osalta liikunta- ja kulttuuriharrastamista rajoittaa harrastuspaikkojen ja liikunta- ja kulttuuritilojen fyysinen esteellisyys. Osalla harrastamista ja vapaa-aikaan osallistumista rajoittavat vammaispalveluiden ja tulkkauspalveluiden puutteet tai riittämättömyys, esimerkiksi henkilökohtaisen avun määrässä, viittomakielen tulkkauksen ja apuvälineiden saatavuudessa. Esteenä osallistumiselle voi olla myös puutteet tarpeiden mukaisten harrastusmahdollisuuksien tarjonnassa (esim. erityisliikunta- tai harrastusryhmät). Yhteenvetona voidaankin todeta, että myös vapaa-ajan kohdalla vammaiset henkilöt kohtaavat erilaisten esteiden kasaantumista ja osallistumisen mahdollisuuksiin vaikuttavat liikunta- ja kulttuuritilojen esteettömyys, tarpeiden mukaisten harrastusmahdollisuuksien tarjonta ja näissä tapahtuva alueellinen vaihtelu, sekä vammaispalveluiden tarpeidenmukainen toteutuminen.*

Politiikkasuositukset: *On tärkeää, että vammaiset ihmiset voivat osallistua yhdenvertaisesti kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan sekä urheiluun. Tämä tulee ottaa huomioon esimerkiksi vammaispalveluita, tulkkauspalveluita ja apuvälineitä myönnettäessä. Lisäksi on tärkeää, että kulttuuri-, virkistys ja vapaa-ajantoiminnassa ja urheilussa toimittaisiin nykyistä inklusiivisemmin. On syytä harkita, voisiko toiminnan inklusiivisuus (pitäen sisällään esteettömyyden ja saavutettavuuden) olla jatkossa selkeämmin yksi julkisen rahoituksen myöntämisen kriteereistä. Vapaa-ajan toimintaan osallistumisen nostaminen keskeiseksi myös vammaispolitiikassa, olisi askel eteenpäin, johon tulee kohdentaa riittävästi resursseja.*

Tärkeimmät edistettävät asiat

Kyselyssä pyydettiin vastaajia arvioimaan, mitkä kaksi kyselyssä käsitellyistä, eli toimintasuunnitelman sisältöalueista ovat heidän mielestään tärkeimpinä edistettävinä seuraavan kauden aikana. Lopuksi esitettiin vielä avoin kysymys, jossa vastaajat saattoivat kertoa muita haluamiansa asioita liittyen vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämiseen.

Taulukko 28: Tärkeimmät edistettävät osa-alueet

Osa-alue	%	n
Riittävä elintaso ja sosiaaliturva	32,0 %	141
Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo	27,3 %	120
Vammaisten henkilöiden osallisuus päätöksenteossa	24,5 %	108
Esteettömyys ja saavutettavuus	20,7 %	91
Terveys ja kuntoutus	19,8 %	87
Eläminen itsenäisesti ja osallisuus	19,5 %	86
Työ ja työllistyminen	18,9 %	83
Tietoisuuden ja tietopohjan lisääminen	13,9 %	61
Liikkuminen	6,8 %	30
Turvallisuus ja vaaratilanteet	6,6 %	29
Kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoiminta ja liikunta	6,1 %	27
Koulutus	3,9 %	17

Kuten edellisessä selvityksessä (Hoffrén 2017), myös tällä kertaa riittävä elintaso ja sosiaaliturva valittiin useimmin tärkeimmäksi edistettäväksi asiaksi. Nyt osa-alue nousi vielä selkeämmin vastaajien näkemyksissä tärkeimmäksi: itse vastanneista vastaajista 32 prosenttia ja avustetusti tai puolesta vastanneista 31 prosenttia ovat sitä mieltä, että kyseessä on yksi tärkeimmistä edistettävistä asioista. Riittävä elintaso ja sosiaaliturva nousi vaihtoehdoissa ensimmäiseksi myös Etelä-, Itä- ja Pohjois-Suomessa.Yhtä ryhmää (aistivamma) lukuun ottamatta osa-alue sijoittui ensimmäiseksi myös kaikkien eri vammaryhmien vastauksissa.

Tulokseen vaikutti oletettavasti kyselyn ja haastattelujen aikainen yhteiskunnallinen tilanne (kesä ja alkusyksy 2023), jossa inflaation ja Orpon hallituksen leikkauspolitiikan on tunnistettu kohdistuvan vammaisiin ihmisiin. Yksittäiset leikkauskohteet kasautuvat niiden henkilöiden kohdalla, joiden hyvinvointia ja osallisuutta kannattelevat useat tuet ja palvelut (vrt. Niemi ym. 2016).

Jos uusi hallitus todella pienentää asumistukia ja nostaa asiakasmaksuja, se huonontaa suoraan vammaisten elintasoa. Ainakin kehitysvammaisten on vaikea saada puolueetonta tietoa, byrokratian koukerot ovat monelle liian vaikeita ymmärtää. (Verkkokysely)

Uuden hallituksen säästötoimenpiteet ja leikkaukset, sekä uuden vammaispalvelulain lykkääminen tai muuttaminen ovat hyvin huolestuttavia. Erilaiset säästötoimenpiteet uhkaavat iskeä pahasti niihin yhteiskunnan osa-alueisiin, joilla on alun alkaen kaikkein vaikeinta, ja monet vammaiset ihmiset elävät jo nyt köyhyysrajan alapuolella tai lähellä sitä. [Det är väldigt oroväckande med den nya regeringens spariver och nedskärningar, samt uppskjutningen/ändringen av den nya funktionshinderservicelagen. De olika sparåtgärderna riskerar att drabba hårt de i samhället som har det svårast redan från början och det är många personer med funktionsvariationer som redan nu lever under, eller nära fattigdomsgränsen.] *(Verkkokysely)*

Ilman muuta ne [vammaispalvelut ikääntyneille ihmisille] loppuu. Ja siis, kyl tässä mennään semmoseen amerikkalaiseen systeemiin, että sul ei oo varaa kun elää tai kuolla, että ei sulla oo varaa sairastaa, kun tää yksityistetään tää sektori. Kyllä nää pahoinvoitialueet tulee semmottee, että mitään enää kohta saada, kohta ollaan kaikki siinä. Kyllä me ollaan tasa-arvoisia – kohta me ei [kukaan] saada mitään. (Ikääntyneiden vammaisten ihmisten ryhmähaastattelu)

Osallisuus päätöksenteossa nousi toiseksi itsenäisesti vastanneiden vastaajien joukossa ja vastaajat, joilla on aistivamma, pitivät tätä osa-aluetta kaikista tärkeimpänä:

Vammainen henkilö tulisi kuulluksi ja ymmärretyksi itselleen tärkeiden asioiden tiimoilta. (Verkkokysely)

Kaikissa vastauksissa toiseksi sijoittui yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ja Keski- ja Länsi-Suomessa osa-alue nousi kaikista tärkeimmäksi. Myös koululaisten ja opiskelijoiden vastauksissa se oli tärkein edistettävä osa-alue:

Meidän pitää olla aina ne, jotka mukautuu joka ikiseen tilanteeseen ja muuttaa itseämme, mutta sitten yhteiskunta ja muut ihmiset tai neurotyypilliset ei voi tulla yhtään vastaan. Ne voisi edes antaa meille semmoisen hyväksyvän ilmapiirin. (Vammaisten lasten ryhmähaastattelu)

No kun maskaa, varsinkin kun se jatkuu koko elämän joka ikisen ihmisen kanssa, jonka näkee, ja ei ole yhtään semmoista ihmistä, jonka kanssa voisi vaan olla oma itsensä ja niin kun olla esittämättä jotain toista. Se kuormittaa tosi, tosi paljon. (Vammaisten lasten ryhmähaastattelu)

Tärkeysjärjestyksestä on tärkeää huomioida se, että esimerkiksi koulutuksen osa-alueen pientä äänimäärää selittää jossain määrin se, että vastaajien joukossa oli lapsia ja nuoria muita ikäryhmiä vähemmän. Koulutus saatetaan myös mieltää kysymyksessä jossain määrin tietyn asteisen tutkinnon suorittamisen välineeksi riittävän elintason varmistamiseksi. Jos kysymyksessä pyydettäisiin yllä esitettyjen aineistoviitteiden mukaisesti arvottamaan, kuinka tärkeänä kasvatus- ja koulutusinstituutioiden resurssoinnin, opetussuunnitelmien ja toimintakulttuurien muokkausta yhdenvertaisuuden ja sosiaalisen osallistumisen edistämiseksi yhteisöissään pidetään, vastausmäärät voisivat olla toisenlaiset. Tuloksia tai vastauksista tilastollisesti laskettua tärkeysjärjestystä ei siis tule hyödyntää päätöksenteossa kaikenkattavana tai ehdottomana, vaan kuten avoimissa vastauksissakin korostettiin, ovat kaikki osa-alueet tärkeitä ja toisiansa tukevia. Avoimissa vastauksissa haluttiin muistuttaa muun muassa myös näkyvyyden ja vammaispoliittisen keskustelun lisäämisestä ja kehittämisestä:

Vammaiset tulisi olla näkyvillä kaikkialla. Liian paljon on edelleen vammaisten asumispalvelut poissa silmistä ja siten poissa osallisuudesta. (Verkkokysely)

Enemmän julkisuutta ja tietoa vammaisuudesta, ja että hekin ovat ihmisiä ja tarvitsevat yhdenvertaisesti oikeuden olla osa tätä yhteiskuntaa. (Verkkokysely)

Suomessa tarvittaisiin pitkäjänteisempää vammaispolitiikkaa. Kun katsoo esim. Orpon hallitusohjelmaa, on siellä vain kirjaus vammaispalvelulain viivästyttämisestä, ei mitään vammaispoliittisista linjauksista, joihin sitoudutaan.

Olemme kuitenkin valtiona sitoutuneet YK-sopimuksen täytäntöönpanoon. (Verkkokysely)

Puutteet ja rajoitteet

Selvityksen toteutukseen liittyi useita puutteita ja rajoitteita. Selvityksessä ei voitu pyrkiä tarkastelemaan edustavasti vammaisten ihmisten moninaisuutta. Ei myöskään ollut mahdollista tavoittaa tasapuolisesti ja tosiasiallisesti kaikkia vammaisten ihmisten moninaista ryhmää edustavia henkilöitä. Kuitenkin pyrkimyksenä oli saada selvityksestä edellistä (Hoffrén 2017) laajempi ja kohdistuneempi, tavoittaa verkkokysely- ja ryhmähaastattelututkimuksella juuri vammaisia vastaajia ja paremmin ymmärtää heidän kokemuksiaan.

Yksi olennainen verkkokyselytutkimukseen liittyvä haaste oli saavutettavuus. Verkossa julkaistuun kyselyyn osallistuminen on vaikeaa monelle, etenkin ikääntyneille ja kehitysvammaisille ihmisille. Osallistumiseen voi vaikuttaa esimerkiksi nettiyhteyden, (digi)lukutaiton tai sopivan laitteen puute (älypuhelin, tietokone, ruudunlukuohjelma). Saavutettavuuteen liittyviä haasteita yritettiin paikata tarjoamalla kysely kolmella kielellä ja järjestämällä kyselymateriaalia täydentäviä ryhmähaastatteluja.

Toinen verkkokyselyä koskeva haaste oli sen julkaisuajankohta. Kysely oli auki kesä-, heinä- ja elokuun aikana. Ajankohta oli ehdoton ja sen määritteli tilaushankkeen kiireinen aikataulu. Kolmanneksi kyselyn vastaajakunta edustaa mitä suurimmissa määrin etuoikeutettuja vammaisia ihmisiä. Tämä näkyi kyselyvastauksissa siten, että oman tilanteen arvioitiin systemaattisesti olevan parempi kuin vammaisten ihmisten kohdalla yleensä. Lisäksi omaa etuoikeutettua asemaa tuotiin esiin itse vastaajien toimesta kyselyn avoimissa vastauksissa. Esimerkiksi henkilökohtainen tilanne koulutuksessa ja työssä eivät olleet yhtä huonoja, kuin yleiset näkemykset vammaisten ihmisten arjesta samoissa sektoreissa. Lisäksi vasta tutkimusaineistoa tarkastellessa, eli verkkokyselyn julkaisun ja ryhmähaastattelujen toteutuksen jälkeen tarkentui miten ja mitä tutkimuksessa kysyttiin, tai olisi kenties tullut kysyä. Esimerkiksi kyselyn avoimissa kysymyksissä keskityttiin yksinomaan oikeuksien toteutumiseen liittyviin puutteisiin ja esteisiin, jolloin vastauksissa positiiviset näkökannat (toisin sanoen se, mikä toimii) jäivät selvityksen tuloksissa vähäisiksi ja selkeästi sivualalle.

Myös ryhmähaastatteluihin liittyi edustavuuteen liittyviä haasteita ja puutteita. Ensinnäkin haastattelut toteutettiin kehitysvammaisten ihmisten ja kuurojen ryhmähaastatteluja lukuun ottamatta pääkaupunkiseudulla.

Hankkeeseen varatut resurssit – kiireellinen aikataulu ja rajallinen budjetti, rajoittivat paitsi selvityksen rajausta ja toteutusta yllä kuvatuilla tavoilla, myös tutkimusryhmän työskentelyä ja hankkeen koordinointia.

Koska selvityksessä keskityttiin nimenomaan oikeuksien toteutumiseen Suomessa, jäi yksi yleissopimuksen ja toimintasuunnitelman osa-alueista, kansainvälinen yhteistyö (artikla 32), raportissa käsittelemättä. Kuitenkin, koska kyse on selvitystyöstä, jota tehdään tukemaan

vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanoa, ei tämän osa-alueen käsittelemättä jättäminen ole perusteltua, ja sen sisällyttämistä mahdollisiin tuleviin selvityksiin tulisi harkita.

Johtopäätökset

Vammaiset ihmiset kokevat tyypillisesti laaja-alaista eriarvoisuuden kasautumista arjessaan. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen ratifiointi oli merkittävä askel eteenpäin, mutta tämän vaikutukset eivät valitettavasti kuitenkaan vielä näy riittävästi vammaisten ihmisten arjessa. Kuten tässä selvityksessä on tullut ilmeiseksi, liittyy kaikkiin toimintasuunnitelman osa-alueisiin edelleen puutteita oikeuksien toteutumisessa, ja huolestuttavan moni verkkokyselyssä esitetyistä monivalintakysymyksistä keräsi enemmän negatiivisia kuin positiivisia vastauksia. Yksinomaan negatiivisten vastauksen lisäksi on tässä selvityksessä huomioitu myös se, kuinka oikeuksien toteutuminen vaihtelevasti kielii sekin perustavanlaatuisten ihmisoikeuksien toteutumisen epävarmuudesta vammaisten ihmisten arjessa. Vaihtelevuus ja epävarmuus jättävät monet vammaiset ihmiset haavoittuvaisiksi esimerkiksi, kun kuljetuspalvelu tai tulkkauspalvelu eivät toisinaan toimikaan niin kuin pitäisi. Kun otetaan huomioon sekä kielteiset, että ”vaihtelevasti”-vastausvaihtoehdot, käy vastauksista ilmi, että monen kyselyyn vastanneen vammaisten ihmisen oikeudet toteutuvat heikosti ja epävarmasti Suomessa.

Vaihtelevuuden esille nouseminen on myös metodologinen ’vahinko’. Kyselypohjassa edellisen kyselyn vaihtoehto ”ei hyvin eikä huonosti” vaihdettiin muotoon ”vaihtelevasti”. Tulkitsemme, että tämä muotoilu veti puoleensa vastaajia. Vaikka monivalintakysymyksessä tämä oli tutkimusryhmän mahdollistama ’tulos’ ja täten olisi mahdollista tulkita, että kysymyksenasettelu suuntasi vastauksia, saa tulkintamme ’vaihtelevuuden’ osuvuudesta – siitä että tämä on kuvaava ilmaisu vastaajien kokemuksille – tukea kyselyn avovastauksista. Näissä lähes jokaisessa kysymyksessä vastaajat kertoivat, että joskus kyseinen oikeus toteutuu, joskus taas ei. Pidämmekin vaihtelevuutta oikeuksien toteutumisen puutteellisuuden ja kasautumisen rinnalla selvityksen keskeisimpänä huomiona, joka myös haastaa tapaa, jolla oikeuksien toteutumista seurataan. Palveluiden kohdalla huomiota tulisi kiinnittää palveluiden myöntämisen lisäksi palveluiden toteutumiseen ja laadukkuuteen. Ympäristöjen fyysisen esteettömyyden kohdalla ongelmat näyttävät liittyvän erityisesti kodin ja työpaikan/oppilaitoksen ulkopuolisten ympäristöjen esteettömyyteen ja tässä ilmenevään epätasaisuuteen, vaikka toki asuntojen, työpaikkojen ja oppilaitosten fyysisessä esteettömyydessä on myös työtä tehtävänä. Seurantatiedon tulee siis pystyä erittelemään erilaisia ympäristöjä ja tilanteita. Lisäksi seurantatiedon tulee olla sellaista, että se pystyy tavoittamaan vammaisten ihmisten arjessa kohtaamien esteiden – olivat nämä sitten fyysisiä ja materiaalisia, pedagogisia, sosiaalisia tai psykologisia – kasautumisen ja tästä seuraavan kuormittumisen.

Verkkokysely- ja haastattelumateriaalin pohjalta tehtyjä johtopäätöksiä tulkitessa huomiota tulee kiinnittää lisäksi siihen, että sekä tutkimukseen osallistuneet ihmiset ja heidän arkiset kokemuksensa edustavat todennäköisesti yhteiskunnallisesti verraten paremmassa asemassa olevia vammaisia ihmisiä. Tämä nähdään monivalintakysymysten tuloksissa, joissa vastaajien yleiset näkemykset vammaisten ihmisten tilanteesta Suomessa ovat

negatiivisemmat, kuin omaan arkeen perustuvat kokemukset. Lisäksi aihe nostettiin vastaajien toimesta esiin avoimissa vastauksissa ja haastattelutilanteissa: osa osallistujista toi esiin olevansa etuoikeutettu suhteessa muihin vammaisiin ihmisiin. Käsitystä puoltaa myös se tosiasia, etteivät vaikeasti tavoitettavissa olevat vammaiset ihmiset osallistuneet selvitykseen. Esimerkiksi vaikeasti tai syvästi kehitysvammaiset tai monivammaiset ihmiset, laitoksissa asuvat vammaiset ihmiset, tai ihmiset, jotka ovat yhteiskunnallisen ristipaineen alla (esim. maahanmuuttaneet kuurot naiset) eivät osallistuneet tutkimukseen.. On siis syytä olettaa tilanteen olevan vakavampi, kuin millaisena se näyttäytyy selvityksen tuloksissa. Tämä tulee tunnistaa tuloksia tulkitessa ja hyödyntäessä.

Vammaisia ihmisiä ei tule ”uhriuttaa” yksinomaan haavoittuvaksi ryhmäksi. Osa selvitykseen osallistuneista vammaisista ihmisistä korosti, ettei heillä ollut esimerkiksi vammaisuuteen pohjautuvia syrjinnän kokemuksia tai toi esiin arjen sujuvuuden. Vammaispalvelut ovatkin keskeinen ihmisoikeuksia edistävä tekijä silloin, kun palvelut kohdennetaan vammaisille ihmisille heidän tuen tarpeidensa mukaisesti ilman viivettä ja korkeaa byrokratiaa. Sosiaalityöntekijöiden tietoisuus ja positiivinen asenne auttavat vammaisia ihmisiä saamaan oikealaisia, henkilökohtaisia tuen tarpeitaan vastaavia vammaispalveluja. Erilaisista rakenteellisista ja sosiaalisista syistä johtuen tämä ihanteellinen skenaario ei tällä hetkellä toteudu monen ihmisen kohdalla. Nykyisen vammaispalvelulain väliinputoajien joukossa on muun muassa ikääntyneitä vammaisia ihmisiä, psykososiaalisesti vammaisia ihmisiä, kehitysvammaisia ihmisiä ja maahanmuuttaneita vammaisia ihmisiä. Etenkin omia tuen tarpeitaan vastaavan kuntoutuksen saaminen on vaikeaa monelle mikä vaikuttaa suoraan koettuun hyvinvointiin ja korostaa vammasta johtuvia haittoja tarpeettomasti. Taistelu oman tai omaisen tarpeita vastaavien palveluiden saamisesta on väsyttävää ja valitusmekanismi on raskas, johon riittäviä voimavaroja ei usein löydy. Osa vastaajista toi esiin myös kokemuksia siitä, että valittamisesta huolimatta he ovat tulleet sivuutetuksi. Vastaajat kritisoivatkin tilannetta, jossa viranomaisen laiminlyönneistä ja perusteettomista päätöksistä ei koidu tälle tosiasiallisia sanktioita. Monen vammaisen ihmisen kohdalla itsemääräämisoikeus ei toteudu, mistä seuraa yleinen ja yhteinen tunne epäoikeudenmukaisuudesta ja eriarvoisuuden kokemus.

Suoran syrjinnän ja häirinnän ohella pahoinvointia on useille vastaajille aiheuttanut epäsuora syrjintä ja niin sanottu syrjivä ilmapiiri. Syrjivän ilmapiirin aiheuttama ”selittämätön” paha olo ja vaikutus vammaisten ihmisten arkeen hahmottuu ylisukupolvisena sisäistettynä sortona, joka, vaikka omakohtaisia suoran syrjinnän kokemuksia ei olisikaan, rajoittaa omia esimerkiksi korkeakouluopiskeluun tai työmaailmaan liittyviä näkymiä ja pääsyä (Koivisto & Katsui, painossa). Ableistinen yhteiskunta, jossa aliarvioidaan vammaisia ihmisiä ja asetetaan ei-vammaiset ihmiset normiksi, on iso taakka monelle. Esimerkiksi yhteiskunnan digitalisoituessa ovat digipalvelut käteviä ja saavutettavia monille ei-vammaisille ihmisille. Samalla monille vammaista ihmistä digitalisoituminen rajoittaa yhä enemmän heidän mahdollisuuttansa osallistua yhteiskuntaan omaehtoisesti ja itsenäisesti. Vastaavasti yhteiskunnalliset arvomaailmat ja käytännöt, kuten työkeskeisyys, nopeatempoisuus ja kiire kaikilla elämänosa-alueilla, näkyvät yhteiskunnan rakenteissa ja sosiaalisessa paineessa ja koetaan henkisesti kuormittaviksi myös – ja erityisesti – monen vammaisten ihmisten keskuudessa. Työssäkäymistä pidetään tärkeänä ja töitä halutaan tehdä, kuitenkin oman jaksamisen mukaan. On kaikkien edun mukaista edistää vammaisten ihmisten

mahdollisuuksia tehdä heille sopivia töitä esteettömässä ympäristössä asiaankuuluvalla palkalla, sekä kohtuullisilla työmäärällä ja mukautuksilla.

Sote-uudistuksen myötä vammaispalvelut ovat hyvinvointialueiden vastuulla. Selvityksen aineistossa on viitteitä siitä, että hallinnollisella muutoksella on ollut vaikutuksia palvelunkäyttäjien kokemukseen palveluiden toimivuudesta. Aineisto kerättiin kuitenkin niin lähellä uudistuksen voimaantuloa, että tästä ei ole mahdollista tehdä johtopäätöksiä uudistuksen vaikutuksista. Sote-uudistuksen vaikutuksia on kuitenkin seurattava tiiviisti, myös tutkimuksellisesti, sillä palveluiden toteutuminen vaikuttaa suoraan vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumiseen. Siinä missä YK:n yleissopimus antaa toivoa tulevaisuuteen, ovat monet vammaiset ihmiset nykyisen hallituksen leikkauspolitiikan myötä peloissaan oman arjen järjestymisestä lähitulevaisuudessa. Pelko ja epävarmuus tarpeellisista palveluista ja tuista on saattanut monet hyvin haavoittuvaan asemaan. Selvitykseen osallistujat lähettivät runsaasti terveisiä päättäjille. He toivoivat, että heitä kuunnellaan ja heitä ja heidän kokemuksiaan arvostetaan yhdenvertaisesti muiden kansalaisten kanssa.

Tulosten pohjata voidaan todeta, että 2020-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa vammaisten ihmisten eletty kansalaisuus piirtyy kyselyyn vastanneiden ja haastatteluihin osallistuneiden henkilöiden sanoja lainaten ”kakkosluokan kansalaisuutena”, ”ikuisena lapsuutena”, ”näkymättömyytenä” ja ”väliinputoajuutena”. Näiden tulosten ja tämänhetkisen tilanteen valossa, on tärkeää seurata säännöllisesti, miten oikeudet toteutuvat vammaisten ihmisten elämässä ja millaista kansalaisuutta nämä mahdollistavat vammaisille ihmisille. Yhdenvertaisen kansalaisuuden toteutuminen edellyttää perustavanlaatuisia muutoksia ja toimenpiteitä. Seuraavassa toimintaohjelmassa tulee asettaa konkreettisia muutostavoitteita ja sisällyttää näihin askelmerkkejä (indikaattoreita) ja vastuutahojen nimiä, sillä, kuten tässä selvityksessä käy ilmi, eivät edellisen kauden edistämistavoitteet ole olleet riittäviä muuttamaan tilannetta ja edistämään ihmisoikeuksien toteutumista vammaisten henkilöiden arjessa.

Lähteet

Braun, Alisha, M. B. 2019. ”Psychological inclusion: Considering students'' feelings of belongingness e benefits for academic achievement.” s. 66–75 teoksessa *The SAGE handbook of inclusion and diversity in education*, toimittanut Matthew, J. Schuelka, Christopher, J. Johnstone, Gary Thomas ja Alfredo J. Artiles. Kalifornia: SAGE.

da Silva Gonçalves, Jasu ja Elina Ikävalko. 2022. ”Ihanneopiskelijan haamu – Kyvykkyysihanteet opiskelijoiden tarinoissa.” *Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti NMI-Bulletin* 32(E/2022):71–91.

Eriksson, Susan ja Eero Saukkonen. 2022. *Vaikeimmin vammaisten nuorten liikunnallinen osallisuus.* Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 174. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry/Nuorisotutkimusverkosto. Haettu 16.11.2023 (https://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisut/verkkokauppa/verkkojulkaisut/2791-vaikeimmin).

Eriksson, Susan, Armila, Päivi and Rannikko, Anni. 2018. *Vammaiset nuoret ja liikunta.* Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES. Haettu 16.11.2023 (https://www.jamk.fi/sites/default/files/2023-01/Vammaiset-nuoret-ja-liikunta.pdf).

Hakala, Katariina. 2022. ”Vammaispalvelujärjestelmän pedagogiikka – Kehitysvammadiagnoosin tienviittoja työntekijäkansalaisuuteen.” *Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti NMI-Bulletin* 32(E/2022):92–112.

Hakala, Marjaana. 2022. ”Vammaisuuden mediarepresentaatiot – edistääkö media itsemääräämisoikeutta, osallisuutta ja yhdenvertaisuutta?” Maisteritutkielma, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Hintsala, Susanna ja Reetta Mietola. 2013. *"Vain me ja tavallinen kerrostalo": Yhteiskehittelyllä uusia asumisen ratkaisuja*. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen raportteja 2013:6. Lahti: Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4223-9).

Hoffrén, Tea ja Leea Rautanen-Muhli. 2019. *Seurantaraportti: YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma (2018–2019).* Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:61. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4114-4).

Hoffrén, Tea. 2017 *Kysely oikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa*. *Raportti keskeisistä kyselytuloksista*. Helsinki: Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta. Haettu 16.11.2023 (https://vane.to/documents/2308875/2395516/Raportti+kyselyn+tuloksista.pdf/e6bd3b12-1554-43b4-8f6a-38a21143e419).

Honkasilta, Juho. 2019. ”Toiseuttava erityistarve – ADHD-diagnosoitujen nuorten identiteettineuvottelut heidän koulukokemuksissaan.” *Kasvatus* 50(1):6–19.

Honkasilta, Juho, Raisa Ahtiainen, Ninja Hienonen ja Markku Jahnukainen. 2019. ”Inclusive and Special Education and the Question of Equity in Education: The Case of Finland.” s. 481–495 teoksessa *SAGE Handbook of Inclusion and Diversity in Education*, toimittanut M. Schuelka, G. Thomas, C. Johnstone & A. Artiles. Lontoo: SAGE.

Honkasilta, Juho, Päivi Pihlaja ja Henri Pesonen. Painossa. “The state of inclusion in the state of inclusion? Inclusion as principled practice in Finnish basic education.” teoksessa *Disability, Happiness and the Welfare State: Finland and the Nordic Model*, toimittanut Hisayo Katsui ja Matti Laitinen. Routledge.

Ikävalko, Elina. 2023. *Tervetuloa töihin? Vammaisten nuorten ja nuorten aikuisten kokemuksia työnhausta ja työllistymisestä*. Helsinki: Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö Vamlas. Haettu 16.11.2023 (https://nuoretjatyoelama.fi/wp-content/uploads/2023/04/Tyollisyysraportti_Vamlas2023.pdf).

Jæger Fjetland, Kirsten, Anita Gjermestad ja Inger Marie Lid, toim. 2022. *Lived citizenship for persons in vulnerable life situations*. Oslo: Scandinavian University Press.

Japan Disability Forum (JDF). 2011. 日本障害フォーラム Japan Disability Forum (JDF) 災害総合支援本部. Japan Disability Forum. Haettu 16.11.2023 (https://www.bousai.go.jp/kaigirep/suishin/pdf/dai4kai/shiryo05.pdf).

Kallio, Kirsi Pauliina, Bronwyn Elisabeth ja Jouni Häkli. 2020. “Lived citizenship: conceptualising an emerging field.” *Citizenship Studies* 24(6):713–729.

Katsui, Hisayo, Katja Valkama ja Teppo Kröger. 2019. *Country report on Living independently and being included in the community - Finland*. ANED synthesis report 2018–19, Task 1.2. Bryssel: The Academic Network of European Disability Experts (ANED). Haettu 16.11.2023 (https://www.disability-europe.net/downloads/1018-year-4-2018-19-policy-theme-il).

Katsui, Hisayo, Maija Koivisto, Suvi-Maaria Tepora-Niemi, Niina Meriläinen, Pauli Rautiainen, Päivi Rainò, Merja Tarvainen ja Heikki Hiilamo. 2021. *Viitotut muistot*. *Selvitys kuuroihin ja viittomakielisiin Suomen historiassa 1900-luvulta nykypäivään kohdistuneista vääryyksistä sekä niiden käsittelyyn tarkoitetun totuus- ja sovintoprosessin käynnistämisen edellytyksistä*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:61. Helsinki: Valtioneuvosto. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-241-1).

Koivisto, Maija ja Hisayo Katsui. Painossa. “Second Class Citizens” – Challenges with Truth and Reconciliation Process of Deaf People and the Sign Language Community in Finland. teoksessa *Disability, Happiness and the Welfare State: Finland and the Nordic Model*, toimittanut Hisayo Katsui ja Matti Laitinen. Routledge.

Krantz, Oskar, Stina Melander ja Julia Bahner. 2023. “The Personal is Political – And Then What? Ideology, Representation, and Legitimacy in a Swedish Disability Organisation.” *Scandinavian Journal of Disability Research* 25(1):198-211.

Kulttuuria kaikille. 2012. *Vammaisten ihmisten kokemukset taide- ja kulttuuripalvelujen käyttäjinä*. *Kyselyyn ja haastatteluihin perustuva selvitys vuonna 2011*. Helsinki: Kulttuuria kaikille -palvelu, Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. Haettu 16.11.2023 (http://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/tutkimukset_ja_raportit/vammaiset_kulttuuripalvelujen_kayttajina.pdf).

Kyröläinen, Anni. 2020. *Vammaisten henkilöiden työllistymisen rakenteelliset esteet*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:36. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-546-1).

Laitinen, Matti ja Paula Pietilä. 2022. *Vammaiset – Vaivaisista täysivaltaisiksi kansalaisiksi?* Helsinki: SKS Kirjat.

Lintuvuori, Meri. 2019. ”Perusopetuksen oppimisen ja koulunkäynnin tuen järjestelmän kehitys tilastojen ja normien kuvaamana.” *Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 51*. Väitöskirja, Kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Lintuvuori, Meri ja Rämä, Irene. 2022. *Oppimisen ja koulunkäynnin tuki: Selvitys opetuksen järjestäjien näkemyksistä tuen järjestelyistä kunnissa*. Opetus- ja kulttuuriministeriön

julkaisuja 2022(6):1–112. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-802-1).

Ljuslinder, Karin, Katie Ellis ja Lotta Vikström. 2020. ”Cripping Time – Understanding the Life Course through the Lens of Ableism.” *Scandinavian Journal of Disability Research* 22(1):35–38.

McRuer, Robert. 2006. *Crip Theory: Cultural Signs of Queerness and Disability*. New York: NYU Press. (mailto:karin.ljuslinder@umu.se).

Meriluoto, Taina ja Tapio Litmanen, toim. 2019. *Osallistu! – Pelastaako osallistaminen demokratian?* Tampere: Vastapaino.

Mietola Reetta, Antti Teittinen ja Hannu T. Vesala 2013. *Kehitysvammaisten ihmisten asumisen tulevaisuus. Kansainvälisiä esimerkkejä ja vertailu Suomeen*. Suomen ympäristö 3/2013. Helsinki: Ympäristöministeriö. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4139-3).

Mustonen, Lotta-Kaisa. 2022. ”Työkyvyttömyyseläkejärjestelmä ja kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeus Suomen lainsäädännössä ja käytännössä 1970–2021.” Maisteritutkielma, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Mäkinen, Rami. 2016. ”Syntymäkuurolta Oskari Salomaalta evättiin opiskelu: ”Tuli nöyryytetty olo”.” Ilta-Sanomat. Haettu 16.11.2023 (https://www.is.fi/kotimaa/art-2000001104249.html).

Nenonen, Tellervo, Juha Kivelä, Eetu Ervasti, Mikko Joronen ja Susan Villa. 2021. *Perusoikeusbarometri*. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:17. Helsinki: Oikeusministeriö. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-821-9).

Niemi, Anna-Maija, Mietola Reetta ja Jenni Helakorpi. 2010. *Erityisluokka elämänkulussa: Selvitys peruskoulussa erityisluokalla opiskelleiden vammaisten, romaniväestöön kuuluvien ja maahanmuuttajataustaisten nuorten aikuisten koulutus- ja työelämäkokemuksista*. Helsinki: Sisäasiainministeriö. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-491-550-2).

Anna-Maija Niemi, Aarno Kauppila ja Reetta Mietola. 2016. ”Tuottavuusloikka pyörätuolilla – vammaisten nuorten asema hallitusohjelmassa.” *Näkökulma* 2016(15):1–5.

Niemi, Anna-Maija. 2022. ”Erityisen tuen tarpeen merkitys nuorten aikuisten koulutuselämänkulun kerronnassa.” *Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti* 32(4):50–70.

Nurmi-Koikkalainen, Päivi, Marika Korhonen ja Anna Väre. 2021. *Vammaisten henkilöiden kokemuksia koronaepidemian ajalta*. *Tuloksia henkilökohtaisen avun asiakaskyselystä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu 16.11.2023 (https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-657-2).

Oikeusasiamies. 2021. ”Vammaisten henkilöiden oikeudet.” *Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2021:65–82.*

Opetus- ja kulttuuriministeriö (OMK). 2014. *Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus. Loppuraportti*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014: 15. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-278-4).

Pekkarinen, Elina ja Anton Schalin. 2021. *Vammaisuus ja lapsen oikeudet: Lapsen elämää vamman kanssa*. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2021:4. Helsinki: Lapsiasiavaltuutetun toimisto. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-942-1).

Pirnes, Esa. 2021. “Paljonko on paljon". s. 221–248 teoksessa Riitta Hanifi, Juha Haaramo & Kaisa Saarenmaa (toim.) Mitä kuuluu vapaa-aikaan? Tutkimus, tieto ja tulkinnat. Helsinki: Statistics Finland.

Pitkänen, Sari, Markku Niemelä, Nanna Nieminen, Rasmus Aro ja Anna Vainio. 2023. *Yksilöllisyys kehitysvammaisten ihmisten asumisessa*. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA. Haettu 23.11.2023 (https://ara-hankepankki.fi/project/get_file/674/96ac5d5563eef465/download).

Pohjalainen, Piia. 2021. ”Köyhyyden ilmenemät vammaisten naisten kokemuksissa.” Maisteritutkielma, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Ruuskanen, Petri, Julia Jousilahti, Maija Faehnle, Kirsi Kuusikko, Outi Kuittinen, Johanna Virtanen ja Lisbeth Strömberg. 2020. *Kansalaisyhteiskunnan tila ja tulevaisuus 2020-luvun Suomessa*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:47. Helsinki: Valtioneuvosto. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-918-9).

Saukkonen, Eero, Valmari, Jenni & Mietola, Reetta. Painossa. “The happiness of having a hobby: Inclusion of persons with disabilities in leisure activities.” Teoksessa *Disability, Happiness and the Welfare State: Finland and the Nordic Model*, toimittanut Hisayo Katsui ja Matti Laitinen. Routledge.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). 2018. *Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2018–2019*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2018:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3908-0).

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). 2021. *Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen: YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2020–2023.* Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2021:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Haettu 16.11.2023 (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8459-2).

Teittinen, Antti ja Hannu Vesala. 2015. ”Vammaispalveluita tarvinneiden taloudellinen tilanne ja osallistuminen – ATH-tutkimuksen tuloksia.” Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen työpapereita 25/2015:25–31. Haettu 16.11.2023 (https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-547-9).

Teittinen, Antti ja Hannu Vesala. 2022. ”Vammaisten ihmisten syrjintäkokemuksia koulutuksen kentällä.” *Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti* 32(4):33–49.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 2023. *Kouluterveyskyselyn tulokset*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu 16.11.2023 (https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kouluterveyskyselyn-tulokset).

Tilastokeskus. 2023. *Väestön ennakkotilasto*. Tilastokeskus. Haettu 16.11.2023 (https://www.stat.fi/tilasto/vamuu).

Tolkkinen, Laura. 2022. *Näkövammarekisterin vuosikirja 2021*. Helsinki: Näkövammaisten liitto.

Vehmas, Simo ja Reetta Mietola. 2022. *Vaikeasti kehitysvammaisten arki ja ihmisyys*, 1. painos. Helsinki: Gaudeamus.

Vesala, Hannu T. ja Elias Vartio. 2018. *Miten vammaisten ihmisten oikeudet toteutuvat Suomessa? Vammaisfoorumin vuonna 2018 toteuttaman kyselyn tulokset taulukkomuodossa*. Helsinki: Vammaisfoorumi. Haettu 16.11.2023 (https://vammaisfoorumi.fi/wp-content/uploads/2019/09/VFKyselyn-perusraportti2019.pdf).

Yhdenvertaisuusvaltuutettu. 2016. *Vammaisena olen toisen luokan kansalainen*. *Selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista arjessa*. Helsinki: Oikeusministeriö ja syrjinnän seurantajärjestelmä. Helsinki: Oikeusministeriö. Haettu 16.11.2023 (https://syrjinta.fi/vammaisselvitys).

Yhdenvertaisuusvaltuutettu. 2022. *Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosikertomus 2022*. Helsinki: Valtioneuvosto. Haettu 23.11.2023 (https://syrjinta.fi/documents/25249352/157476116/Yhdenvertaisuusvaltuutetun+vuosikertomus+2022+(pdf).pdf/bd9295aa-e49b-9977-fe85-c909c52a8d70/Yhdenvertaisuusvaltuutetun+vuosikertomus+2022+(pdf).pdf?version=1.1&t=1681975578017).

Liite 1: Suomenkielinen kyselypohja

ⓘ Pakolliset kysymykset merkitty tähdellä (*)

Vammaisen henkilön perustiedot

Ikäryhmä *

0–6
7–12
13–16
17–24
25–34
35–44
45–54
55–64
65–74
75–84
85–

Sukupuoli *

nainen
mies
muunsukupuolinen
En halua vastata.

Asuinalue *

Etelä-Suomi
Itä-Suomi
Keski-Suomi
Länsi-Suomi
Pohjois-Suomi

Asuinpaikkakunta

Mikä alla olevista kuvaa tämänhetkistä elämäntilannettasi? *

koululainen tai opiskelija
eläkeläinen
työssäkäyvä
työtön
En halua vastata.
Muu, tarkenna alla.

Mikä toimintakykyysi vaikuttava vamma sinulla on? *

aistivamma (esim. näkövamma, kuulovamma)
fyysinen vamma (esim. liikuntavamma, lyhytkasvuisuus)
kognitiivinen vamma (esim. kehitysvamma, aivovamma)
sosiaalinen vamma (esim. autismikirjo)
psyykkinen vamma (esim. pitkäaikainen mielenterveyden häiriö)
En halua vastata.
Muu, tarkenna alla.

Vastaaja *

Olen itse vammainen henkilö.
Vastaan vammaisen läheiseni puolesta tai avustan vammaista henkilöä vastaamisessa.

Osa 1: Henkilökohtaiset kokemukset omassa arjessa

1.1 Oletko kokenut vammaisuuteen perustuvaa syrjintää viimeisten 12 kuukauden aikana? *

en lainkaan
kerran
muutaman kerran
kuukausittain
viikoittain
lähes päivittäin
En osaa sanoa.

1.2 Millaisissa tilanteissa tai kenen taholta syrjintä tyypillisesti tapahtuu?

1.3 Miten esteettömyys toteutuu arjessasi? Arvioi alla olevia osa-alueita. *

a) Kodin fyysinen esteettömyys
b) Koulun tai opiskelupaikan fyysinen esteettömyys
c) Työpaikan fyysinen esteettömyys
d) Julkisen liikenteen ja liikkumisen esteettömyys
e) Muiden säännöllisesti käyttämiesi kodin ulkopuolisten tilojen fyysinen esteettömyys (esim. julkiset tilat, palvelut)
f) Tiedottamisen ja viestinnän esteettömyys (esim. audiovisuaalinen media, digitaalinen viestintä)

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
Ei koske minua/en osaa sanoa.

1.4 Mitkä ovat omassa arjessasi merkittävimmät esteettömyyden ja saavutettavuuden esteet?

1.5 Kuinka paljon olet itse vaikuttanut asuinpaikkasi valintaan ja siihen, miten ja keiden kanssa asut? *

en lainkaan
vähän
vaihtelevasti
jossain määrin
paljon
Ei koske minua/en osaa sanoa.

1.6 Miten eläminen itsenäisesti ja osallisuus toteutuvat kohdallasi? Arvioi alla olevia osa-alueita. *

a) Pystyn osallistumaan lähiyhteisöni toimintaan haluamallani tavalla (esim. tapaamaan ystäviä, käyttämään lähipalveluita).
b) Pystyn osallistumaan poliittiseen ja julkiseen elämään haluamallani tavalla (esim. järjestötoimintaan, poliittisten puolueiden järjestämiin tilaisuuksiin, muuhun kansalaisyhteiskunnan toimintaan).
c) Saamani vammaispalvelut vastaavat tämänhetkisiä tarpeitani.

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
Ei koske minua/en osaa sanoa.

1.7 Millaiset tekijät ovat vaikuttaneet kohdallasi asumispaikan, asumismuodon, asuinkumppanien ja asunnon valintaan (esim. esteettömyys, palvelut ja tuki)?

1.8 Mitkä ovat omassa arjessasi merkittävimmät itsenäisen elämän ja osallisuuden esteet?

1.9 Kuinka sujuvaa liikkuminen on omassa arjessasi (esim. julkisen liikenteen, kuljetuspalvelujen käyttö)? *

ei lainkaan sujuvaa
melko epäsujuvaa
tilanne vaihtelee
melko sujuvaa
hyvin sujuvaa
En osaa sanoa.

1.10 Mitkä ovat omassa arjessasi merkittävimmät liikkumiseen liittyvät esteet?

1.11 Miten koulutuksen yhdenvertaisuus toteutuu kohdallasi? Arvioi alla olevia osa-alueita. *

a) Voin opiskella lähikoulussani yhdessä ikätovereideni kanssa.
b) Saan tarvitsemani ja riittävät tukitoimet opiskeluuni (esim. opiskelumateriaaliin, ohjeistuksiin, suoritustapoihin, osallistumiseen, oppimisympäristöön tai kulkemiseen liittyvä tuki).
c) Oppilaitokseni tekee tarvittaessa kohdallani kohtuullisia mukautuksia.

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
Ei koske minua/en osaa sanoa.

1.12 Onko sinua syrjitty koulussasi tai opinnoissasi vammaisuutesi vuoksi viimeisten 12 kuukauden aikana? Arvioi alla olevia osa-alueita. *

a) Koulu- tai opiskelupaikan haussa
b) Koulu- tai oppilaitoksella
c) Opiskelijatoiminnassa

kyllä
ei
Ei koske minua/en osaa sanoa.

1.13 Mitkä ovat omassa arjessasi merkittävimmät koulutuksen yhdenvertaisuuteen liittyvät esteet?

1.14 Miten hyvin pääsy terveydenhuoltoon ja kuntoutukseen toteutuu kohdallasi? Arvioi alla olevia osa-alueita. *

a) Pääsy terveyspalveluihin yhdenvertaisesti muiden kanssa
b) Pääsy kuntoutukseen

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
Ei koske minua/en osaa sanoa.

1.15 Mitkä ovat omassa arjessasi keskeisimmät terveyspalveluihin ja kuntoutukseen pääsyn esteet?

1.16 Onko sinua syrjitty työelämässä vammaisuutesi vuoksi viimeisten 12 kuukauden aikana? Arvioi alla olevia osa-alueita. *

a) Työnhaussa
b) Työpaikalla

kyllä
ei
Ei koske minua/en osaa sanoa.

1.17 Jos olet kohdannut syrjintää työelämässä, miten syrjintä ilmeni?

1.18 Riittävätkö käytettävissäsi olevat tulot lähtökohtaisesti elämiseen (esim. asuminen, ruoka, lääkärikäynnit, lääkkeet, liikkuminen, harrastaminen, netti)? *

Tuloni eivät riitä ja minulla on jatkuva huoli taloudestani.
Tuloni eivät useinkaan riitä ja joudun miettimään omaa talouttani toistuvasti.
Tilanne vaihtelee.
Tuloni riittävät yleensä menoihini.
Tuloni riittävät aina menoihini.

1.19 Oletko joutunut hakemaan toimeentulotukea viimeisten 12 kuukauden aikana? *

En ole joutunut hakemaan toimeentulotukea.
Olen hakenut tukea kerran.
Olen hakenut tukea muutamia kertoja.
Haen tukea lähes joka kuukausi.
Haen tukea joka kuukausi.

1.20 Mitkä ovat omassa arjessasi merkittävimmät riittävän elintason ja sosiaaliturvan toteutumisen esteet?

1.21 Miten oikeus osallistua kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan toteutuu kohdallasi? Arvioi alla olevia osa-alueita. *

a) Pystyn osallistumaan minua kiinnostavaan kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan.
b) Pystyn harrastamaan minulle mielekästä liikuntaa ja urheilua.

kyllä
ei
En osaa sanoa.

1.22 Mitkä ovat omassa arjessasi keskeisimmät kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan osallistumisen esteet?

Osa 2: Yleiset näkemykset oikeuksien toteutumisesta Suomessa

2.1 Kuinka hyvin mielestäsi toteutuu vammaisten henkilöiden osallistaminen?

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
En osaa sanoa.

2.2 Mitkä ovat mielestäsi keskeisimmät osallistumisen esteet?

2.3 Kuinka hyvin mielestäsi toteutuu vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ja tasa-arvo? Arvioi alla olevia osa-alueita.

a) Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus
b) Vammaisten lasten oikeudet
c) Vammaisten naisten oikeudet

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
En osaa sanoa.

2.4 Mitkä ovat mielestäsi keskeisimmät esteet yhdenvertaisuuden toteutumiselle?

2.5 Kuinka hyvin mielestäsi toteutuu tietoisuus ja tietopohjan lisääminen? Arvioi alla olevia osa-alueita.

a) Eri toimijat ovat tietoisia vammaisten henkilöiden oikeuksista.
b) Vammaisuudesta on saatavilla tietoa yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi.

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
En osaa sanoa.

2.6 Mitkä ovat mielestäsi keskeisimmät tietoisuuteen ja tietopohjaan liittyvät puutteet?

2.7 Kuinka hyvin mielestäsi toteutuu esteettömyys ja saavutettavuus?

a) Fyysisen ympäristön esteettömyys

b) Tiedottamisen ja viestinnän esteettömyys ja saavutettavuus
c) Vammaisten henkilöiden oikeus käyttää virallisessa vuorovaikutuksessa valitsemaansa kommunikaatiomuotoa

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
En osaa sanoa.

2.8 Mitkä ovat mielestäsi keskeisimmät esteettömyyden ja saavutettavuuden esteet?

2.9 Takaavatko mielestäsi nykyiset järjestelyt vammaisten henkilöiden turvallisuuden eri vaara- ja hätätilanteissa yhdenvertaisesti muiden kansalaisten kanssa?

kyllä
ei
En osaa sanoa.

2.10 Millaisia esteitä ja puutteita mielestäsi liittyy tällä hetkellä vammaisten ihmisten asemaan ja avunsaantiin erilaisissa vaara- ja hätätilanteissa (esim. tiedottaminen, avun hälyttäminen, vuorovaikutus viranomaisten kanssa)?

2.11 Kuinka hyvin mielestäsi toteutuu vammaisten henkilöiden oikeus itsenäiseen elämään ja osallisuus? Arvioi alla olevia osa-alueita.

a) Oikeus valita asuinpaikka ja se, miten ja kenen kanssa asuu
b) Itsenäistä elämistä ja osallistumista yhteisössä tukevien palvelujen saatavuus
c) Tarvittava tuki päätöksenteossa
d) Yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
En osaa sanoa.

2.12 Millaisia esteitä ja puutteita mielestäsi liittyy tällä hetkellä vammaisten henkilöiden osallisuuteen ja itsenäiseen elämään?

2.13 Millaisia esteitä ja puutteita mielestäsi liittyy tällä hetkellä vammaisten henkilöiden osallistumiseen poliittiseen ja julkiseen elämään?

2.14 Kuinka hyvin mielestäsi toteutuu vammaisten henkilöiden liikkumisvapaus? Arvioi alla olevia osa-alueita.

a) Mahdollisuus itsenäiseen henkilökohtaiseen liikkumiseen
b) Julkisen liikenteen esteettömyys

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti

melko hyvin
hyvin
En osaa sanoa.

2.15 Millaisia esteitä ja puutteita mielestäsi liittyy tällä hetkellä vammaisten henkilöiden liikkumisvapauteen ja esteettömään liikkumiseen?

2.16 Kuinka hyvin mielestäsi toteutuu vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus koulutuksessa? Arvioi alla olevia osa-alueita.

a) Oikeus osallistavaan (inklusiiviseen) opetukseen
b) Oikeus tarvittaviin tukitoimiin ja kohtuullisiin mukautuksiin

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
En osaa sanoa.

2.17 Millaisia esteitä ja puutteita liittyy tällä hetkellä vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuteen koulutuksessa?

2.18 Kuinka hyvin mielestäsi toteutuu vammaisten henkilöiden pääsy terveyspalveluihin ja kuntoutukseen? Arvioi alla olevia osa-alueita.

a) Pääsy terveyspalveluihin yhdenvertaisesti muiden kanssa
b) Pääsy kuntoutukseen

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
En osaa sanoa.

2.19 Millaisia esteitä ja puutteita liittyy tällä hetkellä vammaisten henkilöiden pääsyyn terveyspalveluihin ja kuntoutukseen?

2.20 Kuinka hyvin mielestäsi toteutuu vammaisten henkilöiden oikeus saada työtä ja tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa?

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
En osaa sanoa.

2.21 Millaisia esteitä ja haasteita mielestäsi liittyy tällä hetkellä vammaisten henkilöiden työllistymiseen ja työssäkäyntiin?

2.22 Kuinka hyvin mielestäsi toteutuu vammaisten henkilöiden oikeus riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan?

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
En osaa sanoa.

2.23 Millaisia esteitä ja puutteita mielestäsi liittyy tällä hetkellä vammaisten henkilöiden riittävän elintason ja sosiaaliturvan toteutumiseen?

2.24 Kuinka hyvin mielestäsi toteutuu vammaisten henkilöiden oikeus osallistua kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun? Arvioi alla olevia osa-alueita.

a) Oikeus osallistua kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan
b) Oikeus osallistua liikuntaan ja urheiluun
c) Oikeus kulttuuri- ja kieli-identiteetin tukeen yhdenvertaisesti muiden kanssa

huonosti
melko huonosti
vaihtelevasti
melko hyvin
hyvin
En osaa sanoa.

2.25 Millaisia esteitä ja puutteita mielestäsi liittyy tällä hetkellä vammaisten henkilöiden oikeuteen osallistua kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan?

2.26 Mitkä kaksi (2) seuraavista vammaissopimuksen osa-alueista ovat mielestäsi tärkeimpiä edistettäviä seuraavan neljän vuoden aikana?

Vammaisten henkilöiden osallisuus päätöksenteossa
Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo
Tietoisuuden ja tietopohjan lisääminen
Esteettömyys ja saavutettavuus
Turvallisuus ja vaaratilanteet
Eläminen itsenäisesti ja osallisuus
Liikkuminen
Koulutus
Terveys ja kuntoutus
Työ ja työllistyminen
Riittävä elintaso ja sosiaaliturva
Kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoiminta ja liikunta

2.27 Mitä muuta haluat tuoda esiin vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämiseen liittyen?

Liite 2: Tilastollisia verkkokyselytuloksia vammaryhmittäin

Taulukko 1: Ikäryhmät

	0–6	7–12	13–16	17–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65–74	75–84	85–
aisti-vamma (%, n)	0,7 % (1)	6,0 % (9)	3,3 % (5)	11,2 % (17)	9,9 % (15)	8,6 % (13)	17,9 % (27)	15,2 % (23)	17,9 % (27)	8,6 % (13)	0,7 % (1)
fyysinen vamma (%, n)	1,3 % (3)	3,5 % (8)	2,6 % (6)	8,3 % (19)	13,6 % (31)	12,7 % (29)	20,2 % (46)	19,3 % (44)	15,4 % (35)	2,6 % (6)	0,5 % (1)
kognitiivinen vamma (%, n)	1,5 % (3)	6,1 % (12)	6,6 % (13)	21,7 % (43)	17,2 % (34)	18,2 % (36)	13,6 % (27)	9,1 % (18)	5,0 % (10)	1,0 % (2)	0,0 % (0)
sosiaalinen vamma (%, n)	0,0 % (0)	11,2 % (9)	13,8 % (11)	26,2 % (21)	21,2 % (17)	12,5 % (10)	11,3 % (9)	2,5 % (2)	1,3 % (1)	0,0 % (0)	0,0 % (0)
psyykkinen vamma (%, n)	0,0 % (0)	1,8 % (1)	3,6 % (2)	8,9 % (5)	33,9 % (19)	16,1 % (9)	14,3 % (8)	12,5 % (7)	8,9 % (5)	0,0 % (0)	0,0 % (0)

Taulukko 2: Sukupuoli

	nainen	mies	muunsukupuolinen
aistivamma (%, n)	60,9 % (92)	38,4 % (58)	0,6 % (1)
fyysinen vamma (%, n)	74,7 % (165)	25,9 % (55)	0,5 % (1)
kognitiivinen vamma (%, n)	46,4 % (91)	53,6 % (105)	0,0 % (0)
sosiaalinen vamma (%, n)	42,3 % (33)	53,9 % (5)	3,9 % (3)
psyykkinen vamma (%, n)	77,4 % (41)	18,9 % (10)	3,8 % (2)

Taulukko 3: Asuinalue

	Etelä-Suomi	Itä-Suomi	Keski-Suomi	Länsi-Suomi	Pohjois-Suomi
aistivamma (%, n)	55,0 % (83)	5,9 % (9)	7,3 % (11)	22,5 % (34)	9,3 % (14)
fyysinen vamma (%, n)	46,1 % (105)	10,1 % (23)	9,6 % (22)	24,1 % (55)	10,1 % (23)
kognitiivinen vamma (%, n)	43,9 % (87)	12,1 % (24)	7,1 % (14)	29,8 % (59)	7,1 % (14)
sosiaalinen vamma (%, n)	47,5 % (38)	11,2 % (9)	6,3 % (5)	23,7 % (19)	11,3 % (9)
psyykkinen vamma (%, n)	53,6 % (30)	7,1 % (4)	3,6 % (2)	26,8 % (15)	8,9 % (5)

Taulukko 4: Mikä alla olevista kuvaa tämänhetkistä elämäntilannettasi?

	koululainen/opiskelija	eläkeläinen	työssäkäyvä	työtön
aistivamma (%, n)	15,4 % (26)	46,8 % (79)	31,4 % (53)	6,5 % (11)
fyysinen vamma (%, n)	15,0 % (35)	59,8 % (137)	20,6 % (48)	5,2 % (12)
kognitiivinen vamma (%, n)	22,2 % (42)	61,9 % (117)	12,7 % (24)	3,2 % (6)
sosiaalinen vamma (%, n)	40,5 % (30)	40,2 % (29)	12,2 % (9)	8,1 % (6)
psyykkinen vamma (%, n)	20,7 % (12)	50,0 % (29)	20,0 % (11)	10,3 % (6)

Taulukko 5: Henkilökohtaiset kokemukset vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä omassa arjessa viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.1)

	lähes päivittäin	viikoittain	kuukausittain	muutaman kerran	kerran	ei lainkaan
aistivamma (%, n)	7,3 % (11)	7,9 % (12)	12,6 % (19)	31,1 % (47)	6,0 % (9)	25,8 % (39)
fyysinen vamma (%, n)	6,1 % (14)	5,7 % (13)	12,7 % (29)	43,0 % (98)	4,4 % (10)	18,4 % (42)
kognitiivinen vamma (%, n)	11,1 % (22)	9,6 % (19)	10,1 % (20)	27,8 % (55)	6,6 % (13)	20,7 % (41)
sosiaalinen vamma (%, n)	16,2 % (13)	15,0 % (12)	17,5 % (14)	21,2 % (17)	2,5 % (2)	13,8 % (11)
psyykkinen vamma (%, n)	14,3 % (8)	10,7 % (6)	17,9 % (10)	35,7 % (20)	0,0 % (0)	7,1 % (4)

Taulukko 6: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin kodin fyysinen esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	3,2 % (4)	4,8 % (6)	24,6 % (31)	30,1 % (38)	37,3 % (47)
fyysinen vamma (%, n)	4,5 % (10)	9,5 % (21)	27,2 % (60)	36,2 % (80)	22,6 % (50)
kognitiivinen vamma (%, n)	2,4 % (4)	7,9 % (13)	18,9 % (31)	36,0 % (59)	34,8 % (57)
sosiaalinen vamma (%, n)	3,4 % (2)	13,8 % (8)	12,1 % (7)	32,8 % (19)	37,9 % (22)
psyykkinen vamma (%, n)	7,2 % (3)	7,1 % (3)	28,6 % (12)	35,7 % (15)	21,4 % (9)

Taulukko 7: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin koulun tai opiskelupaikan fyysinen esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	6,8 % (3)	11,4 % (5)	34,1 % (15)	27,3 % (12)	20,4 % (9)
fyysinen vamma (%, n)	6,6 % (4)	9,8 % (6)	32,8 % (20)	27,9 % (17)	22,9 % (14)
kognitiivinen vamma (%, n)	4,2 % (3)	5,6 % (4)	24,0 % (17)	31,0 % (22)	35,2 % (25)
sosiaalinen vamma (%, n)	9,8 % (4)	7,3 % (3)	29,3 % (12)	26,8 % (11)	26,8 % (11)
psyykkinen vamma (%, n)	17,7 % (3)	5,9 % (1)	29,4 % (5)	17,6 % (3)	29,4 % (5)

Taulukko 8: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin työpaikan fyysinen esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	5,1 % (3)	15,3 % (9)	23,7 % (14)	35,6 % (21)	20,3 % (12)
fyysinen vamma (%, n)	4,6 % (4)	10,4 % (9)	31,0 % (27)	32,2 % (28)	21,8 % (19)
kognitiivinen vamma (%, n)	4,4 % (3)	4,3 % (3)	17,4 % (12)	30,4 % (21)	43,5 % (30)
sosiaalinen vamma (%, n)	3,8 % (1)	15,4 % (4)	15,4 % (4)	30,8 % (8)	34,6 % (9)
psyykkinen vamma (%, n)	5,9 % (1)	23,5 % (4)	5,9 % (1)	35,3 % (6)	29,4 % (5)

Taulukko 9: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin julkisen liikenteen ja liikkumisen esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	14,5 % (18)	26,6 % (33)	27,4 % (34)	19,4 % (24)	12,1 % (15)
fyysinen vamma (%, n)	23,5 % (43)	19,7 % (36)	35,5 % (65)	14,2 % (26)	7,1 % (13)
kognitiivinen vamma (%, n)	15,3 % (22)	23,6 % (34)	27,1 % (39)	20,1 % (29)	13,9 % (20)
sosiaalinen vamma (%, n)	24,1 % (13)	13,0 % (7)	38,9 % (21)	14,8 % (8)	9,2 % (5)
psyykkinen vamma (%, n)	30,2 % (13)	16,3 % (7)	27,9 % (12)	11,6 % (5)	14,0 % (6)

Taulukko 10: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin muiden säännöllisesti käytettyjen kodin ulkopuolisten tilojen fyysinen esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	6,0 % (8)	18,0 % (24)	39,9 % (53)	27,1 % (36)	9,0 % (12)
fyysinen vamma (%, n)	4,0 % (9)	15,2 % (34)	48,2 % (108)	25,9 % (58)	6,7 % (15)
kognitiivinen vamma (%, n)	2,5 % (4)	15,4 % (25)	38,3 % (62)	29,0 % (47)	14,8 % (24)
sosiaalinen vamma (%, n)	7,9 % (5)	14,3 % (9)	39,7 % (25)	28,6 % (18)	9,5 % (6)
psyykkinen vamma (%, n)	10,9 % (5)	10,9 % (5)	41,3 % (19)	28,2 % (13)	8,7 % (4)

Taulukko 11: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin tiedottamisen ja viestinnän esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	12,3 % (17)	21,0 % (29)	42,1 % (58)	18,1 % (25)	6,5 % (9)
fyysinen vamma (%, n)	9,5 % (16)	13,6 % (23)	27,2 % (46)	27,8 % (47)	21,9 % (37)
kognitiivinen vamma (%, n)	13,0 % (21)	25,9 % (42)	33,3 % (54)	15,4 % (25)	12,4 % (20)
sosiaalinen vamma (%, n)	13,9 % (9)	29,2 % (19)	36,9 % (24)	12,3 % (8)	7,7 % (5)
psyykkinen vamma (%, n)	12,2 % (5)	19,5 % (8)	34,2 % (14)	19,5 % (8)	14,6 % (6)

Taulukko 12: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka paljon on itse vaikuttanut asuinpaikan valintaan ja siihen, miten ja keiden kanssa asuu (kysymys 1.5)

	ei lainkaan	vähän	vaihtelevasti	jossain määrin	paljon
aistivamma (%, n)	12,6 % (19)	7,3 % (11)	4,0 % (6)	8,6 % (13)	58,9 % (89)
fyysinen vamma (%, n)	7,0 % (16)	7,5 % (17)	3,9 % (9)	13,2 % (30)	62,3 % (142)
kognitiivinen vamma (%, n)	19,7 % (39)	16,2 % (32)	3,5 % (7)	16,2 % (32)	32,8 % (65)
sosiaalinen vamma (%, n)	20,0 % (16)	12,5 % (10)	2,5 % (2)	10,0 % (8)	31,2 % (25)
psyykkinen vamma (%, n)	7,1 % (4)	19,6 % (11)	5,4 % (3)	23,2 % (13)	39,3 % (22)

Taulukko 13: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten osallistuminen lähiyhteisön toimintaan toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.6)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	4,0 % (6)	18,0 % (27)	18,7 % (28)	33,3 % (50)	26,0 % (39)
fyysinen vamma (%, n)	7,1 % (16)	13,8 % (31)	18,7 % (42)	37,8 % (85)	22,6 % (51)
kognitiivinen vamma (%, n)	10,9 % (21)	21,4 % (41)	26,1 % (50)	23,4 % (45)	18,2 % (35)
sosiaalinen vamma (%, n)	18,3 % (13)	21,1 % (15)	28,2 % (20)	25,4 % (18)	7,0 % (5)
psyykkinen vamma (%, n)	7,3 % (4)	20,0 % (11)	23,6 % (13)	21,8 % (12)	27,3 % (15)

Taulukko 14: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään toteutuvat omassa arjessa (kysymys 1.6)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	11,8 % (15)	13,4 % (17)	24,4 % (31)	28,3 % (36)	22,1 % (28)
fyysinen vamma (%, n)	14,9 % (28)	13,8 % (26)	18,6 % (35)	32,5 % (61)	20,2 % (38)
kognitiivinen vamma (%, n)	32,0 % (41)	14,8 % (19)	21,1 % (27)	14,1 % (18)	18,0 % (23)
sosiaalinen vamma (%, n)	39,6 % (19)	14,6 % (7)	27,1 % (13)	8,3 % (4)	10,4 % (5)
psyykkinen vamma (%, n)	13,3 % (6)	11,1 % (5)	31,1 % (14)	24,5 % (11)	20,0 % (9)

Taulukko 15: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten saadut vammaispalvelut vastaavat senhetkisiä tarpeita omassa arjessa (kysymys 1.6)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	17,1 % (25)	15,1 % (22)	21,2 % (31)	30,8 % (45)	15,8 % (23)
fyysinen vamma (%, n)	15,4 % (34)	16,3 % (36)	20,4 % (45)	28,5 % (63)	19,4 % (43)
kognitiivinen vamma (%, n)	19,1 % (37)	20,1 % (39)	26,8 % (52)	19,1 % (37)	14,9 % (29)
sosiaalinen vamma (%, n)	30,6 % (23)	24,0 % (18)	22,7 % (17)	16,0 % (12)	6,7 % (5)
psyykkinen vamma (%, n)	25,0 % (12)	25,0 % (13)	9,6 % (5)	26,9 % (14)	13,5 % (7)

Taulukko 16: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka sujuvaa liikkuminen on omassa arjessa (kysymys 1.9)

	ei lainkaan sujuvaa	melko epäsujuvaa	tilanne vaihtelee	melko sujuvaa	hyvin sujuvaa
aistivamma (%, n)	7,3 % (11)	9,2 % (14)	35,1 % (53)	26,5 % (40)	17,9 % (27)
fyysinen vamma (%, n)	13,2 % (30)	13,6 % (31)	32,5 % (74)	25,4 % (58)	11,8 % (27)
kognitiivinen vamma (%, n)	8,1 % (16)	14,7 % (29)	31,3 % (62)	21,7 % (43)	22,7 % (45)
sosiaalinen vamma (%, n)	12,5 % (10)	12,5 % (10)	32,5 % (26)	22,5 % (18)	15,0 % (12)
psyykkinen vamma (%, n)	8,9 % (5)	16,1 % (9)	33,9 % (19)	23,2 % (13)	16,1 % (9)

Taulukko 17: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten opiskelu lähikoulussa yhdessä ikätovereiden kanssa toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	22,7 % (10)	6,8 % (3)	18,2 % (8)	11,4 % (5)	40,9 % (18)
fyysinen vamma (%, n)	19,1 % (9)	6,4 % (3)	12,8 % (6)	14,9 % (7)	46,8 % (22)
kognitiivinen vamma (%, n)	35,4 % (23)	9,2 % (6)	15,4 % (10)	15,4 % (10)	24,6 % (16)
sosiaalinen vamma (%, n)	35,7 % (15)	16,7 % (7)	19,1 % (8)	7,1 % (3)	21,4 % (9)
psyykkinen vamma (%, n)	30,0 % (6)	15,0 % (3)	10,0 % (2)	10,0 % (2)	35,0 % (7)

Taulukko 18: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten tarvittavat ja riittävät tukitoimet opiskeluun toteutuvat omassa arjessa (kysymys 1.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	14,0 % (8)	17,6 % (10)	22,8 % (13)	22,8 % (13)	22,8 % (13)
fyysinen vamma (%, n)	13,8 % (9)	21,5 % (14)	20,0 % (13)	18,5 % (12)	26,2 % (17)
kognitiivinen vamma (%, n)	19,7 % (15)	17,1 % (13)	15,8 % (12)	21,1 % (16)	26,3 % (20)
sosiaalinen vamma (%, n)	20,0 % (10)	20,0 % (10)	20,0 % (10)	22,0 % (11)	18,0 % (9)
psyykkinen vamma (%, n)	2,3 % (6)	11,1 % (3)	22,2 % (6)	22,2 % (6)	22,2 % (6)

Taulukko 19: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten oppilaitoksen tekemät kohtuulliset mukautukset toteutuvat omassa arjessa (kysymys 1.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	18,8 % (9)	12,5 % (6)	20,8 % (10)	22,9 % (11)	25,0 % (12)
fyysinen vamma (%, n)	9,2 % (5)	16,7 % (9)	18,5 % (10)	24,1 % (12)	31,5 % (17)
kognitiivinen vamma (%, n)	16,7 % (11)	15,1 % (10)	6,1 % (4)	25,7 % (17)	36,4 % (24)
sosiaalinen vamma (%, n)	26,1 % (12)	13,0 % (6)	10,9 % (5)	23,9 % (11)	26,1 % (12)
psyykkinen vamma (%, n)	27,3 % (6)	0,0 % (0)	22,7 % (5)	22,7 % (5)	27,3 % (6)

Taulukko 20: Henkilökohtaiset kokemukset koulu- tai opiskelupaikan haussa tapahtuneesta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.12)

	on syrjitty	ei ole syrjitty
aistivamma (%, n)	17,9 % (7)	82,1 % (32)
fyysinen vamma (%, n)	19,6 % (10)	80,4 % (41)
kognitiivinen vamma (%, n)	35,7 % (20)	64,3 % (36)
sosiaalinen vamma (%, n)	30,0 % (9)	70,0 % (21)
psyykkinen vamma (%, n)	25,0 % (5)	75,0 % (15)

Taulukko 21: Henkilökohtaiset kokemukset koulussa tai oppilaitoksella tapahtuneesta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.12)

	on syrjitty	ei ole syrjitty
aistivamma (%, n)	31,0 % (13)	69,0 % (29)
fyysinen vamma (%, n)	32,7 % (18)	67,3 % (37)
kognitiivinen vamma (%, n)	36,8 % (21)	63,2 % (36)
sosiaalinen vamma (%, n)	51,4 % (19)	48,6 % (18)
psyykkinen vamma (%, n)	42,1 % (8)	57,9 % (11)

Taulukko 22: Henkilökohtaiset kokemukset opiskelijatoiminnassa tapahtuneesta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.12)

	on syrjitty	ei ole syrjitty
aistivamma (%, n)	15,6 % (5)	84,4 % (27)
fyysinen vamma (%, n)	18,2 % (8)	81,8 % (36)
kognitiivinen vamma (%, n)	17,4 % (8)	82,6 % (38)
sosiaalinen vamma (%, n)	34,8 % (8)	65,2 % (15)
psyykkinen vamma (%, n)	20,0 % (3)	80,0 % (12)

Taulukko 23: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten pääsy terveyspalveluihin yhdenvertaisesti muiden kanssa toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.14)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	8,3 % (12)	11,0 % (16)	21,4 % (31)	33,1 % (48)	26,2 % (38)
fyysinen vamma (%, n)	10,3 % (23)	12,9 % (29)	21,9 % (49)	32,6 % (73)	22,3 % (50)
kognitiivinen vamma (%, n)	13,4 % (26)	11,9 % (23)	25,8 % (50)	24,7 % (48)	24,2 % (47)
sosiaalinen vamma (%, n)	16,9 % (13)	16,9 % (13)	27,2 % (21)	27,3 % (21)	11,7 % (9)
psyykkinen vamma (%, n)	9,6 % (5)	17,3 % (9)	30,8 % (16)	25,0 % (13)	17,3 % (9)

Taulukko 24: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten pääsy kuntoutukseen toteutuu yhdenvertaisesti muiden kanssa omassa arjessa (kysymys 1.14)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	13,2 % (15)	14,0 % (16)	26,3 % (30)	24,6 % (28)	21,9 % (25)
fyysinen vamma (%, n)	25,0 % (52)	13,0 % (27)	16,3 % (34)	25,0 % (52)	20,7 % (43)
kognitiivinen vamma (%, n)	33,5 % (58)	15,0 % (26)	22,0 % (38)	15,6 % (27)	13,9 % (24)
sosiaalinen vamma (%, n)	37,5 % (27)	16,7 % (12)	22,2 % (16)	18,0 % (13)	5,6 % (4)
psyykkinen vamma (%, n)	37,3 % (19)	17,7 % (9)	17,6 % (9)	17,6 % (9)	9,8 % (5)

Taulukko 25: Henkilökohtaiset kokemukset työnhaussa tapahtuneesta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.16)

	on syrjitty	ei ole syrjitty
aistivamma (%, n)	31,6 % (18)	68,4 % (39)
fyysinen vamma (%, n)	50,0 % (32)	50,0 % (32)
kognitiivinen vamma (%, n)	37,3 % (19)	62,7 % (32)
sosiaalinen vamma (%, n)	45,5 % (5)	54,5 % (6)
psyykkinen vamma (%, n)	57,9 % (11)	42,1 % (8)

Taulukko 26: Henkilökohtaiset kokemukset työpaikalla tapahtuneesta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.16)

	on syrjitty	ei ole syrjitty
aistivamma (%, n)	32,9 % (23)	67,1 % (47)
fyysinen vamma (%, n)	36,3 % (29)	63,7 % (51)
kognitiivinen vamma (%, n)	31,5 % (17)	68,5 % (37)
sosiaalinen vamma (%, n)	31,2 % (5)	68,8 % (11)
psyykkinen vamma (%, n)	50,0 % (10)	50,0 % (10)

Taulukko 27: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, riittävätkö käytettävissä olevat tulot lähtökohtaisesti elämiseen (kysymys 1.18)

	eivät riitä	eivät useinkaan riitä	tilanne vaihtelee	riittävät yleensä	riittävät aina
aistivamma (%, n)	13,2 % (20)	11,9 % (18)	24,5 % (37)	25,2 % (38)	25,2 % (38)
fyysinen vamma (%, n)	17,6 % (40)	22,8 % (52)	19,7 % (45)	18,0 % (41)	21,9 % (50)
kognitiivinen vamma (%, n)	19,2 % (38)	12,6 % (25)	24,3 % (48)	23,7 % (47)	20,2 % (40)
sosiaalinen vamma (%, n)	20,0 % (16)	13,8 % (11)	17,5 % (14)	26,2 % (21)	22,5 % (18)
psyykkinen vamma (%, n)	25,0 % (14)	28,5 % (16)	16,1 % (9)	16,1 % (9)	14,3 % (8)

Taulukko 28: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka monesti toimeentuloa on jouduttu hakemaan viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.19)

	joka kuukausi	lähes joka kuukausi	muutamia kertoja	kerran	ei kertaakaan
aistivamma (%, n)	4,0 % (6)	1,3 % (2)	4,6 % (7)	6,0 % (9)	84,1 % (127)
fyysinen vamma (%, n)	5,7 % (13)	1,8 % (4)	9,2 % (21)	4,4 % (10)	78,9 % (180)
kognitiivinen vamma (%, n)	4,0 % (8)	1,0 % (2)	8,6 % (17)	6,1 % (12)	80,3 % (159)
sosiaalinen vamma (%, n)	5,0 % (4)	1,2 % (1)	8,7 % (7)	3,8 % (3)	81,3 % (65)
psyykkinen vamma (%, n)	14,3 % (8)	5,4 % (3)	16,1 % (9)	7,1 % (4)	57,1 % (32)

Taulukko 29: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, toteutuuko oikeus osallistua kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan omassa arjessa (kysymys 1.21)

	ei	kyllä
aistivamma (%, n)	34,3 % (47)	65,7 % (90)
fyysinen vamma (%, n)	36,4 % (79)	63,6 % (138)
kognitiivinen vamma (%, n)	42,7 % (76)	57,3 % (102)
sosiaalinen vamma (%, n)	56,9 % (41)	43,1 % (31)
psyykkinen vamma (%, n)	43,1 % (22)	56,9 % (29)

Taulukko 30: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, toteutuuko oikeus harrastaa itselle mielekästä liikuntaa omassa arjessa (kysymys 1.21)

	ei	kyllä
aistivamma (%, n)	40,6 % (54)	59,4 % (79)
fyysinen vamma (%, n)	55,2 % (111)	44,8 % (90)
kognitiivinen vamma (%, n)	46,3 % (81)	53,7 % (94)
sosiaalinen vamma (%, n)	55,4 % (41)	44,6 % (33)
psyykkinen vamma (%, n)	53,1 % (26)	46,9 % (23)

Taulukko 31: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin osallistaminen toteutuu Suomessa (kysymys 2.1)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	21,4 % (25)	22,2 % (26)	36,8 % (43)	11,1 % (13)	3,4 % (4)
fyysinen vamma (%, n)	14,7 % (28)	26,8 % (51)	44,7 % (85)	9,5 % (18)	1,1 % (2)
kognitiivinen vamma (%, n)	17,5 % (28)	29,4 % (47)	33,1 % (53)	11,2 % (18)	2,5 % (4)
sosiaalinen vamma (%, n)	30,3 % (20)	27,3 % (18)	33,3 % (22)	3,0 % (2)	1,5 % (1)
psyykkinen vamma (%, n)	24,5 % (11)	24,5 % (11)	24,4 % (11)	8,9 % (4)	4,4 % (2)

Taulukko 32: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus toteutuu Suomessa (kysymys 2.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	15,6 % (17)	24,8 % (27)	43,1 % (47)	13,8 % (15)	2,7 % (3)
fyysinen vamma (%, n)	17,9 % (33)	33,2 % (61)	39,7 % (73)	7,6 % (14)	1,6 % (3)
kognitiivinen vamma (%, n)	23,7 % (36)	29,6 % (45)	34,9 % (53)	9,2 % (14)	2,6 % (4)
sosiaalinen vamma (%, n)	38,1 % (24)	22,2 % (14)	34,9 % (22)	4,8 % (3)	0,0 % (0)
psyykkinen vamma (%, n)	32,6 % (14)	27,9 % (12)	32,6 % (14)	4,6 % (2)	2,3 % (1)

Taulukko 33: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten naisten oikeudet toteutuvat Suomessa (kysymys 2.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	16,7 % (14)	28,6 % (24)	34,5 % (29)	15,5 % (13)	4,7 % (4)
fyysinen vamma (%, n)	17,7 % (28)	36,7 % (58)	38,0 % (60)	5,7 % (9)	1,9 % (3)
kognitiivinen vamma (%, n)	23,5 % (28)	26,9 % (32)	37,0 % (44)	10,1 % (12)	2,5 % (3)
sosiaalinen vamma (%, n)	43,1 % (22)	29,4 % (15)	21,6 % (11)	5,9 % (3)	0,0 % (0)
psyykkinen vamma (%, n)	40,6 % (15)	32,4 % (12)	18,9 % (7)	5,4 % (2)	2,7 % (1)

Taulukko 34: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten lasten oikeudet toteutuvat Suomessa (kysymys 2.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	20,5 % (16)	28,2 % (22)	32,1 % (25)	15,4 % (12)	3,8 % (3)
fyysinen vamma (%, n)	18,3 % (22)	35,0 % (42)	34,2 % (41)	7,5 % (9)	5,0 % (6)
kognitiivinen vamma (%, n)	20,5 % (24)	29,9 % (35)	35,9 % (42)	11,1 % (13)	2,6 % (3)
sosiaalinen vamma (%, n)	30,3 % (17)	25,0 % (14)	30,4 % (17)	14,3 % (8)	0,0 % (0)
psyykkinen vamma (%, n)	27,6 % (8)	37,9 % (11)	17,2 % (5)	13,8 % (4)	3,5 % (1)

Taulukko 35: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin eri toimijat ovat tietoisia vammaisten henkilöiden oikeuksista Suomessa (kysymys 2.5)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	26,1 % (29)	27,9 % (31)	35,2 % (39)	5,4 % (6)	5,4 % (6)
fyysinen vamma (%, n)	26,3 % (49)	34,9 % (65)	28,5 % (53)	6,5 % (12)	3,8 % (7)
kognitiivinen vamma (%, n)	25,3 % (39)	38,3 % (59)	22,7 % (35)	10,4 % (16)	3,3 % (5)
sosiaalinen vamma (%, n)	33,9 % (22)	33,9 % (22)	21,5 % (14)	9,2 % (6)	1,5 % (1)
psyykkinen vamma (%, n)	34,9 % (15)	18,6 % (8)	37,2 % (16)	4,6 % (2)	4,7 % (2)

Taulukko 36: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisuudesta on saatavilla tietoa yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi Suomessa (kysymys 2.5)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	17,3 % (19)	23,6 % (26)	32,7 % (36)	16,4 % (18)	10,0 % (11)
fyysinen vamma (%, n)	18,7 % (34)	25,8 % (47)	31,9 % (58)	16,5 % (30)	7,1 % (13)
kognitiivinen vamma (%, n)	22,2 % (34)	28,8 % (44)	23,5 % (36)	19,6 % (30)	5,9 % (9)
sosiaalinen vamma (%, n)	35,5 % (22)	24,2 % (15)	22,6 % (14)	14,5 % (9)	3,2 % (2)
psyykkinen vamma (%, n)	26,8 % (11)	29,3 % (12)	31,7 % (13)	4,9 % (2)	7,3 % (3)

Taulukko 37: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin fyysisen ympäristön esteettömyys toteutuu Suomessa (kysymys 2.7)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	6,3 % (7)	28,2 % (31)	40,0 % (44)	19,1 % (21)	6,4 % (7)
fyysinen vamma (%, n)	9,5 % (18)	22,8 % (43)	54,5 % (103)	11,1 % (21)	2,1 % (4)
kognitiivinen vamma (%, n)	4,6 % (7)	25,7 % (39)	43,4 % (66)	19,7 % (30)	6,6 % (10)
sosiaalinen vamma (%, n)	6,4 % (4)	31,7 % (20)	38,1 % (24)	20,6 % (13)	3,2 % (2)
psyykkinen vamma (%, n)	15,9 % (7)	27,3 % (12)	34,1 % (15)	15,9 % (7)	6,8 % (3)

Taulukko 38: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin tiedottamisen ja viestinnän esteettömyys ja saavutettavuus toteutuvat Suomessa (kysymys 2.7)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	15,5 % (17)	32,7 % (36)	34,5 % (38)	15,5 % (17)	1,8 % (2)
fyysinen vamma (%, n)	12,2 % (20)	32,9 % (54)	39,6 % (65)	12,8 % (21)	2,5 % (4)
kognitiivinen vamma (%, n)	16,3 % (24)	34,7 % (51)	32,0 % (47)	11,6 % (17)	5,4 % (8)
sosiaalinen vamma (%, n)	19,7 % (12)	37,7 % (23)	36,1 % (22)	6,5 % (4)	0,0 % (0)
psyykkinen vamma (%, n)	20,0 % (8)	35,0 % (14)	27,5 % (11)	12,5 % (5)	5,0 % (2)

Taulukko 39: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin oikeus käyttää virallisessa vuorovaikutuksessa valitsemaansa kommunikaatiomuotoa toteutuu Suomessa (kysymys 2.7)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	22,1 % (21)	28,4 % (27)	36,8 % (35)	7,4 % (7)	5,3 % (5)
fyysinen vamma (%, n)	18,9 % (25)	34,9 % (46)	33,3 % (44)	9,9 % (13)	3,0 % (4)
kognitiivinen vamma (%, n)	21,2 % (28)	36,4 % (48)	29,5 % (39)	9,1 % (12)	3,8 % (5)
sosiaalinen vamma (%, n)	28,6 % (16)	42,8 % (24)	23,2 % (13)	5,4 % (3)	0,0 % (0)
psyykkinen vamma (%, n)	35,5 % (11)	35,5 % (11)	22,6 % (7)	3,2 % (1)	3,2 % (1)

Taulukko 40: Yleiset näkemykset siitä, takaavatko nykyiset järjestelyt vammaisten henkilöiden turvallisuuden eri vaara- ja hätätilanteissa yhdenvertaisesti muiden kansalaisten kanssa (kysymys 2.9)

	ei	kyllä
aistivamma (%, n)	90,6 % (77)	9,4 % (8)
fyysinen vamma (%, n)	91,0 % (123)	9,0 % (13)
kognitiivinen vamma (%, n)	80,4 % (90)	19,6 % (22)
sosiaalinen vamma (%, n)	95,7 % (44)	4,4 % (2)
psyykkinen vamma (%, n)	84,4 % (27)	15,6 % (5)

Taulukko 41: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin oikeus valita asuinpaikka ja se, miten ja kenen kanssa asuu, toteutuu Suomessa (kysymys 2.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	12,9 % (13)	14,8 % (15)	41,6 % (42)	14,9 % (15)	15,8 % (16)
fyysinen vamma (%, n)	16,7 % (28)	20,2 % (34)	34,5 % (58)	18,5 % (31)	10,1 % (17)
kognitiivinen vamma (%, n)	31,8 % (48)	22,5 % (34)	25,8 % (39)	8,6 % (13)	11,3 % (17)
sosiaalinen vamma (%, n)	37,3 % (22)	30,5 % (18)	23,7 % (14)	8,5 % (5)	0,0 % (0)
psyykkinen vamma (%, n)	21,4 % (9)	31,0 % (13)	33,3 % (4)	9,5 % (2)	4,8 % (2)

Taulukko 42: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin itsenäistä elämää ja osallisuutta yhteisössä tukevien palvelujen saatavuus toteutuu Suomessa (kysymys 2.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	15,4 % (16)	18,3 % (19)	48,1 % (50)	14,4 % (15)	3,8 % (4)
fyysinen vamma (%, n)	15,2 % (26)	27,5 % (47)	40,9 % (70)	13,5 % (23)	2,9 % (5)
kognitiivinen vamma (%, n)	23,7 % (35)	27,0 % (40)	32,4 % (48)	10,1 % (15)	6,8 % (10)
sosiaalinen vamma (%, n)	38,3 % (23)	26,7 % (16)	28,3 % (17)	6,7 % (4)	0,0 % (0)
psyykkinen vamma (%, n)	17,1 % (7)	36,6 % (15)	31,7 % (13)	9,7 % (4)	4,9 % (2)

Taulukko 43: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin tarvittava tuki päätöksenteossa toteutuu Suomessa (kysymys 2.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	18,7 % (17)	24,2 % (22)	42,8 % (39)	12,1 % (11)	2,2 % (2)
fyysinen vamma (%, n)	21,2 % (32)	29,1 % (44)	33,8 % (51)	12,6 % (19)	3,3 % (5)
kognitiivinen vamma (%, n)	27,0 % (40)	27,7 % (41)	29,1 % (43)	7,4 % (11)	8,8 % (13)
sosiaalinen vamma (%, n)	44,8 % (26)	22,4 % (13)	24,1 % (14)	5,2 % (3)	3,5 % (2)
psyykkinen vamma (%, n)	33,3 % (13)	20,5 % (8)	23,1 % (9)	15,4 % (6)	7,7 % (3)

Taulukko 44: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin yhdenvertainen mahdollisuus osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään toteutuu Suomessa (kysymys 2.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	15,8 % (15)	28,4 % (27)	40,0 % (38)	11,6 % (11)	4,2 % (4)
fyysinen vamma (%, n)	18,1 % (30)	31,3 % (52)	32,5 % (54)	15,7 % (26)	2,4 % (4)
kognitiivinen vamma (%, n)	28,6 % (38)	32,3 % (43)	24,0 % (32)	8,3 % (11)	6,8 % (9)
sosiaalinen vamma (%, n)	42,9 % (24)	28,6 % (16)	21,4 % (12)	7,1 % (4)	0,0 % (0)
psyykkinen vamma (%, n)	23,8 % (10)	31,0 % (13)	33,3 % (14)	9,5 % (4)	2,4 % (1)

Taulukko 45: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden mahdollisuus itsenäiseen henkilökohtaiseen liikkumiseen toteutuu Suomessa (kysymys 2.14)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	13,0 % (14)	23,1 % (25)	45,4 % (49)	9,2 % (10)	9,3 % (10)
fyysinen vamma (%, n)	18,7 % (34)	26,9 % (49)	37,9 % (69)	11,0 % (20)	5,5 % (10)
kognitiivinen vamma (%, n)	20,9 % (32)	26,1 % (40)	28,8 % (44)	12,4 % (19)	11,8 % (8)
sosiaalinen vamma (%, n)	22,2 % (14)	31,8 % (20)	33,3 % (21)	9,5 % (6)	3,2 % (2)
psyykkinen vamma (%, n)	25,6 % (11)	25,6 % (11)	37,2 % (16)	2,3 % (1)	9,3 % (4)

Taulukko 46: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin julkisen liikenteen esteettömyys toteutuu Suomessa (kysymys 2.14)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	17,6 % (19)	31,5 % (34)	30,5 % (33)	13,9 % (15)	6,5 % (7)
fyysinen vamma (%, n)	25,1 % (43)	34,5 % (59)	30,4 % (52)	5,9 % (10)	4,1 % (7)
kognitiivinen vamma (%, n)	20,1 % (29)	23,6 % (34)	32,7 % (47)	16,0 % (23)	7,6 % (11)
sosiaalinen vamma (%, n)	23,7 % (14)	30,5 % (18)	37,3 % (22)	6,8 % (4)	1,7 % (1)
psyykkinen vamma (%, n)	26,2 % (11)	26,2 % (11)	31,0 % (13)	7,1 % (3)	9,5 % (4)

Taulukko 47: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin oikeus osallistavaan (inklusiiviseen) opetukseen toteutuu Suomessa (kysymys 2.16)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	9,4 % (6)	17,2 % (11)	45,3 % (29)	20,3 % (13)	7,8 % (5)
fyysinen vamma (%, n)	10,0 % (10)	20,0 % (20)	37,0 % (37)	25,0 % (25)	8,0 % (8)
kognitiivinen vamma (%, n)	21,6 % (21)	26,8 % (26)	26,8 % (26)	18,6 % (18)	6,2 % (6)
sosiaalinen vamma (%, n)	29,1 % (14)	29,2 % (14)	25,0 % (12)	14,6 % (7)	2,1 % (1)
psyykkinen vamma (%, n)	25,9 % (7)	22,2 % (6)	29,7 % (8)	14,8 % (4)	7,4 % (2)

Taulukko 48: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin oikeus tarvittaviin tukitoimiin ja kohtuullisiin mukautuksiin toteutuu Suomessa (kysymys 2.16)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	16,9 % (12)	19,7 % (14)	42,3 % (30)	12,7 % (9)	8,4 % (6)
fyysinen vamma (%, n)	14,0 % (15)	24,3 % (26)	42,1 % (45)	13,1 % (14)	6,5 % (7)
kognitiivinen vamma (%, n)	22,9 % (25)	23,9 % (26)	28,4 % (31)	14,7 % (16)	10,1 % (11)
sosiaalinen vamma (%, n)	30,2 % (16)	28,3 % (15)	28,3 % (15)	7,5 % (4)	5,7 % (3)
psyykkinen vamma (%, n)	23,3 % (7)	16,7 % (5)	40,0 % (12)	13,3 % (4)	6,7 % (2)

Taulukko 49: Yleiset näkemykset siitä, kuinka pääsy terveyspalveluihin yhdenvertaisesti muiden kanssa toteutuu Suomessa (kysymys 2.18)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	8,3 % (9)	12,0 % (13)	34,3 % (37)	30,6 % (33)	14,8 % (16)
fyysinen vamma (%, n)	12,3 % (22)	15,6 % (28)	38,0 % (68)	24,0 % (43)	10,1 % (18)
kognitiivinen vamma (%, n)	18,9 % (28)	14,2 % (21)	29,1 % (43)	23,6 % (35)	14,2 % (21)
sosiaalinen vamma (%, n)	29,5 % (18)	18,0 % (11)	26,2 % (16)	14,8 % (9)	11,5 % (7)
psyykkinen vamma (%, n)	19,0 % (8)	26,2 % (11)	28,6 % (12)	16,7 % (7)	9,5 % (4)

Taulukko 50: Yleiset näkemykset siitä, kuinka pääsy kuntoutukseen toteutuu Suomessa (kysymys 2.18)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	13,0 % (12)	16,3 % (15)	37,0 % (34)	20,7 % (19)	13,0 % (12)
fyysinen vamma (%, n)	21,3 % (37)	26,4 % (46)	34,5 % (60)	10,3 % (18)	7,5 % (13)
kognitiivinen vamma (%, n)	32,8 % (46)	23,6 % (33)	22,1 % (31)	12,9 % (18)	8,6 % (12)
sosiaalinen vamma (%, n)	36,8 % (21)	28,1 % (16)	21,0 % (12)	8,8 % (5)	5,3 % (3)
psyykkinen vamma (%, n)	38,1 % (16)	26,2 % (11)	16,7 % (7)1	11,9 % (5)	7,1 % (3)

Taulukko 51: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus saada työtä ja tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa toteutuu Suomessa (kysymys 2.20)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	22,1 % (25)	29,2 % (33)	27,5 % (31)	4,4 % (5)	0,9 % (1)
fyysinen vamma (%, n)	25,4 % (48)	34,4 % (65)	20,6 % (39)	1,0 % (2)	1,1 % (2)
kognitiivinen vamma (%, n)	38,6 % (61)	26,6 % (43)	13,3 % (21)	3,8 % (6)	2,5 % (4)
sosiaalinen vamma (%, n)	37,5 % (24)	42,2 % (27)	9,4 % (6)	1,5 % (1)	0,0 % (0)
psyykkinen vamma (%, n)	37,8 % (17)	33,3 % (15)	11,1 % (5)	4,5 % (2)	2,2 % (1)

Taulukko 52: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan toteutuu Suomessa (kysymys 2.22)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	21,9 % (25)	18,4 % (21)	37,7 % (43)	6,2 % (7)	2,6 % (3)
fyysinen vamma (%, n)	26,9 % (51)	25,3 % (48)	34,7 % (66)	6,3 % (12)	2,6 % (5)
kognitiivinen vamma (%, n)	27,0 % (43)	27,0 % (43)	28,9 % (46)	7,6 % (12)	3,2 % (5)
sosiaalinen vamma (%, n)	36,0 % (23)	25,0 % (16)	28,1 % (18)	3,1 % (2)	0,0 % (0)
psyykkinen vamma (%, n)	43,2 % (19)	22,7 % (10)	25,0 % (11)	2,3 % (1)	4,5 % (2)

Taulukko 53: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus osallistua kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan toteutuu Suomessa (kysymys 2.24)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	9,4 % (10)	14,2 % (15)	35,9 % (38)	31,1 % (33)	9,4 % (10)
fyysinen vamma (%, n)	11,7 % (21)	17,3 % (31)	43,6 % (78)	19,0 % (34)	8,4 % (15)
kognitiivinen vamma (%, n)	12,2 % (18)	21,1 % (31)	38,1 % (56)	18,4 % (27)	10,2 % (15)
sosiaalinen vamma (%, n)	22,4 % (13)	31,0 % (18)	25,9 % (15)	15,5 % (9)	5,2 % (3)
psyykkinen vamma (%, n)	22,5 % (9)	22,5 % (9)	40,0 % (16)	7,5 % (3)	7,5 % (3)

Taulukko 54: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus osallistua liikuntaan ja urheiluun toteutuu Suomessa (kysymys 2.24)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	10,9 % (11)	17,8 % (18)	35,6 % (36)	22,8 % (23)	12,9 % (13)
fyysinen vamma (%, n)	17,5 % (29)	21,1 % (35)	41,0 % (68)	13,2 % (22)	7,2 % (12)
kognitiivinen vamma (%, n)	16,5 % (24)	20,7 % (30)	34,5 % (50)	15,2 % (22)	13,1 % (19)
sosiaalinen vamma (%, n)	30,3 % (17)	26,8 % (15)	28,6 % (16)	8,9 % (5)	5,4 % (3)
psyykkinen vamma (%, n)	16,2 % (6)	32,5 % (12)	27,0 % (10)	13,5 % (5)	10,8 % (4)

Taulukko 55: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus kulttuuri- ja kieli-identiteetin tukeen yhdenvertaisesti muiden kanssa toteutuu Suomessa (kysymys 2.24)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
aistivamma (%, n)	19,3 % (16)	20,5 % (17)	36,1 % (30)	14,5 % (12)	9,6 % (8)
fyysinen vamma (%, n)	17,1 % (20)	24,8 % (29)	41,0 % (48)	13,7 % (16)	3,4 % (4)
kognitiivinen vamma (%, n)	21,0 % (24)	28,1 % (32)	33,3 % (38)	8,8 % (10)	8,8 % (10)
sosiaalinen vamma (%, n)	35,3 % (18)	29,4 % (15)	27,5 % (14)	3,9 % (2)	3,9 % (2)
psyykkinen vamma (%, n)	21,2 % (7)	27,3 % (9)	30,3 % (10)	15,1 % (5)	6,1 % (2)

Liite 3: Tilastollisia verkkokyselytuloksia asuinalueittain

Taulukko 1: Ikäryhmät

	0–6	7–12	13–16	17–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65–74	75–84	85–
Etelä-Suomi (%, n)	0,4 % (1)	4,7 % (12)	4,3 % (11)	11,7 % (30)	16,0 % (41)	13,2 % (34)	19,8 % (51)	12,4 % (32)	13,6 % (35)	3,9 % (10)	0,0 % (0)
Itä-Suomi (%, n)	0,0 % (0)	1,8 % (1)	5,4 % (3)	19,6 % (11)	12,5 % (7)	7,1 % (4)	26,8 % (15)	12,5 % (7)	12,5 % (7)	1,8 % (1)	0,0 % (0)
Keski-Suomi (%, n)	0,0 % (0)	7,3 % (3)	4,9 % (2)	17,1 % (7)	14,6 % (6)	9,8 % (4)	17,1 % (7)	14,6 % (6)	14,6 % (6)	0,0 % (0)	0,0 % (0)
Länsi-Suomi (%, n)	1,4 % (2)	4,3 % (6)	4,3 % (6)	8,6 % (12)	13,0 % (18)	17,3 % (24)	15,8 % (22)	18,0 % (25)	9,4 % (13)	6,5 % (9)	1,4 % (2)
Pohjois-Suomi (%, n)	2,1 % (1)	4,2 % (2)	4,2 % (2)	10,4 % (5)	18,7 % (9)	14,6 % (7)	14,6 % (7)	16,6 % (8)	10,4 % (5)	4,2 % (2)	0,0 % (0)

Taulukko 2: Sukupuoli

	nainen	mies	muunsukupuolinen
Etelä-Suomi (%, n)	63,9 % (163)	34,5 % (88)	1,6 % (4)
Itä-Suomi (%, n)	60,7 % (34)	39,3 % (22)	0,0 % (0)
Keski-Suomi (%, n)	57,5 % (23)	40,0 % (16)	2,5 % (1)
Länsi-Suomi (%, n)	62,5 % (85)	37,5 % (51)	0,0 % (0)
Pohjois-Suomi (%, n)	71,7 % (33)	28,3 % (13)	0,0 % (0)

Taulukko 3: Mikä alla olevista kuvaa tämänhetkistä elämäntilannettasi?

	koululainen/opiskelija	eläkeläinen	työssäkäyvä	työtön
Etelä-Suomi (%, n)	16,5 % (44)	50,0 % (133)	27,4 % (73)	6,0 % (16)
Itä-Suomi (%, n)	16,1 % (10)	58,1 % (36)	14,5 % (9)	11,3 % (7)
Keski-Suomi (%, n)	19,1 % (8)	52,4 % (22)	23,8 % (10)	4,8 % (2)
Länsi-Suomi (%, n)	14,9 % (20)	64,2 % (86)	16,4 % (22)	4,5 % (6)
Pohjois-Suomi (%, n)	22,5 % (11)	49,0 % (24)	24,5 % (12)	4,1 % (2)

Taulukko 4: Mikä toimintakykyysi vaikuttava vamma sinulla on?

	aistivamma	fyysinen vamma	kognitiivinen vamma	sosiaalinen vamma	psyykkinen vamma
Etelä-Suomi (%, n)	24,2 % (83)	30,6 % (105)	25,4 % (87)	11,1 % (38)	8,8 % (30)
Itä-Suomi (%, n)	13,0 % (9)	33,3 % (23)	34,8 % (24)	13,0 % (9)	5,8 % (4)
Keski-Suomi (%, n)	20,4 % (11)	40,7 % (22)	25,9 % (14)	9,3 % (5)	3,7 % (2)
Länsi-Suomi (%, n)	18,7 % (34)	32,4 % (59)	30,2 % (55)	10,4 % (19)	8,2 % (15)
Pohjois-Suomi (%, n)	21,5 % (14)	35,3 % (23)	21,5 % (14)	13,9 % (9)	7,7 % (5)

Taulukko 5: Henkilökohtaiset kokemukset vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä omassa arjessa viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.1)

	lähes päivittäin	viikoittain	kuukausittain	muutaman kerran	kerran	ei lainkaan
Etelä-Suomi (%, n)	8,9 % (23)	6,2 % (16)	12,1 % (31)	31,1 % (80)	7,8 % (20)	23,0 % (59)
Itä-Suomi (%, n)	5,4 % (3)	12,5 % (7)	8,9 % (5)	41,1 % (23)	5,3 % (3)	16,1 % (9)
Keski-Suomi (%, n)	4,9 % (2)	7,3 % (3)	17,1 % (7)	31,7 % (13)	2,4 % (13)	31,7 % (13)
Länsi-Suomi (%, n)	6,5 % (9)	7,2 % (10)	7,9 % (11)	34,5 % (48)	3,6 % (48)	30,9 % (43)
Pohjois-Suomi (%, n)	10,4 % (5)	6,3 % (3)	16,7 % (8)	31,2 % (15)	0,0 % (15)	18,7 % (9)

Taulukko 6: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin kodin fyysinen esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	3,2 % (7)	7,9 % (17)	21,4 % (46)	34,9 % (75)	32,6 % (70)
Itä-Suomi (%, n)	4,4 % (2)	8,9 % (4)	15,6 % (7)	44,4 % (20)	26,7 % (12)
Keski-Suomi (%, n)	0,0 % (0)	5,5 % (2)	22,2 % (8)	30,6 % (11)	41,7 % (15)
Länsi-Suomi (%, n)	5,1 % (6)	5,9 % (7)	22,0 % (26)	37,3 % (44)	29,7 % (35)
Pohjois-Suomi (%, n)	4,5 % (2)	11,4 % (5)	31,8 % (14)	22,7 % (14)	29,6 % (13)

Taulukko 7: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin koulun tai opiskelupaikan fyysinen esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	4,1 % (3)	10,8 % (8)	27,0 % (20)	27,0 % (20)	31,1 % (23)
Itä-Suomi (%, n)	10,5 % (2)	5,3 % (1)	26,3 % (5)	31,6 % (6)	26,3 % (5)
Keski-Suomi (%, n)	6,6 % (1)	0,0 % (0)	26,7 % (4)	26,7 % (4)	40,0 % (6)
Länsi-Suomi (%, n)	8,1 % (3)	8,1 % (3)	29,7 % (11)	21,6 % (8)	32,5 % (12)
Pohjois-Suomi (%, n)	5,0 % (1)	10,0 % (2)	40,0 % (8)	30,0 % (6)	15,0 % (3)

Taulukko 8: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin työpaikan fyysinen esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	3,0 % (3)	9,9 % (10)	22,8 % (23)	30,7 % (31)	33,6 % (34)
Itä-Suomi (%, n)	11,1 % (2)	5,6 % (1)	27,8 % (5)	33,3 % (6)	22,2 % (4)
Keski-Suomi (%, n)	6,7 % (1)	13,3 % (2)	20,0 % (3)	46,7 % (7)	13,3 % (2)
Länsi-Suomi (%, n)	2,2 % (1)	4,4 % (2)	26,7 % (12)	28,9 % (13)	37,8 % (17)
Pohjois-Suomi (%, n)	10,5 % (2)	15,8 % (3)	15,8 % (3)	47,4 % (9)	10,5 % (2)

Taulukko 9: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin julkisen liikenteen ja liikkumisen esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	20,0 % (40)	20,5 % (41)	28,5 % (57)	19,5 % (39)	11,5 % (23)
Itä-Suomi (%, n)	14,0 % (6)	16,3 % (7)	46,5 % (20)	11,6 % (5)	11,6 % (5)
Keski-Suomi (%, n)	15,2 % (5)	21,2 % (7)	24,2 % (8)	24,2 % (8)	15,2 % (5)
Länsi-Suomi (%, n)	15,4 % (16)	23,1 % (24)	36,5 % (38)	13,5 % (14)	11,5 % (12)
Pohjois-Suomi (%, n)	20,0 % (7)	22,9 % (8)	34,3 % (12)	11,4 % (4)	11,4 % (4)

Taulukko 10: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin muiden säännöllisesti käytettyjen kodin ulkopuolisten tilojen fyysinen esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	5,8 % (13)	12,9 % (29)	43,5 % (98)	27,6 % (62)	10,2 % (23)
Itä-Suomi (%, n)	2,0 % (1)	8,2 % (4)	57,1 % (28)	22,5 % (11)	10,2 % (5)
Keski-Suomi (%, n)	8,6 % (3)	20,0 % (7)	31,4 % (11)	28,6 % (10)	11,4 % (4)
Länsi-Suomi (%, n)	3,3 % (4)	13,1 % (16)	47,5 % (58)	24,6 % (30)	11,5 % (14)
Pohjois-Suomi (%, n)	4,4 % (2)	26,7 % (12)	40,0 % (18)	22,2 % (10)	6,7 % (3)

Taulukko 11: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka hyvin tiedottamisen ja viestinnän esteettömyys toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	11,6 % (24)	14,5 % (30)	38,7 % (80)	21,7 % (45)	13,5 % (28)
Itä-Suomi (%, n)	6,3 % (3)	18,7 % (9)	39,6 % (19)	16,7 % (8)	18,7 % (9)
Keski-Suomi (%, n)	20,0 % (6)	23,3 % (7)	23,3 % (7)	13,4 % (4)	20,0 % (6)
Länsi-Suomi (%, n)	9,6 % (11)	19,1 % (22)	32,2 % (37)	23,5 % (27)	15,6 % (18)
Pohjois-Suomi (%, n)	13,5 % (5)	21,6 % (8)	29,8 % (11)	13,5 % (5)	21,6 % (8)

Taulukko 12: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka paljon on itse vaikuttanut asuinpaikan valintaan ja siihen, miten ja keiden kanssa asuu (kysymys 1.5)

	ei lainkaan	vähän	vaihtelevasti	jossain määrin	paljon
Etelä-Suomi (%, n)	11,7 % (30)	8,6 % (22)	1,5 % (4)	12,4 % (32)	54,9 % (141)
Itä-Suomi (%, n)	8,9 % (5)	7,2 % (4)	8,9 % (5)	14,3 % (8)	48,2 % (27)
Keski-Suomi (%, n)	12,2 % (5)	4,9 % (2)	4,9 % (2)	12,2 % (5)	58,5 % (24)
Länsi-Suomi (%, n)	11,5 % (16)	11,5 % (16)	4,3 % (6)	11,5 % (16)	51,1 % (71)
Pohjois-Suomi (%, n)	18,7 % (9)	12,5 % (6)	4,2 % (2)	6,2 % (3)	52,1 % (25)

Taulukko 13: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten osallistuminen lähiyhteisön toimintaan toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.6)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	8,4 % (21)	15,2 % (38)	22,8 % (57)	26,8 % (67)	26,8 % (67)
Itä-Suomi (%, n)	7,3 % (4)	20,0 % (11)	21,8 % (12)	29,1 % (16)	21,8 % (12)
Keski-Suomi (%, n)	2,5 % (1)	22,5 % (9)	7,5 % (3)	40,0 % (16)	27,5 % (11)
Länsi-Suomi (%, n)	7,4 % (10)	13,2 % (18)	24,3 % (33)	33,8 % (46)	21,3 % (29)
Pohjois-Suomi (%, n)	8,5 % (4)	14,9 % (7)	25,5 % (12)	29,8 % (14)	21,3 % (10)

Taulukko 14: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään toteutuvat omassa arjessa (kysymys 1.6)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	16,3 % (33)	10,3 % (21)	28,1 % (57)	25,1 % (51)	20,2 % (41)
Itä-Suomi (%, n)	19,0 % (8)	11,9 % (5)	16,7 % (7)	26,2 % (11)	26,2 % (11)
Keski-Suomi (%, n)	17,7 % (6)	8,8 % (3)	17,6 % (6)	32,4 % (11)	23,5 % (8)
Länsi-Suomi (%, n)	15,3 % (15)	20,4 % (20)	12,3 % (12)	25,5 % (25)	26,5 % (26)
Pohjois-Suomi (%, n)	17,5 % (7)	15,0 % (6)	22,5 % (9)	25,0 % (10)	20,0 % (8)

Taulukko 15: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten saadut vammaispalvelut vastaavat senhetkisiä tarpeita omassa arjessa (kysymys 1.6)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	17,2 % (42)	15,6 % (38)	19,3 % (47)	29,1 % (71)	18,8 % (46)
Itä-Suomi (%, n)	16,7 % (9)	22,2 % (12)	25,9 % (14)	22,2 % (12)	13,0 % (7)
Keski-Suomi (%, n)	17,1 % (7)	12,2 % (5)	19,5 % (8)	26,8 % (11)	24,4 % (10)
Länsi-Suomi (%, n)	12,5 % (17)	19,1 % (26)	22,8 % (31)	27,2 % (37)	18,4 % (25)
Pohjois-Suomi (%, n)	15,6 % (7)	22,2 % (10)	24,4 % (11)	22,2 % (10)	15,6 % (7)

Taulukko 16: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka sujuvaa liikkuminen on omassa arjessa (kysymys 1.9)

	ei lainkaan sujuvaa	melko epäsujuvaa	tilanne vaihtelee	melko sujuvaa	hyvin sujuvaa
Etelä-Suomi (%, n)	9,7 % (25)	9,7 % (25)	31,1 % (80)	24,1 % (62)	23,0 % (59)
Itä-Suomi (%, n)	7,1 % (4)	17,9 % (10)	30,3 % (17)	17,9 % (10)	17,9 % (10)
Keski-Suomi (%, n)	9,7 % (4)	9,8 % (4)	24,4 % (10)	36,6 % (15)	19,5 % (8)
Länsi-Suomi (%, n)	8,6 % (12)	14,4 % (20)	30,2 % (42)	26,6 % (37)	15,1 % (21)
Pohjois-Suomi (%, n)	8,4 % (4)	10,4 % (5)	33,3 % (16)	31,3 % (15)	8,3 % (4)

Taulukko 17: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten opiskelu lähikoulussa yhdessä ikätovereiden kanssa toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	26,0 % (19)	6,8 % (5)	15,1 % (11)	15,1 % (11)	37,0 % (27)
Itä-Suomi (%, n)	26,7 % (4)	13,3 % (2)	6,7 % (1)	6,7 % (1)	46,6 % (7)
Keski-Suomi (%, n)	16,6 % (2)	8,3 % (1)	16,7 % (2)	16,7 % (2)	41,7 % (5)
Länsi-Suomi (%, n)	24,3 % (9)	5,4 % (2)	13,5 % (5)	18,9 % (7)	37,9 % (14)
Pohjois-Suomi (%, n)	8,3 % (1)	8,3 % (1)	16,7 % (2)	16,7 % (2)	50,0 % (6)

Taulukko 18: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten tarvittavat ja riittävät tukitoimet opiskeluun toteutuvat omassa arjessa (kysymys 1.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	24,4 % (21)	12,8 % (11)	11,6 % (10)	19,8 % (17)	31,4 % (27)
Itä-Suomi (%, n)	16,7 % (3)	22,2 % (4)	11,1 % (2)	27,8 % (5)	22,2 % (4)
Keski-Suomi (%, n)	5,9 % (1)	23,5 % (4)	0,0 % (0)	29,4 % (5)	41,2 % (7)
Länsi-Suomi (%, n)	6,8 % (3)	15,9 % (7)	34,1 % (15)	27,3 % (12)	15,9 % (7)
Pohjois-Suomi (%, n)	5,6 % (1)	22,2 % (4)	33,3 % (6)	16,7 % (3)	22,2 % (4)

Taulukko 19: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten oppilaitoksen tekemät kohtuulliset mukautukset toteutuvat omassa arjessa (kysymys 1.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	19,7 % (15)	9,2 % (7)	14,5 % (11)	26,3 % (20)	30,3 % (23)
Itä-Suomi (%, n)	17,6 % (3)	5,9 % (1)	11,8 % (2)	23,5 % (4)	41,2 % (7)
Keski-Suomi (%, n)	7,7 % (1)	15,4 % (2)	0,0 % (0)	23,1 % (3)	53,8 % (7)
Länsi-Suomi (%, n)	13,9 % (5)	19,4 % (7)	5,5 % (2)	30,6 % (11)	30,6 % (11)
Pohjois-Suomi (%, n)	11,8 % (2)	5,9 % (1)	41,2 % (7)	23,5 % (4)	17,6 % (3)

Taulukko 20: Henkilökohtaiset kokemukset koulu- tai opiskelupaikan haussa tapahtuneesta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.12)

	on syrjitty	ei ole syrjitty
Etelä-Suomi (%, n)	17,7 % (11)	82,3 % (51)
Itä-Suomi (%, n)	33,3 % (6)	66,7 % (12)
Keski-Suomi (%, n)	28,6 % (4)	71,4 % (10)
Länsi-Suomi (%, n)	29,6 % (8)	70,4 % (19)
Pohjois-Suomi (%, n)	33,3 % (5)	66,7 % (10)

Taulukko 21: Henkilökohtaiset kokemukset koulussa tai oppilaitoksella tapahtuneesta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.12)

	on syrjitty	ei ole syrjitty
Etelä-Suomi (%, n)	30,0 % (21)	70,0 % (49)
Itä-Suomi (%, n)	25,0 % (4)	75,0 % (12)
Keski-Suomi (%, n)	26,7 % (4)	73,3 % (11)
Länsi-Suomi (%, n)	42,9 % (12)	57,1 % (16)
Pohjois-Suomi (%, n)	56,2 % (9)	43,8 % (7)

Taulukko 22: Henkilökohtaiset kokemukset opiskelijatoiminnassa tapahtuneesta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.12)

	on syrjitty	ei ole syrjitty
Etelä-Suomi (%, n)	16,9 % (10)	83,1 % (49)
Itä-Suomi (%, n)	29,4 % (5)	70,6 % (12)
Keski-Suomi (%, n)	16,7 % (2)	83,3 % (10)
Länsi-Suomi (%, n)	5,9 % (1)	94,1 % (16)
Pohjois-Suomi (%, n)	36,4 % (4)	63,6 % (7)

Taulukko 23: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten pääsy terveyspalveluihin yhdenvertaisesti muiden kanssa toteutuu omassa arjessa (kysymys 1.14)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	14,3 % (36)	10,8 % (27)	23,9 % (60)	29,1 % (73)	21,9 % (55)
Itä-Suomi (%, n)	7,1 % (4)	19,6 % (11)	23,2 % (13)	32,2 % (18)	17,9 % (10)
Keski-Suomi (%, n)	5,0 % (2)	10,0 % (4)	25,0 % (10)	22,5 % (9)	37,5 % (15)
Länsi-Suomi (%, n)	7,3 % (10)	8,8 % (12)	22,8 % (31)	28,7 % (39)	32,4 % (44)
Pohjois-Suomi (%, n)	6,5 % (3)	10,9 % (5)	26,1 % (12)	32,6 % (15)	23,9 % (11)

Taulukko 24: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, miten pääsy kuntoutukseen toteutuu yhdenvertaisesti muiden kanssa omassa arjessa (kysymys 1.14)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	28,0 % (60)	14,5 % (31)	18,7 % (40)	22,0 % (47)	16,8 % (36)
Itä-Suomi (%, n)	27,5 % (14)	23,5 % (12)	23,5 % (12)	15,7 % (8)	9,8 % (5)
Keski-Suomi (%, n)	25,0 % (9)	8,3 % (3)	22,2 % (8)	27,8 % (10)	16,7 % (6)
Länsi-Suomi (%, n)	19,3 % (23)	15,1 % (18)	18,5 % (22)	25,2 % (30)	21,9 % (26)
Pohjois-Suomi (%, n)	25,0 % (11)	11,4 % (5)	29,5 % (13)	13,6 % (6)	20,5 % (9)

Taulukko 25: Henkilökohtaiset kokemukset työnhaussa tapahtuneesta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.16)

	on syrjitty	ei ole syrjitty
Etelä-Suomi (%, n)	33,3 % (28)	66,7 % (56)
Itä-Suomi (%, n)	50,0 % (8)	50,0 % (8)
Keski-Suomi (%, n)	52,9 % (9)	47,1 % (8)
Länsi-Suomi (%, n)	41,2 % (14)	58,8 % (20)
Pohjois-Suomi (%, n)	53,3 % (8)	46,7 % (7)

Taulukko 26: Henkilökohtaiset kokemukset työpaikalla tapahtuneesta vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.16)

	on syrjitty	ei ole syrjitty
Etelä-Suomi (%, n)	33,0 % (34)	67,0 % (69)
Itä-Suomi (%, n)	28,6 % (4)	71,4 % (10)
Keski-Suomi (%, n)	29,4 % (5)	70,6 % (12)
Länsi-Suomi (%, n)	34,8 % (16)	65,2 % (30)
Pohjois-Suomi (%, n)	42,9 % (9)	57,1 % (12)

Taulukko 27: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, riittävätkö käytettävissä olevat tulot lähtökohtaisesti elämiseen (kysymys 1.18)

	eivät riitä	eivät useinkaan riitä	tilanne vaihtelee	riittävät yleensä	riittävät aina
Etelä-Suomi (%, n)	15,6 % (40)	17,5 % (45)	19,8 % (51)	22,6 % (58)	24,5 % (63)
Itä-Suomi (%, n)	25,0 % (14)	17,8 % (10)	17,9 % (10)	26,8 % (15)	12,5 % (7)
Keski-Suomi (%, n)	17,1 % (7)	14,6 % (6)	24,4 % (10)	12,2 % (5)	31,7 % (13)
Länsi-Suomi (%, n)	15,8 % (22)	17,3 % (24)	23,0 % (32)	28,1 % (39)	15,8 % (22)
Pohjois-Suomi (%, n)	16,7 % (8)	14,6 % (7)	33,3 % (16)	20,8 % (10)	14,6 % (7)

Taulukko 28: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka monesti toimeentuloa on jouduttu hakemaan viimeisten 12 kuukauden aikana (kysymys 1.19)

	joka kuukausi	lähes joka kuukausi	muutamia kertoja	kerran	ei kertaakaan
Etelä-Suomi (%, n)	3,9 % (10)	1,2 % (3)	5,8 % (15)	6,6 % (17)	82,5 % (212)
Itä-Suomi (%, n)	3,6 % (2)	0,0 % (0)	10,7 % (6)	8,9 % (5)	76,8 % (43)
Keski-Suomi (%, n)	9,8 % (4)	2,4 % (1)	7,3 % (3)	4,9 % (2)	75,6 % (31)
Länsi-Suomi (%, n)	5,0 % (7)	1,5 % (2)	10,1 % (14)	4,3 % (6)	79,1 % (110)
Pohjois-Suomi (%, n)	4,2 % (2)	4,2 % (2)	4,2 % (2)	2,1 % (1)	85,4 % (41)

Taulukko 29: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, toteutuuko oikeus osallistua kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaan omassa arjessa (kysymys 1.21)

	ei	kyllä
Etelä-Suomi (%, n)	37,2 % (89)	62,8 % (150)
Itä-Suomi (%, n)	40,4 % (21)	59,6 % (31)
Keski-Suomi (%, n)	30,8 % (12)	69,2 % (27)
Länsi-Suomi (%, n)	27,6 % (34)	72,4 % (89)
Pohjois-Suomi (%, n)	47,8 % (22)	52,2 % (24)

Taulukko 30: Henkilökohtaiset kokemukset siitä, toteutuuko oikeus harrastaa itselle mielekästä liikuntaa omassa arjessa (kysymys 1.21)

	ei	kyllä
Etelä-Suomi (%, n)	49,6 % (112)	50,4 % (114)
Itä-Suomi (%, n)	51,0 % (25)	49,0 % (24)
Keski-Suomi (%, n)	35,9 % (14)	64,1 % (25)
Länsi-Suomi (%, n)	41,0 % (50)	59,0 % (72)
Pohjois-Suomi (%, n)	44,2 % (19)	55,8 % (24)

Taulukko 31: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin osallistaminen toteutuu Suomessa (kysymys 2.1)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	17,0 %	23,8 %	40,8 %	10,1 %	3,7 %
Itä-Suomi (%, n)	12,2 %	43,9 %	34,2 %	7,3 %	0,0 %
Keski-Suomi (%, n)	32,3 %	9,7 %	41,9 %	3,2 %	3,2 %
Länsi-Suomi (%, n)	12,7 %	25,5 %	42,7 %	12,7 %	3,7 %
Pohjois-Suomi (%, n)	23,7 %	18,4 %	34,2 %	15,8 %	2,6 %

Taulukko 32: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus toteutuu Suomessa (kysymys 2.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	18,2 %	28,0 %	39,7 %	10,3 %	3,8 %
Itä-Suomi (%, n)	22,5 %	40,0 %	37,5 %	0,0 %	0,0 %
Keski-Suomi (%, n)	28,6 %	28,6 %	32,1 %	7,1 %	3,6 %
Länsi-Suomi (%, n)	16,3 %	21,1 %	48,1 %	13,5 %	1,0 %
Pohjois-Suomi (%, n)	25,7 %	25,7 %	34,3 %	11,4 %	2,9 %

Taulukko 33: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten naisten oikeudet toteutuvat Suomessa (kysymys 2.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	18,9 %	26,6 %	37,9 %	10,7 %	5,9 %
Itä-Suomi (%, n)	16,7 %	36,1 %	41,7 %	5,5 %	0,0 %
Keski-Suomi (%, n)	28,0 %	32,0 %	32,0 %	8,0 %	0,0 %
Länsi-Suomi (%, n)	18,4 %	25,3 %	43,7 %	10,3 %	2,3 %
Pohjois-Suomi (%, n)	18,2 %	48,5 %	21,2 %	12,1 %	0,0 %

Taulukko 34: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten lasten oikeudet toteutuvat Suomessa (kysymys 2.3)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	19,5 %	29,5 %	29,5 %	16,8 %	4,7 %
Itä-Suomi (%, n)	16,7 %	43,3 %	30,0 %	10,0 %	0,0 %
Keski-Suomi (%, n)	31,8 %	27,3 %	31,8 %	4,6 %	4,5 %
Länsi-Suomi (%, n)	11,7 %	33,8 %	37,6 %	11,7 %	5,2 %
Pohjois-Suomi (%, n)	31,8 %	27,3 %	36,4 %	4,5 %	0,0 %

Taulukko 35: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin eri toimijat ovat tietoisia vammaisten henkilöiden oikeuksista Suomessa (kysymys 2.5)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	19,1 %	33,5 %	33,5 %	10,1 %	3,8 %
Itä-Suomi (%, n)	34,2 %	28,9 %	21,1 %	10,5 %	5,3 %
Keski-Suomi (%, n)	27,6 %	41,4 %	17,2 %	6,9 %	6,9 %
Länsi-Suomi (%, n)	25,2 %	32,7 %	29,0 %	10,3 %	2,8 %
Pohjois-Suomi (%, n)	42,1 %	23,7 %	23,7 %	5,2 %	5,3 %

Taulukko 36: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisuudesta on saatavilla tietoa yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi Suomessa (kysymys 2.5)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	18,2 %	25,6 %	29,6 %	19,7 %	6,9 %
Itä-Suomi (%, n)	23,1 %	20,5 %	38,5 %	12,8 %	5,1 %
Keski-Suomi (%, n)	20,7 %	17,2 %	34,5 %	20,7 %	6,9 %
Länsi-Suomi (%, n)	15,1 %	30,2 %	28,3 %	17,9 %	8,5 %
Pohjois-Suomi (%, n)	26,3 %	23,7 %	23,7 %	13,1 %	13,2 %

Taulukko 37: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin fyysisen ympäristön esteettömyys toteutuu Suomessa (kysymys 2.7)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	6,2 %	21,2 %	49,0 %	17,8 %	5,8 %
Itä-Suomi (%, n)	4,9 %	29,3 %	36,6 %	26,8 %	2,4 %
Keski-Suomi (%, n)	17,9 %	25,0 %	46,4 %	7,1 %	3,6 %
Länsi-Suomi (%, n)	6,6 %	24,5 %	49,1 %	15,1 %	4,7 %
Pohjois-Suomi (%, n)	16,2 %	18,9 %	40,6 %	21,6 %	2,7 %

Taulukko 38: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin tiedottamisen ja viestinnän esteettömyys ja saavutettavuus toteutuvat Suomessa (kysymys 2.7)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	13,7 %	29,1 %	38,8 %	13,8 %	4,6 %
Itä-Suomi (%, n)	13,2 %	28,9 %	34,2 %	21,1 %	2,6 %
Keski-Suomi (%, n)	17,9 %	32,1 %	35,7 %	10,7 %	3,6 %
Länsi-Suomi (%, n)	16,0 %	28,0 %	40,0 %	14,0 %	2,0 %
Pohjois-Suomi (%, n)	18,7 %	40,6 %	18,8 %	18,8 %	3,1 %

Taulukko 39: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin oikeus käyttää virallisessa vuorovaikutuksessa valitsemaansa kommunikaatiomuotoa toteutuu Suomessa (kysymys 2.7)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	19,2 %	32,3 %	32,9 %	9,6 %	6,0 %
Itä-Suomi (%, n)	24,3 %	30,3 %	33,3 %	12,1 %	0,0 %
Keski-Suomi (%, n)	20,0 %	36,0 %	32,0 %	12,0 %	0,0 %
Länsi-Suomi (%, n)	17,5 %	33,7 %	30,2 %	11,6 %	7,0 %
Pohjois-Suomi (%, n)	33,3 %	22,2 %	37,1 %	7,4 %	0,0 %

Taulukko 40: Yleiset näkemykset siitä, takaavatko nykyiset järjestelyt vammaisten henkilöiden turvallisuuden eri vaara- ja hätätilanteissa yhdenvertaisesti muiden kansalaisten kanssa (kysymys 2.9)

	ei	kyllä
Etelä-Suomi (%, n)	85,1 % (131)	14,9 % (23)
Itä-Suomi (%, n)	97,7 % (30)	3,2 % (1)
Keski-Suomi (%, n)	100 % (24)	0,0 % (0)
Länsi-Suomi (%, n)	85,5 % (65)	14,5 % (11)
Pohjois-Suomi (%, n)	88 % (22)	12 % (3)

Taulukko 41: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin oikeus valita asuinpaikka ja se, miten ja kenen kanssa asuu, toteutuu Suomessa (kysymys 2.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	17,0 %	18,1 %	34,5 %	17,0 %	13,4 %
Itä-Suomi (%, n)	27,0 %	21,6 %	29,8 %	16,2 %	5,4 %
Keski-Suomi (%, n)	18,5 %	11,1 %	40,8 %	14,8 %	14,8 %
Länsi-Suomi (%, n)	20,6 %	25,8 %	29,9 %	14,4 %	9,3 %
Pohjois-Suomi (%, n)	28,6 %	20,0 %	31,4 %	14,3 %	5,7 %

Taulukko 42: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin itsenäistä elämää ja osallisuutta yhteisössä tukevien palvelujen saatavuus toteutuu Suomessa (kysymys 2.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	16,0 %	24,0 %	40,5 %	13,0 %	6,5 %
Itä-Suomi (%, n)	23,7 %	21,1 %	44,7 %	7,9 %	2,6 %
Keski-Suomi (%, n)	17,9 %	10,7 %	60,7 %	7,1 %	3,6 %
Länsi-Suomi (%, n)	15,5 %	30,9 %	35,1 %	14,4 %	4,1 %
Pohjois-Suomi (%, n)	25,0 %	19,4 %	41,7 %	13,9 %	0,0 %

Taulukko 43: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin tarvittava tuki päätöksenteossa toteutuu Suomessa (kysymys 2.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	23,1 %	26,0 %	30,5 %	11,9 %	8,5 %
Itä-Suomi (%, n)	21,6 %	18,9 %	46,0 %	10,8 %	2,7 %
Keski-Suomi (%, n)	40,0 %	8,0 %	44,0 %	4,0 %	4,0 %
Länsi-Suomi (%, n)	17,2 %	30,1 %	34,4 %	15,1 %	3,2 %
Pohjois-Suomi (%, n)	30,0 %	26,7 %	30,0 %	13,3 %	0,0 %

Taulukko 44: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin yhdenvertainen mahdollisuus osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään toteutuu Suomessa (kysymys 2.11)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	23,8 %	23,8 %	33,4 %	13,2 %	5,8 %
Itä-Suomi (%, n)	19,4 %	36,1 %	30,6 %	8,3 %	5,6 %
Keski-Suomi (%, n)	25,0 %	17,9 %	42,8 %	10,7 %	3,6 %
Länsi-Suomi (%, n)	16,7 %	34,4 %	27,8 %	16,7 %	4,4 %
Pohjois-Suomi (%, n)	31,2 %	21,9 %	28,1 %	12,5 %	6,3 %

Taulukko 45: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden mahdollisuus itsenäiseen henkilökohtaiseen liikkumiseen toteutuu Suomessa (kysymys 2.14)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	17,9 %	24,3 %	38,8 %	7,8 %	11,2 %
Itä-Suomi (%, n)	18,4 %	15,8 %	47,4 %	15,8 %	2,6 %
Keski-Suomi (%, n)	17,9 %	28,6 %	35,7 %	7,1 %	10,7 %
Länsi-Suomi (%, n)	12,4 %	21,9 %	36,2 %	19,0 %	10,5 %
Pohjois-Suomi (%, n)	29,7 %	21,6 %	37,9 %	10,8 %	0,0 %

Taulukko 46: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin julkisen liikenteen esteettömyys toteutuu Suomessa (kysymys 2.14)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	19,3 %	28,7 %	33,2 %	9,4 %	9,4 %
Itä-Suomi (%, n)	27,1 %	24,3 %	27,0 %	21,6 %	0,0 %
Keski-Suomi (%, n)	21,4 %	28,6 %	35,7 %	7,2 %	7,1 %
Länsi-Suomi (%, n)	18,8 %	24,8 %	33,7 %	16,8 %	5,9 %
Pohjois-Suomi (%, n)	34,4 %	28,1 %	31,2 %	6,3 %	0,0 %

Taulukko 47: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin oikeus osallistavaan (inklusiiviseen) opetukseen toteutuu Suomessa (kysymys 2.16)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	16,7 %	20,6 %	33,3 %	19,9 %	9,5 %
Itä-Suomi (%, n)	5,9 %	17,6 %	47,1 %	29,4 %	0,0 %
Keski-Suomi (%, n)	17,7 %	23,5 %	29,4 %	23,5 %	5,9 %
Länsi-Suomi (%, n)	10,8 %	20,0 %	35,4 %	24,6 %	9,2 %
Pohjois-Suomi (%, n)	20,0 %	25,0 %	40,0 %	10,0 %	5,0 %

Taulukko 48: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin oikeus tarvittaviin tukitoimiin ja kohtuullisiin mukautuksiin toteutuu Suomessa (kysymys 2.16)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	19,3 %	20,7 %	37,2 %	12,1 %	10,7 %
Itä-Suomi (%, n)	4,8 %	19,0 %	52,4 %	19,0 %	4,8 %
Keski-Suomi (%, n)	25,0 %	12,5 %	25,0 %	31,2 %	6,3 %
Länsi-Suomi (%, n)	11,6 %	26,1 %	40,6 %	13,0 %	8,7 %
Pohjois-Suomi (%, n)	22,7 %	27,3 %	36,4 %	9,1 %	4,5 %

Taulukko 49: Yleiset näkemykset siitä, kuinka pääsy terveyspalveluihin yhdenvertaisesti muiden kanssa toteutuu Suomessa (kysymys 2.18)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	16,0 %	16,0 %	33,5 %	21,4 %	13,1 %
Itä-Suomi (%, n)	24,4 %	9,8 %	39,0 %	24,4 %	2,4 %
Keski-Suomi (%, n)	13,8 %	13,8 %	34,5 %	27,6 %	10,3 %
Länsi-Suomi (%, n)	4,9 %	12,9 %	31,7 %	29,7 %	20,8 %
Pohjois-Suomi (%, n)	17,6 %	14,7 %	35,3 %	26,5 %	5,9 %

Taulukko 50: Yleiset näkemykset siitä, kuinka pääsy kuntoutukseen toteutuu Suomessa (kysymys 2.18)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	22,7 %	26,5 %	28,1 %	16,8 %	5,9 %
Itä-Suomi (%, n)	33,3 %	28,2 %	25,6 %	2,6 %	10,3 %
Keski-Suomi (%, n)	27,6 %	6,9 %	48,3 %	10,3 %	6,9 %
Länsi-Suomi (%, n)	18,9 %	20,0 %	32,2 %	20,0 %	8,9 %
Pohjois-Suomi (%, n)	23,5 %	29,4 %	26,5 %	11,8 %	8,8 %

Taulukko 51: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus saada työtä ja tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa toteutuu Suomessa (kysymys 2.20)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	28,5 %	30,8 %	15,9 %	4,7 %	3,3 %
Itä-Suomi (%, n)	45,3 %	21,4 %	21,4 %	0,0 %	0,0 %
Keski-Suomi (%, n)	22,6 %	41,9 %	25,8 %	0,0 %	3,2 %
Länsi-Suomi (%, n)	30,0 %	33,6 %	18,2 %	1,8 %	0,9 %
Pohjois-Suomi (%, n)	29,0 %	34,2 %	23,7 %	2,6 %	0,0 %

Taulukko 52: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan toteutuu Suomessa (kysymys 2.22)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	22,9 %	22,0 %	36,4 %	8,9 %	4,7 %
Itä-Suomi (%, n)	38,1 %	26,2 %	26,2 %	2,4 %	0,0 %
Keski-Suomi (%, n)	19,4 %	35,5 %	35,5 %	3,2 %	3,2 %
Länsi-Suomi (%, n)	25,5 %	22,7 %	31,8 %	8,2 %	1,8 %
Pohjois-Suomi (%, n)	34,2 %	28,9 %	23,7 %	5,3 %	0,0 %

Taulukko 53: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus osallistua kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan toteutuu Suomessa (kysymys 2.24)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	9,5 %	15,1 %	41,7 %	23,6 %	10,1 %
Itä-Suomi (%, n)	12,8 %	15,4 %	48,7 %	20,5 %	2,6 %
Keski-Suomi (%, n)	13,8 %	10,4 %	37,9 %	31,0 %	6,9 %
Länsi-Suomi (%, n)	12,3 %	19,8 %	33,9 %	21,7 %	12,3 %
Pohjois-Suomi (%, n)	13,5 %	27,0 %	35,2 %	18,9 %	5,4 %

Taulukko 54: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus osallistua liikuntaan ja urheiluun toteutuu Suomessa (kysymys 2.24)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	13,7 %	17,4 %	40,5 %	15,8 %	12,6 %
Itä-Suomi (%, n)	21,0 %	23,7 %	34,2 %	21,1 %	0,0 %
Keski-Suomi (%, n)	17,9 %	17,9 %	35,7 %	21,4 %	7,1 %
Länsi-Suomi (%, n)	11,1 %	19,2 %	41,4 %	15,2 %	13,1 %
Pohjois-Suomi (%, n)	27,1 %	21,6 %	24,3 %	21,6 %	5,4 %

Taulukko 55: Yleiset näkemykset siitä, kuinka hyvin vammaisten henkilöiden oikeus kulttuuri- ja kieli-identiteetin tukeen yhdenvertaisesti muiden kanssa toteutuu Suomessa (kysymys 2.24)

	huonosti	melko huonosti	vaihtelevasti	melko hyvin	hyvin
Etelä-Suomi (%, n)	18,9 %	20,9 %	39,9 %	11,5 %	8,8 %
Itä-Suomi (%, n)	17,2 %	24,1 %	34,5 %	20,7 %	3,5 %
Keski-Suomi (%, n)	15,0 %	10,0 %	65,0 %	10,0 %	0,0 %
Länsi-Suomi (%, n)	13,6 %	27,2 %	35,8 %	12,3 %	11,1 %
Pohjois-Suomi (%, n)	30,8 %	23,1 %	26,9 %	15,4 %	3,8 %

Liite 4: Tutkimusryhmä ja työnjako

Tutkimus sijoittuu hallinnollisesti valtiotieteelliseen tiedekuntaan. Helsingin yliopiston ryhmä koostuu vammaistutkimuksen tieteenalan tutkijoista, jotka ovat toimineet muun muassa Vammaistutkimuksen seuran puheenjohtajina ja varapuheenjohtajina.

Hisayo Katsui (dosentti) on vammaistutkimuksen professori. Hänen vahvuutensa on ruohonjuuritason vammaisten ihmisten laadullisessa tutkimuksessa, etenkin haastattelututkimuksessa. Hän on tehnyt vammaistutkimusta sekä Suomessa, että globaalin etelän maissa, tutkien muun muassa kuurojen ihmisoikeusloukkauksen historiaa ja nykypäivää (Viitotut Muistot -tutkimushanke), sekä kehitysvammaisten ihmisten laitosasumisen purkua ja itsenäisen elämää Suomessa. Molemmissa tutkimuksissa mukana olivat ikääntyneet vammaiset ihmiset. Katsui on itse maahan muuttanut tutkija. Katsui valvoi hankkeen hallintoa, datan hallintaa, suoritti neljä ryhmähaastattelua (kuurojen ja viittomakielisen ihmisten, vammaisten lasten, ikääntyneiden vammaisten ihmisten sekä vammaisten maahanmuuttajien haastattelut) ja oli vastuussa aineiston analyysistä ja raportin kirjoittamisesta.

Reetta Mietola (dosentti) työskentelee yliopistotutkijana Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa. Hän on laadullisen tutkimuksen asiantuntija ja on tehnyt tutkimusta useiden sellaisten ryhmien kanssa, joiden osallistaminen tutkimukseen on erityisen haasteellista (esim. syvästi kehitysvammaiset henkilöt). Lisäksi hän on käynnissä olevassa tutkimuksessaan perehtynyt vammaisten ihmisten osallistamista koskeviin erityiskysymyksiin. Selvityksen toteutuksessa Mietola vastasi kehitysvammaisten ihmisten ja vammaisten nuorten ryhmähaastattelujen toteuttamisesta, aineistontuotantoon liittyvistä tietosuojakäytännöistä, sekä aineiston analyysistä ja raportin kirjoittamisesta.

Matti Laitinen (dosentti) työskentelee yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa, jossa hän opettaa tutkimusmenetelmiä ja vammaistutkimusta. Laitinen on itse vammainen tutkija, joka on toiminut aktiivisesti eri vammaisjärjestöissä. Selvityksen toteutuksessa Laitinen osallistui muun muassa kyselylomakkeen laatimiseen ja vastasi ikääntyneiden vammaisten ihmisten ja lasten ryhmähaastattelun toteutuksesta, sekä aineiston analyysistä ja raportin kirjoittamisesta.

Juho Honkasilta (KT) on erityispedagogiikan yliopistonlehtori Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa. Hän on laadullisen haastattelututkimuksen asiantuntija, ja on käyttänyt osallistavia haastattelumenetelmiä aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriö (ADHD) diagnosoitujen lasten ja nuorten kanssa. Hän on tutkinut inkluusiota kasvatuksessa ja koulutuksessa vammaistutkimuksen näkökulmasta. Honkasilta auttoi haastattelu- ja kyselylomakkeen laatimisessa, aineiston analyysissä ja raportin kirjoittamisessa.

Alma Ritvaniemi (maisteriopiskelija) keskittyi kyselytutkimuksen tekniseen toteuttamiseen ja aineiston käsittelyyn. Hän oli mukana ryhmähaastattelujen toteutuksessa yhteistyössä muiden tutkijoiden kanssa ja osallistui aineiston analysointiin ja raportin kirjoittamiseen.

Suomen Vammaisfoorumi oli selvityksen yhteistyökumppani. Sen edustajat kommentoivat loppuraportin luonnosta.